

Uloga stigme u procesu resocijalizacije mladih s problemima u ponašanju

Viduka, Marta

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:010420>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

**ULOGA STIGME U PROCESU RESOCIJALIZACIJE
MLADIH S PROBLEMIMA U PONAŠANJU**

Objedinjeni diplomski rad

Marta Viduka

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

Odsjek za sociologiju

**ULOGA STIGME U PROCESU RESOCIJALIZACIJE MLADIH S PROBLEMIMA U
PONAŠANJU**

Diplomski rad

Marta Viduka

Mentorica: doc. dr. sc. Marija Bartulović

Komentorica: doc. dr. sc. Tijana Trako Poljak

Zagreb, 2020.

Sadržaj:

1. Uvod.....	2
2. Domska pedagogija.....	4
2.1.1 Goffmanov pojam „totalne institucije“.....	7
2.1.2 Uključivanje u ustanovu.....	8
2.1.3 Uvjeti u domovima- otežavajući faktori.....	9
2.1.4 Psihosocijalna klima.....	11
2.1.5 Statistički podatci na nivou Hrvatske 2009/10.....	13
3. Odgajatelji u ustanovama za resocijalizaciju mladih s problemima u ponašanju.....	16
3.1 Kompetencije odgajatelja i pedagoški odnos između odgajatelja i štićenika doma.....	17
3.2 Izvori stresa i sagorijevanje na poslu („burnout“).....	19
4. Štićenici ustanova za mlade s problemima u ponašanju.....	21
4.1 Obilježja štićenika-empirijski podatci.....	25
5. Problemi u ponašanju.....	28
5.1 Karakteristike delinkventnih pojedinaca.....	29
5.2 Eksternalizirani i internalizirani problemi u ponašanju.....	30
6. Kriminalno ponašanje mladih.....	32
6.1 Utjecaj grupe.....	32
6.2 Motivacija.....	33
6.3 Nadležne službe.....	34
6.4 „Tamna brojka“ kriminaliteta.....	35
6.5 Spolne razlike u stigmatizaciji počinitelja kaznenih djela.....	36
6.5.1 Utjecaj roditelja na samokontrolu kod muške i ženske djece.....	38
7. Stigma.....	38
7.1. Stigma „domaca“.....	40
7.2 „Upućenost“.....	41
8. Proces resocijalizacije.....	41
8.1. Utjecaj stigme na resocijalizaciju.....	42

8.2 Fenomen grupa- terapijska grupa i grupni potencijal.....	42
8.3. Povezanost socijalnih profila s izrečenom odgojnom mjerom delinkvenata (tipom tretmana).....	44
8.4 Zadovoljstvo i potrebe mladih u odgojnim domovima	46
8.5 Uspješnost tretmana.....	48
8.5.1 Povezanost konativnih karakteristika osuđenih osoba i uspješnosti penološkog tretmana u ustanovi zatvorenog tipa	49
8.5.2 Uspješnost penološkog tretmana počinitelja razbojstva i razbojničkih krađa s obzirom na ranije manifestiranje asocijalnih oblika ponašanja	50
9. Postinstitucionalno ponašanje	51
9.1 Usporedba ponašanja u ustanovi i postinstitucionalnog ponašanja.....	52
10. Recidivizam	54
11. Prevencija.....	56
12. Metodologija empirijskog dijela istraživanja.....	57
12.1 Pristup istraživanju	57
12.2 Predmet, cilj i svrha istraživanja.....	57
12.3 Istraživačka pitanja	59
12.4 Metode prikupljanja podataka	59
12.5 Uzorak	61
12.6.Utjecaj istraživača.....	62
12.7. Etičnost pristupa	62
13.Kontekst istraživanja	63
13.1 Dom za odgoj Dugave	63
13.1.1 Aktivnost i projekti u koje je centar uključen	65
13.2 Udruga „Igra“	66
13.2.1. Socijalno uključivanje.....	68
13.2.2 Mentalno zdravlje	69
13.2.3 Primjer programa edukacije i prevencije	70
14. Interpretacija rezultata	76
14.1 Povezanost s Goffmanovim pojmom „totalne institucije“	106

15. Ograničenja istraživanja	108
16. Zaključak	109
Literatura	111
Prilozi	115

Uloga stigme u procesu resocijalizacije mladih s problemima u ponašanju

Sažetak: U radu se opisuju raznolika iskustva domskog života mladih s problemima u ponašanju i analizira se tijek procesa njihove resocijalizacije od uključivanja u resocijalizacijsku ustanovu do njena napuštanja, odnosno uspostavljanja samostalnog života. Rad je interdisciplinarnog karaktera pa u skladu s tim analiza i interpretacija podataka uključuju pedagošku i sociološku perspektivu. Cilj rada je istražiti na koji način stigma *domca* utječe na osobe s problemima u ponašanju te kako se odražava na proces resocijalizacije. Podaci su prikupljeni od bivših štićenika Centra Dugave i djelatnika (odgojitelji i ravnatelj Centra Dugave te voditeljica udruge Igra). Korištena je metoda polustrukturiranog intervjua. Rezultati ukazuju na učestalo stigmatiziranje štićenika doma od strane okoline, posebno štićenika starije, tj. srednjoškolske dobi.

Ključne riječi: resocijalizacija, stigma, Centar Dugave, udruga Igra, štićenici, odgajatelji

The role of stigma in the resocialization process in young people with behaviour problems

Abstract: This research paper deals with describing varied experiences of young people with behavior problems. Also, the very process of their resocialization from the moment they enter the halfway housing system (resocialization institution) till the moment they are able to lead their own lives independent to anyone or the institution itself is analyzed. Having in mind that the paper itself was written using an interdisciplinary approach, the analysis and the interpretation of the data are composed of, both, the sociological and pedagogical perspective. The goal of this research paper is to examine in what way the stigma (that comes hand in hand with the person who is a member of resocialization institution) affects people with behavior problems, but also, how it's reflected on the process of resocialization in its entirety. The research included former users of the Center Dugave and its employees (educators, the principal and the Head of the Associations Igra). The method used in this study was semi-structured interview and the results show that the users of this particular resocialization institution (especially those of high school age), unfortunately, often get stigmatized by the society.

Key words: resocialization, stigma, Centar Dugave, Association Igra, former users of the Center Dugave, educators

1.Uvod

Ovim radom se analizira utjecaj stigme na proces resocijalizacije štíćenika Doma za odgoj djece i mladeži Zagreb koji se često naziva i Dom Dugave jer je središnji objekt smješten u zagrebačkoj četvrti Dugave. Neki od bivših štíćenika Doma Dugave volontiraju u udruzi Igra koja pomaže mladim osobama koje se nalaze u dječjim domovima, domovima za odgoj, u udomiteljskim obiteljima i sl. U istraživačkom dijelom rada su prikupljeni podaci od djelatnika Doma Dugave i udruge Igra. Osim djelatnika u oslikavanju procesa resocijalizacije uključena su iskustva bivših štíćenika Doma Dugave. Uz pomoć tih dvaju pogleda na proces resocijalizacije analizirana je uloga stigme „domca“ koja se pridaje štíćenicima i štíćenicama te kako ona utječe na njih. Ovaj rad pružit će uvid u doživljena iskustva u Domu upravo od onih koji kao štíćenici borave u njemu

Isto kao što je odgoj dio socijalizacije tako je i preodgoj dio resocijalizacije. Preodgoj je pedagoški osmišljen postupak „ispravljanja nedostataka koji su se pojavili tijekom odgoja djeteta ili odrasle osobe, da bi se uklonili negativni ili nepoželjni modeli ponašanja, a usvojio uobičajen i poželjan oblik ponašanja“ (Mijatović, 2000: 229).

Bašić i Žižak (1992) spominju još jedan pojam koji definiraju gotovo jednako kao i resocijalizaciju, a to je tretman. Prema autoricama tretman osoba s poremećajem u ponašanju je kompleksan sustav akcija usmjerenih na postizanje pozitivnih promjena kod djece i mladih kojima su prethodno dijagnosticirani poremećaji u ponašanju, što ga čini širim pojmom od samog odgoja osoba s poremećajima u ponašanju (uostalom, kao i pojam resocijalizacija) (Bašić i Žižak, 1992). Prema Uzelcu (1990), u socijalnoj pedagogiji termini, odgoj i preodgoj se shvaćaju u širem smislu, pa ih tako poistovjećuju sa socijalizacijom i resocijalizacijom te tretmanom. Za potrebe ovog rada, resocijalizacija se shvaća kao skup planiranih postupaka i procesa koji ponašanje usvojeno socijalizacijom mijenjaju iz antisocijalnog u društveno poželjno. Pedagoškoj resocijalizaciji se može pristupiti kao institucionalnoj i izvaninstitucionalnoj. Terminom institucija označava se specijalizirana ustanova u kojoj su dijete ili maloljetnik izdvojeni na temelju procjene da je njegovo daljnje ostajanje u dotadašnjoj obiteljskoj sredini štetno za njegov razvoj ili ako bi radi njegovog ostanka bila ugrožena neka dobra inače štíćena kaznenim zakonom (Uzelac, 1990). Tada je riječ o institucionalnom pristupu resocijalizaciji poremećaja u ponašanju koji, prema Zakonu o sudovima za mladež (NN 148/13), obuhvaća sljedeće odgojne mjere: pojačana briga i nadzor

uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u disciplinski centar, upućivanje u odgojnu ustanovu (dom za odgoj, odgojni dom, odgoji zavod te maloljetnički zatvor) i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu. Za razliku od institucionalnog, izvaninstitucionalni pristup označava odvijanje procesa resocijalizacije u svom primarnom, rizičnom okruženju, ali u uvjetima koje determiniraju ciljevi programa resocijalizacije. U ovom je slučaju riječ o odgojnim mjerama pojačane brige i nadzora te posebnih obaveza čije provođenje vodi dodijeljeni stručnjak, najčešće socijalni radnik ili socijalni pedagog.

Ovaj rad analizira temu koja se može sagledati i iz pedagoške i sociološke perspektive. Problemi vezani uz odgoj, obrazovanje, život u instituciji, delinkvenciju, razlike između djevojaka i mladića, proces resocijalizacije i stigmatizacije, utjecaj okoline na pojedinca i ostale teme koje su obuhvaćene radom, a obuhvaćene su u granama pedagogije kao i sociologije. Upravo zbog njihove isprepletenosti i teme koja može biti sagledana iz obje perspektive ovaj rad je interdisciplinarnog karaktera.

Bez obzira na važnost, jedna perspektiva ne pruža potpuno cjelovitu sliku analiziranog. Zanimljiv je pogled sociologa, Durkheima (1996) na pedagoške ciljeve. On ističe kako ciljevi odgoja i obrazovanja sve više nadilaze etičke i lokalne okvire koji su ih u prošlosti ograničavali, kako postupno postaju sve apstraktniji i općenitiji. Osim toga navodi kako se u pedagoškom idealu pojedinog društva ogleda društveni ustroj, pedagoški ideal će odraziti potrebe društva. Čovjek kojeg moraju oblikovati odgoj i obrazovanje treba biti onakav kakvog zahtijeva društvo. Pritom Durkheim uočava vrijednost sociologije i korist pri utvrđivanju i postizanju pedagoških ciljeva. Prema njegovom mišljenju povezanost pedagogije i sociologije je neupitna „Temeljnomo polazišnom točkom pedagoške misli smatram, naime, činjenicu da su po nastanku i po funkcioniranju odgoj i obrazovanje u prvom redu društvena institucija, te da je prema tome pedagogija daleko povezanija sa sociologijom nego sa bilo kojom drugom znanostu“ (Durkheim, 1996:96). Navodi kako sociologija pomaže shvatiti pedagoške ciljeve povezujući ih s trenutnim društvenim okolnostima o kojima ciljevi ovise i kroz koje se ogledaju „Možemo dakle s pravom očekivati da nam sociologija kao znanost o društvenim pojavama pomogne shvatiti što su pedagoške zasade, odnosno predmnijevati kakve bi morale biti. Što bolje poznajemo društvo, to bolje možemo razumjeti sve ono što se događa u takvu društvenom mikrokozmu kakav je škola“ (Durkheim, 1996:110).

2. Domska pedagogija

Domska pedagogija se fokusira na rasprave i istraživanja vezana za smještaj odgajnika i učenika koji se nalaze izvan svog područja boravka. Domski odgoj čini odgojno obrazovni rad koji se odvija u ustanovama-domovima. Ta je znanstvena disciplina relativno mlada, no odgoj u domovima seže sve od postanka prvih civilizacija zbog čega se domska pedagogija može istraživati i u okviru povijesti pedagogije (URL 10). Prvi domovi su bile socijalne ustanove u kojima se skrbilo o djeci koja dolaze iz obitelji gdje vlada neimaština. Zatim započinje osnivanje domova za siročad, djecu s poteškoćama te pojedince s bihevioralnim poremećajima. Kada govorimo o namjeni domova diferenciramo domove za djecu koja su trajno lišena skrbi te domove u kojima su djeca iz raznovrsnih razloga samo privremeno smještena. Domove razlikujemo i temeljem dobi korisnika koja varira od predškolskog uzrasta pa sve do punoljetnih korisnika, tj. studenata (Rosić, 1986).

Hrvatić (2002) ističe kako je domska pedagogija u Hrvatskoj utemeljena kao normativno-pedagogijska disciplina, ističe se njena praktična usmjerenost i deskriptivni karakter. Domska se pedagogija u Hrvatskoj zbog usmjerenosti na učeničke domove nedovoljno bavi praktičnim i teorijskim pitanjima domova za preodgoj i specijalnih domova te ju je potrebno rekonceptualizirati. S obzirom na vrstu doma razlikuju se organizacijski modeli i odgojni pristupi koji se primjenjuju. Fenomen domskog odgoja obuhvaća „temeljne funkcije doma (socijalna, psihološka, pedagoška) organizaciju, odgojne sadržaje, ulogu odgajatelja, načela, metode i sredstva odgojnog rada, planiranje, praćenje i vrednovanje domske prakse“ (Hrvatić, 2002:192).

Ključni elementi domskog odgoja su direktan i indirektan rad s korisnicima, planiranje i administrativne djelatnosti. Za djelotvorno vođenje i upravljanje domom je potrebno uspostaviti unutarne i vanjsko okruženje koje obuhvaća sljedeće: 1) organizaciju (koordinirani rad ljudi usmjeren određenom cilju), 2) cilj (stanje kojem dom teži) i 3) pedagoški menadžment (organiziranjem, planiranjem i vođenjem se resursi koriste u svrhu postizanja ciljeva i pedagoških ideja i teorija o odgoju i obrazovanju) (Hrvatić,2002).

Tablica 1 Struktura domskog odgoja
Izvor: Hrvatić, 2002.

PROCESNE VARIJABLE			
DOM	ODGAJANIK	ODGAJATELJ	OKRUŽENJE
TEORIJSKE ODREDNICE	ODGOJNI SADRŽAJ	PEDAGOŠKA KOMPETENCIJA	POLOŽAJ DOMA I UVJETI RADA
KURIKULUM	ODGOJNA SKUPINA	TIMSKI RAD	POVEZANOST SA ŠKOLOM I LOKALNOM SREDINOM
DRUŠTVENE (IDEOLOŠKE) ODREDNICE	SOCIJALIZACIJA I INDIVIDUALIZACIJA	ODGOJNA SREDSTVA	INTERKULTURALNI ASPEKT
DOMSKO OZRAČJE	SLOBODNE AKTIVNOSTI (VRIJEME)	PRAĆENJE I EVALUACIJA PROGRAMA	SURADNJA S RODITELJIMA

Odnos i interakcija domske sredine s okolinom je vrlo osjetljiva i slojevita. Svaka domska sredina ima svoju „osobnost“ koju čine sljedeće dimenzije: interakcija, osobni razvoj, stupanj otvorenosti između članova, mijenjanje i održavanje sustava (pravila, kontrola, očekivanja..) i uvažavanje interkulturalnih razlika (Hrvatić, 2002).

Kompleksnost domskog odgoja je posljedica specifičnog ustrojstva kao i psihološke, pedagoške i socijalne orijentacije domova. Cilj doma nije imitacija obiteljskog života jer se njime se ne može nadomjestiti odgojnu funkciju obitelji. Odgojna praksa koja se odvija u domovima obuhvaća primjenu različitih pedagoških modela koji se provode putem demokratskog, pluralističkog i partnerskog odnosa. Takvim pristupom ujedinjenosti prakse i teorije može se postići uspjeh koji će biti poticaj za daljnji rad i unaprjeđenje (Hrvatić, 2002).

Domovi namijenjeni mladima koji imaju problema u ponašanju su za razliku od većine domova trajni što znači da su odgajanici stacionirani u ustanovi te žive po određenim pravilima. Ovaj tip domova je zatvorenog tipa, namijenjen odgajanicima istog spola koji formiraju grupe koje su kapacitetom male ili srednje (Rosić, 1986). Iako su takvi domovi dugo postojali, u novije vrijeme su sve učestalija alternativna rješenja smještaja kao što su udomiteljske obitelji, male stambene zajednice i sl. Domski odgoj može reflektirati brojne promjene koje se odvijaju u društvu. „Novi pristup (odgojni, obrazovni, socijalni) podrazumijeva demokratski, pluralistički partnerski odnos u kojem će se primjenjivati različiti modeli prema potrebama i mogućnostima odgajanika u domu... obuhvaća jedinstvo polaznih načela: integraciju, normalizaciju, deinstitucionalizaciju, minimalne intervencije, primjenu najniže razine segregacije i uvažavanje različitosti“ (Hrvatić, 2002:192).

2.1 Institucionalni tretman u domovima za mlade s problemima u ponašanju

„Domovi socijalne skrbi za djecu i odrasle osobe osnivaju se prema Zakonu o socijalnoj skrbi (NN, br. 73/97., 27/01., 59/01., 82/01., 103/03. i 44/03.) i Pravilniku o vrsti doma za djecu i doma za odrasle osobe (NN, br. 101/99., 120/02. i 64/09.) te pružaju stručnu i socijalnu pomoć osobama kojima je takva pomoć potrebna“ (URL 5). U domovima za djecu i mlade s poremećajima u ponašanju se osigurava smještaj na tjednoj i stalnoj razini, također se razlikuje cjelodnevni i poludnevni boravak. Osim toga korisnicima je pružena mogućnost školovanja, zbrinjavanja, odgoja, razvijanja novih navika te stručna pomoć od strane djelatnika koji su kvalificirani za rad s djecom i mladeži koje karakteriziraju poremećaji ponašanja i ličnosti (URL 5). Ciljevi rehabilitacije, preuzimanje odgovornosti za svoja djela te kontrola rizika se odvijaju u specifičnim institucionalnim uvjetima. Tretman mora zadovoljiti sve potrebe korisnika, od onih primarnih kao što je osiguravanje hrane, smještaja, zdravstvene zaštite i uključivanje u zajednicu do potreba za obrazovanjem i kulturom, radom, aktivnostima u slobodno vrijeme i sl. (Kokorić, Majdak, i Rumenočić, 2011).

U situacijama u kojima je to smještaj u instituciju procijenjeno kao najbolji interes djeteta, nadležna institucija je centar za socijalnu skrb koji je dužan osigurati smještaj u situacijama kada je to u interesu djeteta. Smještaj se pruža djeci i maloljetnicima koji: nemaju roditelje, bivaju zlostavljani i zanemareni od strane roditelja, generalno nemaju odgovarajuću roditeljsku skrb, imaju razvojne teškoće, probleme u ponašanju, zatečeni su u skitnji bez nadzora, roditelji nisu u mogućnosti brinuti o njima zbog bolesti, neriješenog su stambenog pitanja i ostalih životnih nedaća. Djeca se u takvim slučajevima smještaju u domove socijalne skrbi, prihvatne stanice, skloništa za žrtve zlostavljanja, udomiteljske obitelji, odgojne ustanove, stambene zajednice i organizirana stanovanja (URL 2). U ovom radu je fokus na ustanovama koje se bave korekcijom ponašanja.

Djeca s problemima u ponašanju ne iskazuju oblike ponašanja koja su u skladu sa zakonom definiranim, socijalnim i kulturnim normama. Takvim oblicima ponašanja u opasnost dovode svoju dobrobit kao i dobrobit pojedinaca i skupina koji su dio okoline. Često napuštaju školu, konzumiraju razna sredstva koja izazivaju ovisnost, bježe od kuće, samoozljeđuju se, čine zakonom kažnjiva djela itd. Takav spektar nepoželjnih aktivnosti zahtijeva reakciju stručnjaka i institucija iz više područja: policija, zdravstvo, odgoj i obrazovanje te socijalna skrb. Djeci i

mladim osobama s poremećajima u ponašanju u dobi od 7. do 21. godine života briga i podrška pružaju se u domovima za odgoj. Takve ustanove su potrebne kako bi pružile djeci brigu o odgoju i obrazovanju, zdravlju i školovanju. Kako bi njima i njihovim obiteljima bila omogućena savjetodavnu pomoć i podrška, dijagnostička obrada te izvršavanje akcija koje je propisano sudskim mjerama, a za dobrobit je svih članova obitelji, posebno djece (URL 8). Zakonom o sudovima za mladež RH s maloljetniku i mlađem punoljetniku izriču institucionalne mjere upućivanja u odgojnu ustanovu/odgojni zavod/u posebnu odgojnu ustanovu nakon što je utvrđeno počinjenje kaznenog djela koje zahtijeva intenzivnije i trajnije mjere odgoja. Takve mjere se izriču na razdoblje od šest mjeseci pa sve do tri godine, a tijekom trajanja je pojedinac izdvojen iz dotadašnje sredine te smješten u instituciju gdje su mjere odgoja pojačane (Kokorić, Majdak, i Rumenović, 2011).

2.1.1 Goffmanov pojam „totalne institucije“

Goffman navodi sljedeće: „Totalna institucija može se definirati kao mjesto boravka i rada gdje više pojedinaca sličnog položaja, odsječeni od šireg društva, tijekom jednog značajnog vremenskog perioda, vodi jedan zatvoren, kontrolirani život“ (Goffman, 2011:13). Navedeni pojam je konstruiran na temelju Goffmanova etnografskog istraživanja, tj. boravka u ustanovi za mentalno oboljele gdje je promatrao položaj i ponašanje pacijenata. Iako je fokus istraživačkog dijela ovog rada na ustanovi namijenjenoj za korekciju ponašanja brojne su sličnosti, uzroci ponašanja i međuljudski odnosi zamijećeni u ustanovi koju je Goffman promatrao, a da mogu biti od velike koristi za tematiku ovog rada.

Prema Goffmanu (2011) svaka institucija ima tendenciju ka tome da bude sveobuhvatna, a totalne institucije za njega predstavljaju „društveni hibrid-dijelom je zajednica stanovnika, dijelom formalna organizacija...kuće za prisilno mijenjanje ličnosti; svaka je prirodni eksperiment o tome što od nekoga može biti učinjeno“ (Goffman, 2011:25). Totalni karakter ustanove tj. sveobuhvatnost se očituje u barijerama koje ne dozvoljavaju lako napuštanje ustanove. Uključivanje u zajednicu podrazumijeva odbacivanje nekih prethodnih životnih uloga i separaciju od vanjskog svijeta koja može trajati godinama.

Jedna od zadaća ustanove je rehabilitacija koja se provodi korigiranjem mehanizama samoregulacije štićenika. Cilj je ostvaren ako osobe nakon napuštanja institucije zadržavaju ponašanje po standardima ustanove prema vlastitom nahođenju. „Totalna institucija je kao

završavanje škole, škole koja zahtjeva mnogo finesa, a sama je po sebi gruba“ (Goffman, 2011:48). Članovima ustanove je dan u potpunosti isplaniran, raspored se popunjava aktivnostima kako ne bi osjetili dosadu. Štićenici su dužni obavljati zadatke i poslove koji se od njih zahtijevaju, ponekad za poslove bivaju i novčano nagrađeni. Ograničen je protok informacija, posjeti, ponašanje, maniri itd. Privilegije i kazne se koriste kao oblici organizacije u totalnim institucijama (Goffman, 2011).

2.1.2 Uključivanje u ustanovu

Uključivanje u instituciju može biti turbulentno iskustvo zbog brojnih kompleksnih i nerazriješenih problema i teškog emocionalnog stanja s kojima se osoba suočava pri ulasku. Dolazak u ustanovu nedvojbeno potiče dodatno buktanje emocija koje su pokazatelj nestabilnog unutrašnjeg stanja individue. Osim što su usvojili oblike ponašanja koji su neprihvatljivi te su emocionalno osjetljivi, mladi se suočavaju s novom sredinom koja pobuđuje dodatni osjećaj nesigurnosti. Nova sredina zahtijeva poboljšane oblike ponašanja, no pritom maloljetnici teško pronalaze oslonac u članovima okoline u kojoj su novopridošlice. Pažnja koju odgajatelj posvećuje u tom kritičnom i za individuu iznimno stresnom razdoblju je od ključne važnosti, kao i odnos starijih članova odgojne skupine prema novima (Kusturin, 2003).

Ponekad stariji korisnici imaju veći utjecaj od djelatnika na nove članove. Upućivanjem novih korisnika ka starijima koji su ovladali zahtjevima ustanove i promijenili svoje navike ponašanja mogu se iskoristiti resursi korisnika i poduprijeti ih na samopomoć. Mentorstvo nad novim članovima će starijim korisnicima imponirati te će porasti stupanj kohezije između članova. Dakako pri poticanju povezivanja pojedinaca potreban je oprez kako bi se izabrao korisnik koji će biti svojevrsan uzor, koji će olakšati novijem korisniku bržu prilagodbu i usvajanje normi. Uvijek postoji šansa da će prevladati otpor, efikasnosti programa može doprijeti grupni rad s ostalim korisnicima koji mogu empatizirati s novim članom skupine (Kusturin, 2003).

O'Connor ističe (1963) kako većina stručnjaka koji se bave problemom maloljetničke delinkvencije problem pronalaze u manjku konzistentnosti pri kažnjavanju korisnika

tretmana. Također navodi kako neprimjereni pristup može dovesti do suprotnog efekta i inicirati neprimjereni ponašanje kod pojedinaca koji već imaju tendenciju ka takvim oblicima ispoljavanja svog nezadovoljstva. Autor navodi kako neprilagođeni pristup može uzrokovati psihološke poremećaje i u konačnici rezultirati time da je krajnje emocionalno i psihičko stanje osobe gore od početnog. Osim toga navodi primjere gdje sudske presude poput novčane kazne dugoročno gledano nemaju efekta, posebno u slučajevima kada pojedinac potječe iz siromašne obitelji gdje će takva situacija uzrokovati cijeli niz problema.

Nadalje ističe i problematiku smještanja osobe u pojedini tip ustanove pri čemu ističe kako se uključivanje pojedinca u sredinu u kojoj se nalaze prijestupnici koji su počinili teža kaznena djela može odraziti na njega. Na primjer u maloljetničkim zatvorima ne postoji segregacija na temelju počinjenih zločina koja bi teže kriminalce odvojila od onih koji su počinili manje zločine. Upravo smještanje u takve ustanove može akcelerirati nepoželjne oblike ponašanja jer ustanova ne pruža usluge edukacije i treninga (O'Connor, 1963).

2.1.3 Uvjeti u domovima- otežavajući faktori

Kada se provode institucionalni programi za maloljetne počinitelje kaznenih djela u Hrvatskoj dolazi do brojnih otežavajućih faktora. Jedna od najčešćih poteškoća je dislociranost ustanova gdje se odvija tretman. Kada prostor nije adekvatan provođenje željenih sadržaja je otežano, što će dakako utjecati na uspješnost procesa resocijalizacije. Mogu se javiti problemi organizacijskih uvjeta kao i provođenja tretmana (Kokorić, Majdak, i Rumenović, 2011).

To je moguće demonstrirati na primjeru Odgojnog zavoda Turopolje gdje su štićenici razvrstani u manje grupe u skladu s procijenjenom razinom poremećaja u ponašanju. Unatoč tome zbog ograničenog kapaciteta prostorno borave skupa pa sukobi nisu rijetkost. Štićenici se mogu međusobno uvelike razlikovati po: mentalnoj i životnoj dobi, ponašanju, počinjenim kaznenim djelima, obrazovanju. Kao i u brojnim drugim odgojnim ustanovama čest je slučaj manjak zaposlenika što znači da nije moguće kvalitetno organizirati i provesti sadržaje. Nadalje, odgajatelji moraju prethodno biti osposobljeni za rad s maloljetnicima i mlađim punoljetnicima koji imaju brojne smetnje kako bi se mogli nositi sa svakodnevnim

barijerama. Neuspješnost programa može biti i posljedica individualnog problema, percepcije štićenika koji ne prihvaća tretman i odbija suradnju (Kokorić, Majdak, i Rumenović, 2011).

Ova problematika se jasno može dočarati primjermom Odgojnog zavoda Turopolje gdje boravi 70 odgajnika u 4 odgoj skupine. Prostor se uredio i oplemenjivao no nakon nekog vremena bili su vidljivi znakovi dotrajalosti. Odgajnici sve što je potrgano i dotrajalo shvaćaju kao dozvolu da svojim ponašanjem devastiraju prostor. Vidljive su brojne praktične manjkavosti prostora kao što je činjenica da u spavaonicama nema utičnica, ne postoji odvojena čajna kuhinja od grupe, dvije grupe su primorane koristiti isti, neadekvatni, sanitarni čvor. Takvi uvjeti utječu na izgradnju grupne kohezije i identiteta grupe (Maloić, 2006).

Korisnicima tretmana nije dozvoljeno samostalno osmišljavanje i uređivanje njihovog životnog prostora. Također nije moguće puštanje glazbe po svom izboru jer se koristi jedna, centralna, glazbena linija. Nefunkcionalnost i skučenost prostora u kojem borave odgajnici može djelovati frustrirajuće i ugrožavajuće na njih. Takav prostor ograničava rad stručne i kompetentne osobe koja mora odraditi posao u datim okolnostima. Za stručnjake je izazov planiranje i sama provedba odgojnih sadržaja. Neadekvatni uvjeti se očituju i u manjku prostorija koje su u službi izvršavanja mjere upućivanja u prostoriju u kojoj će odgajnik biti sam. Nakon počinjenja određenih djela odgajnika se može na sedam dana izdvojiti u posebnu prostoriju. U odgojnom zavodu je najaktualniji boravak u zajedničkoj prostoriji no problem se javlja kada se u toj prostoriji netko od odgajnika počne ponašati neprimjereno. Upravo zbog toga što dijele prostor nemir i napetost se brzo širi između ostalih odgajnika (Maloić, 2006).

Problem Odgojnog zavoda Turopolje nije izolirani slučaj. Ograničenost materijalnih i prostornih uvjeta utječe na način na koji korisnici doživljavaju ustanovu kao i uloge koje oni imaju u ustanovi. Ako korisnici borave u lošem i neadekvatnom smještaju teže će se angažirati i u brojnim aktivnostima u ustanovi, od druženja koje je ograničeno kapacitetom prostorija do svakodnevnih aktivnosti pospremanja i čišćenja prostora.

2.1.4 Psihosocijalna klima

Psihosocijalna klima je obilježje nekog sistema, to je percepcija specifičnih skupova postupaka, pravila i događaja. Može biti indikator uspješnosti procesa resocijalizacije. Okolinski uvjeti utječu na aspekte ponašanja pojedinaca koji se nalaze u ustanovi. Psihosocijalna klima u ustanovi je jedan od elemenata koji utječe na ciljeve penalnih postupaka i njihovu uspješnost, jedna je od okolinskih determinanti ponašanja. Psihosocijalna klima obuhvaća brojne dimenzije po kojima se vrlo slične ustanove mogu razlikovati. Ona uključuje: pružanje pomoći, izražavanje osjećaja, samostalno planiranje aktivnosti, osjećaj zajedništva i pripadanja grupi, preciznost pravila i zahtjeva, organiziranost, praktičnu pripremu za povratak u izvaninstitucionalni život, ostvarivanje socijalnih kontakata, socijalnu podršku, dnevne aktivnosti, način uspostavljanja kontrole, stupanj privatnosti i osjećaj sigurnosti (Ajduković i suradnici, 1990).

Klima ovakvih formalnih institucija proizlazi iz njihovih karakteristika: „u njima se odvijaju specifične aktivnosti s točno određenom svrhom i pravilima; većina članova ima ograničenu slobodu ponašanja; članovi imaju ograničenu mogućnost postizanja željene razine privatnosti; uglavnom ne kontroliraju događaje i promjene u svojoj okolini...“ (Ajduković i suradnici, 1990:13). (Sva spomenuta obilježja je moguće grupirati u 1) elemente organizacijske strukture i 2) procese (međuzavisna interakcija okoline i ličnosti) (Ajduković i suradnici, 1990).

Provedena su broja istraživanja psihosocijalne klime u zatvorima koja mogu poslužiti u analizi psihosocijalne klime u popravnim domovima. Kada uzmemo u obzir da i jedan i drugi tip ustanove dijele određene karakteristike „totalnih“ institucija te su usmjereni sličnim ciljevima jasno je da istraživanja u zatvorima mogu poslužiti kao uporište u istraživanju psihosocijalne klime u domovima za korekciju ponašanja djece i mladih.

U zatvore kao i u domove za odgoj pojedinci dolaze pod prisilom, cilj kojem se teži tijekom procesa resocijalizacije u ustanovi je također izvanjski nametnut, štićenici ustanova su udaljeni od svojih primarnih sredina i osoba s kojima su razvili društvene odnose, boravak u ustanovi je vremenski ograničen u oba slučaja te su uloge djelatnika i štićenika u ustanovama u potpunosti jasne, vidljiva je hijerarhija u kojoj su štićenici primorani raditi ono što djelatnici od njih zahtijevaju (Ajduković i suradnici, 1990).

To bi značilo da zbog brojnih sličnosti informacije prikupljene o zatvorenicima mogu biti korisne pri budućim analizama klime i odnosa u domovima za odgoj djece i mladih s problemima u ponašanju. Zbog slične situacije i uvjeta u kojima se nalaze potrebe zatvorenika mogu biti slične kao i kod štićenika domova. Elementi psihosocijalne okoline koje su važne zatvorenicima mogu ukazivati i na stavove štićenika upravo zato što su obje skupine članovi totalnih ustanova. Pedagoška dimenzija ovdje dolazi do izražaja jer su radni zadatci djelatnika usmjereni ka resocijalizaciji štićenika. Pedagoški odnos koji se ostvaruje između štićenika i djelatnika može biti od iznimne važnosti tijekom cijelog postupka resocijalizacije. Uloga odgajatelja je usmjeravati štićenike te im ukazati na nepravilnosti u njihovom ponašanju koje zahtijevaju korekciju. Od mladih se očekuju modifikacije istaknutih neprimjerenih oblika ponašanja. Domska okolina od njih zahtjeva oblike ponašanja koje prije nisu prakticirali, postavlja ciljeve (obrazovne, zdravstvene, organizacijske i sl.) čije ostvarivanje se u životu prije uključivanja u ustanovu nije očekivalo od njih. Toliki niz promjena i prilagodbi je u kratkom vremenskom periodu teško ostvariti zbog čega novonastala situacija može biti frustrirajuća, stresna i konfuzna za štićenike. Na odgajatelju je da zamijeti takve emocije i pruži podršku i pomoć mladima. Mladima je odgajatelj ključni, a ponekad i jedini oslonac i mentor u novoj, turbulentnoj i tranzicijskoj fazi odrastanja. Kvaliteta odnosa između odgajatelja i štićenika može uvelike utjecati na uspješnost tretmana.

U popravnim ustanovama se razlikuju dvije supkulture, supkultura djelatnika i osuđenika. Zanimljivo je kako su brojna istraživanja ukazala na činjenicu da postoje razlike u percepciji psihosocijalne klime između djelatnika i osuđenih u penalnim ustanovama. Osoblje je klimu u cjelini kao i pojedine aspekte procjenjivalo značajno pozitivnijom. „Upravo u zatvorenim ustanovama najveći je raskorak u percepciji psihosocijalne klime između osoblja i osuđenih. To je dodatni indikator loše klime u ustanovi i potencijali izvor konflikata i kriznih situacija“ (Ajduković i suradnici, 1990:115).

2.1.5 Statistički podatci na nivou Hrvatske 2009/10

Za objektivnu procjenu neprimjerenih oblika ponašanja kod mladih koje će se istraživati u daljnjem nastavku rada potrebno je analizirati podatke koji su na raspolaganju. Analizom postojećih statističkih podataka je moguće utvrđivanje rasprostranjenosti i učestalosti pojedinih pojava kao što je obiteljska situacija mladih s problemima u ponašanju, dobna raspodjela problematičnih pojedinaca, rizični faktori koji utječu na mlade itd. U nastavku fokus će biti na podacima koje je prikupio i obradio zavod za statistiku, a odnose se na mlađu populaciju koja će činiti uzorak istraživanja u ovome radu.

U 2009. godini na nivou Republike Hrvatske prema podacima koji su prikupljeni u podružnicama socijalne skrbi postoji 77294 maloljetna korisnika socijalne skrbi, 42,1% je udio ženskih osoba. Najveći broj korisnika je zastupljen u dobnoj skupini od 7 do 15 godina (41%). Od svih korisnika 41,% su djeca nad kojom se primjenjuje neka od mjera obiteljsko-pravne zaštite, 22% korisnici ustanova za djecu s tjelesnim ili mentalnim oštećenjima, 19,6% korisnika raznovrsnih potreba socijalne skrbi, 15,2 djeca koju karakteriziraju razni oblici društveno neprihvatljivog ponašanja (koji će biti u fokusu u daljnjem dijelu rada) i 1,7% čine udio djece koja su ovisnici ili psihički bolesnici (URL 6).

Prema podacima dobivenim nakon statističke obrade izvještaja domova iz 2010. godine u Hrvatskoj su se nalazila 52 doma socijalne skrbi namijenjena djeci. Od toga je 15 ustanova za djecu i mlade punoljetne osobe s poremećajem u ponašanju, a 37 dječjih domova. U 2010. godini je utvrđeno da se u domovima za djecu i mlade punoljetnike s poremećajima u ponašanju nalazi 1087 korisnika, od čega je 788 osoba muškog i 299 ženskog spola (URL 5 i 6).

Što se *raspodjele prema dobnim skupinama* tiče 107 štićenika/ca čine djeca od 7 do 10 godina, njih 463 pripada skupini čija dobna granica je 14 godina. Nadalje, njih 438 ima između 15 i 17 godina, a najstariju i brojčano najmanju dobnu skupinu čini 79 punoljetnih štićenika/ca od kojih najstariji imaju 21 godinu. Prema razini školovanja na kojoj se nalaze u 2010. godini, od ukupnog broja štićenika domova za djecu i mlade problematičnog ponašanja (1087) njih 702 je pohađalo osnovnu školu, 338 srednju školu, 2 visoko učilište, 2 ih ne pohađa školu, a njih 21 je završilo svoje školovanje (URL 6)

Obiteljski status korisnika programa namijenjenog pojedincima s poremećajima u ponašanju je raznolik: 17 njih nema roditelje, 221 njih ima samo majku, a 39 samo oca. Preostalih 810 korisnika je imalo oba roditelja prije uključivanja u ustanovu od kojih su 230 djeca razvedenih roditelja. Od 1087 korisnika smještaj ne plaća čak 786, od preostalih 301 njih 2 plaća smještaj u cijelosti, a 299 djelomično (URL 5 i 6). Podatci ukazuju na to da je 2010. godine 1285 djece upućeno iz ustanove. Najveći broj njih je vraćen obitelji, točnije njih 614. Nadalje 41 ih je upućeno u drugi dom za djecu, 2 u učenički dom, 92 u odgojnu ustanovu ili zavod, 11 u udomiteljsku obitelj, 126 udrugu ustanovu socijalne skrbi, 35 ih je samovoljno napustilo ustanovu, a njih 364 nije moguće svrstati u navedene kategorije (URL 6).

Veći je udio zaposlenih žena u odnosu na muškarce u domovima, točnije zaposleno je 273 žena i 203 muškarca. Od ukupnog broja djelatnika 186 su odgajatelji, 12 socijalni radnici, 7 medicinske sestre, 28 defektolozi, 34 pedagozi i psiholozi, 14 terapeuti, 65 ostalo stručno osoblje (njegovatelji, učitelji...), 37 administrativno osoblje i 93 ostalo osoblje. Omjer stručnog osoblja prema ostalim djelatnicima (administrativni poslovi i dr.) u svim domovima je 2:1. U radnom odnosu s punim radnim vremenom je čak 97,1% djelatnika (URL 5 i 6).

Brojni su *rizični faktori* koji mogu utjecati na broj mladih u ustanovama koje se bave modificiranjem ponašajnih navika korisnika programa. Podatci prikupljeni početkom 2009. godinu o djeci i mladeži (nepunoljetni) neprihvatljivog ponašanja ukazuju da je čak 9661 djece zanemareno ili zlostavljano od strane svojih roditelja, od kojih čak 5036 djece spada u dobnu skupinu između 7 i 15 godina. Nadalje iste godine je 427 osoba lišeno roditeljskih prava, 678 roditelja je umrlo, nestalo ili je boravište nepoznato, 173 roditelja je lišeno poslovne sposobnosti, 18885 roditelja nije financijski sposobno uzdržavati djecu, a 3532 djece čine grupu djece maloljetnih roditelja, neutvrđenog očinstva, razvedenih roditelja, djece koja su u fazi pred posvajanje i sl. Osim brojnih obiteljskih faktora, zamijećeno je da čak 11949 djece i mladeži pokazuju znakove društveno neprihvatljivog ponašanja. U svim spomenutim skupinama osim prema sklonosti prostituciji značajno prevladavaju osobe muškog spola. Pojedinci koji su skloni činiti kaznena djela i prekršaja pretežno čine pojedinci između 15. i 18. godine života. (URL 6).

U 2010. godini prema podacima provedenih mjera, prava i usluga za maloljetne korisnike utvrđeno je da je nad djecom i mladeži neprihvatljivog ponašanja provedena mjera dodjeljivanja skrbi izvan obitelji kod 919 slučajeva od čega čak 646 ustanovama za

resocijalizaciju kojeg čine centri za odgoj i prihvatne stanice i 105 u domovima za djecu i mladež. Osim toga nad pojedincima neprimjerenog ponašanja je u istoj godini provedeno 4084 odgojnih mjera sigurnosti i zaštite. Od ukupnog broja 943 je sudskih ukora, 1744 posebnih obaveza, 144 upućivanja u centar za odgoj, 923 slučajeva pojačane brige i nadzora, 259 upućivanja u odgojnu ustanovu ili zavod, 29 upućivanja u posebnu odgojnu ustanovu i 42 kazne maloljetničkog zatvora. Samo 39 ih je dobilo pomoć za osposobljavanje, od čega ih je 13 osposobljeno za samostalan život i 26 za rad (URL 6).

2.1.6 Statistički podatci za grad Zagreb

U Hrvatskoj su domovi za djecu s poremećajima u ponašanju smješteni u: Rijeci, Cresu, Zadru, Zagrebu, Karlovcu, Osijeku, Puli, Splitu, Bedekovčini, Ivancu, Malom Lošnju i Varaždinu (URL 4). U gradu Zagrebu je 2010. godine bilo 10 dječjih domova s 284 korisnika i 214 djelatnika, 4 doma za djecu i mlade punoljetnike s problemima u ponašanju s 432 štićenika i 99 djelatnika (65 odgojitelja, 5 zdravstvenog osoblja, 3 socijalna radnika, i 6 pripadnika ostalog stručnog osoblja) te 10 domova socijalne skrbi za osobe koje su tjelesno ili mentalno oštećene (1399 djece/odraslih) te 11 centara socijalne skrbi (URL 6).

U gradu Zagrebu je prema podacima krajem 2010. godine bilo 7118 maloljetnika prema nad kojima je primijenjena mjera obiteljsko-pravne zaštite, 2337 maloljetnika čije ponašanje se definira kao društveno neprihvatljivo, 316 psihički bolesne mladeži i ovisnika te 5313 djece i mladeži kojima su potrebni različiti oblici socijalne skrbi (URL 6).

3. Odgajatelji u ustanovama za resocijalizaciju mladih s problemima u ponašanju

Gruden (1997) smatra da su roditelji prvi i prirodni edukatori djece, no ako je edukacija pružena od strane roditelja neprimjerena kod djeteta se javljaju neprilagođeni oblici ponašanja i poteškoće u daljnjoj edukaciji. Autorica ističe kako su svi drugi edukatori djeteta nadomjestak i nastavak roditeljske djelatnosti. Zbog toga navodi da je kod djece koja imaju probleme u ponašanju primarna zadaća rad s roditeljima takvog pojedinca i drugim članovima njegove okoline.

Djelatnost odgajatelja je učinkovita samo ako je u potpunosti osposobljen za tu ulogu. Odgojiteljima nije dovoljno znanje, potrebno je imati brojne vještine kako bi se usmjerilo pravilno razvijanje mladih. Svojim djelovanjem odgojitelji utječu na razvoj umnih, moralnih i tjelesnih sposobnosti mladeži tj. štíćenika za koje su odgovorni. Oni potiču mlade ka ostvarivanju njihovih konstruktivnih težnji te inhibiraju one težnje koje pojedinca mogu oštetiti. Okolina mora biti u skladu s odgojnom svrhom kako bi se ciljevi ostvarili, a mlada osoba u konačnici osamostalila (Gruden, 1997).

Dobar odgajatelj omogućit će štíćenicima da se maksimalno razvijaju, osnažit će ih da se suprotstave teškoćama i prilagode društvenoj okolini. Osim formalnog znanja i teorijskog poznavanja problematike koju odgajatelj posjeduje, brojni aspekti moralne i emocionalne dimenzije njihove ličnosti izlaze na vidjelo tijekom rada sa štíćenicima. Osobnost svakog odgajatelja čini ga specifičnim, u današnje vrijeme neutralnost odgajatelja se izbjegava. Štíćenik mora osjetiti da je njegov odgajatelj emocionalna osoba sa svojim setom ljudskih problema koje je uspio ovladati i formirati se u zrelu osobu. Odgajatelja koji nije emocionalno zreo i dorastao problematici štíćenici neće prihvatiti (Gruden, 1997).

Valja uzeti u obzir i činjenicu da se pri radu sa štíćenicima zadire u njihove emocije, korigira se hijerarhija dosad formiranog vrijednosnog sustava što može pobuditi osjećaj frustracije. Kako bi se odgovorilo zahtjevima procesa resocijalizacije potrebna je promjena. Promjeni uglavnom prethodi osjećaj frustracije koji se javlja kod štíćenika, može se reći da je frustracija neizbježna tijekom ostvarivanja ciljeva koje nalažu ustanove za resocijalizaciju. Nadalje, veliki broj štíćenika je tijekom odrastanja bio izložen traumatičnim iskustvima koja su ostavila

traga (obiteljski sukobi, roditelji nestabilnog psihičkog stanja...). Iz tog razloga odgajatelj treba poznavati i osnovne metode psihoterapije (Gruden, 1997).

3.1 Kompetencije odgajatelja i pedagoški odnos između odgajatelja i štíćenika doma

Odgajatelji su stručne osobe, pedagoški djelatnici koji odgojno-obrazovnim radom uspostavljaju vezu s korisnicima doma. Odgajatelji kontinuirano pružaju pomoć i podršku korisnicima doma tijekom sazrijevanja, njihovo radno mjesto poprima ulogu učitelja i roditelja. Za uspješno odgojno djelovanje odgajatelj mora posjedovati brojne kompetencije. Kompetentan pedagoški djelatnik će uspostaviti odnos s korisnikom u kojem će vladati sloboda mišljenja i razmjena stavova. Komunikacija, tj. dijalog je temelj odgojnog rada putem kojeg odgajatelj može djelovati kao terapeut i usmjeravati korisnika. Odgajatelj predstavlja mentora, koordinatora, organizatora i osobu koja savjetuje korisnika, a pritom ga ne gleda samo kao dio skupine. Tijekom boravka u ustanovi motivira korisnike na formiranje kulturnih, higijenskih, ekoloških i ostalih navika. Od odgajatelja se očekuje posvećenost i visoka razina angažmana u raznim aspektima. Djeluje u skladu sa zakonom prilikom rješavanja poslovnih zadaća. Treba ostati objektivan, ali istovremeno i pun razumijevanja za potrebe korisnika (URL 10).

Odnos odgajatelja i odgajanika je profesionalno-društven, a njegova specifičnost je tzv. osobni moment. Potrebna je naklonost s obiju strana da bi ovaj tip partnerskog, ali ne i ravnopravnog odnosa bio funkcionalan. U odnosu nikada neće biti uspostavljena potpuna recipročnost. Stupanj neravnopravnosti ovisi i o dobi odgajanika, što je odgajanik mlađi neravnopravnost je veća. Ako krećemo od pretpostavke da je odgoj suradnja, postavlja se pitanje kako će neravnopravni partneri prema znanju, fizičkoj, psihičkoj i iskustvenoj komponenti uspostaviti dobru suradnju. Reciprocitet između odgajatelja i odgajanika je moguće ostvariti: naizmjeničnim zauzimanjem aktivne i pasivne pozicije u odnosu, dozvoljavanjem konfrontacije mišljenja te uspostavom dijaloga (Bratanić, 1990).

Odgajatelj mora dobro poznavati odgajanika, to je iznimno važan element za ostvarivanje uspješnog odnosa. Treba biti upućen u život odgajanika, znati bitne podatke o njemu, njegovom zdravlju, interesima, ambicijama, sposobnostima, stavovima, željama, o kulturnoj

sredini iz koje potječe itd. Pritom nije samo važno poznavanje podataka već i način na koji je odgajatelj došao do njih te kako se njima koristi u odnosu prema odgajaniku (Bratanić, 1990). Od odgajatelja se očekuje da nastupa kao grupni vođa tj. lider, osoba koja ima iskustva u radu s grupom, zrela ličnost koja nije samo objekt identifikacije već kao katalizator pri prepoznavanju aktualnih konflikata i zbivanja unutar grupe (Gruden, 1989). Konfliktne situacije je potrebno rješavati na adekvatan način i tako osposobiti odgajanika da samostalno u buduće rješava konfliktne situacije. Osim toga odgajatelj mora biti empatičan, što ne podrazumijeva popustljivost i odobravanje nego razumijevanje i prihvaćanje ličnosti, težnju ka razumijevanju motiva koji stoje iza iskazanog ponašanja. Kao i u svakom drugom međuljudskom odnosu potrebno je ostvariti klimu istinskog povjerenja. Nedostatak povjerenja će se očitovati u komunikaciji, uzrokovat će nevidljivu barijeru koja će ometati ili čak onemogućiti konstruktivnu komunikaciju. Uspješno uspostavljena komunikacija je ispunjena razumijevanjem, oplemenjivanjem odnosa, zadovoljstvom, utjecanjem na stavove i izazivanjem akcije (Bratanić, 1990).

Odgajatelji štíćenike moraju motivirati na uključenost u ustanovu, pružati im socijalnu podršku tijekom njihova boravka u ustanovi, posebno u kriznim situacijama. Pritom je važno izražavanje osjećaja koje predstavlja barijeru za brojne štíćenike. Preduvjet koji mora biti zadovoljen je razvijeno povjerenje i povezanost, za što je dakako, potrebno vrijeme. Izražavanje osjećaja je dio psihosocijalne klime koji je slabo prisutan. To je dvosmjernan proces, a odgajatelj koji ima ulogu terapeuta, a nije spreman otkriti svoje osjećaje ne može isto očekivati od štíćenika. Otvorenost izražavanja osjećaja je jedno od načela potrebnih za terapijski odnos i nužnih pri rješavanju problema štíćenika. Izražavanje osjećaja vrlo često nije socijalno potkrepljivano ponašanje u okolini, to je posebno problem u institucijama u kojima je smještena samo muška populacija. Izražavanje emocija bi moglo kod odgajatelja povećati konflikt njihove radne uloge. Uloga nadzora štíćenika može biti u sukobu s terapijskim elementima njihova odnosa sa štíćenicima za koju je karakteristično izražavanje emocija (Ajduković i suradnici, 1990). Potencijalni konflikt između uloga dobro oslikava kompleksnost i slojevitost radne uloge koju odgajatelji imaju.

3.2 Izvori stresa i sagorijevanje na poslu („burnout“)

Izvori stresa na poslu mogu proizlaziti iz pojedinca (iskustva, osobine ličnosti, očekivanja, vrijednosti) ili iz njegove okoline. Izvan pojedinca faktori koji mogu utjecati na razinu poslovnog stresa su: 1) uvjeti rada (uređenost prostora, veličina, mogućnost individualnog rada i sl.), 2) organizacija rada (iznimno velika odgovornost, nedostatak osoblja, odmora i podjele posla), 3) međuljudski odnosi (način rukovođenja, psihosocijalna klima, nejasni ciljevi, nedostatak podrške, totalitarnost ustanove i sl.), 4) faktori specifični za određeni posao i populaciju kojoj se pomaže (potrebno pružanje pomoći velikom broju ljudi, prevelika emocionalna ulaganja, rad sa strankama s puno teških problema). Manjak broja zaposlenih može biti iznimno stresan za preostale radnike (Maloić, 2006).

Osim manjka osoblja, koje stavlja još veću odgovornost i zahtjeve na radnike, prostor može biti skučen i nedovoljno funkcionalan. Rad u odgojnim domovima zahtijeva rad s teškom populacijom, emocionalni angažman, rad u smjenama koja uključuju rad vikendima i blagdanima. Osim toga ustanove su ponekad dislocirane što može značiti da djelatnici puno vremena gube na sam put. Stres se može manifestirati u obliku niza psihičkih i fizičkih tegoba kao što su depresivnost, zamor, agresivnost, zasićenost itd. Takvi napori mogu dovesti do desenzitizacije za probleme i teškoće s kojima se odgajanci susreću (manjak inicijative i osobnog angažmana, pasivnost, distanciranost, kruto provođenje normativnih akata, profesionalni pesimizam) (Maloić, 2006).

Odgojno osoblje može biti preokupirano administrativnim poslovima u slučajevima kada odgovorno za veliki broj odgajnika što može smanjiti izazove kojima teže, smanjenje inicijative i kreativnosti. Kombinacija nekolicina stresora te kumulativni efekt kroz niz godina može imati brojne negativne posljedice. Kod djelatnika se akumuliraju situacije koje pojačavaju osjećaj frustracije te je svjestan činjenice da nije u stanju primjereno i dovoljno stručno udovoljiti potrebama odgajnika. U takvoj situaciji odgajatelj se osjeća nekompetentno, samopoštovanje mu opada te ne vidi smisao u svom radu. Pritom okolnosti poput niske plaće, manjak iskustva, privatni problemi i konflikt uloga mogu dodatno otežati situaciju. Rukovodeći djelatnici mogu biti izloženi istim stresorima i gubitku energije posebno zbog odgovornosti koju snose te ovlastima u ustanovi kojima mogu čak utjecati i na razinu stresa u ustanovi (Maloić, 2006).

U penalnim ustanovama za maloljetnike izvor tenzija za djelatnike mogu biti i „ispadi“ maloljetnika koji bude nelagodu, osjećaj ugroženosti i zabrinutosti. Štićenici osim toga često ispoljavaju agresivne oblike ponašanja te konzumiraju droge zbog čega djelatnici moraju biti kompetentni prepoznati probleme i primjereno reagirati. Takve reakcije od strane djelatnika zahtijevaju pripremljenost, educiranost i visoku razinu angažmana (Dembo, Dertke, 1986).

Neki autori ističu i problematiku male mogućnosti napredovanja te nedovoljnu razinu nagrađivanja i motiviranja od strane nadređenih. Radni prostor ponekad ne pruža željeni komfor te pritisak uzrokovan svakodnevnim radnim zadacima može biti značajan. Nerijetko djelatnici nemaju dovoljno pauza tijekom radnog dana, trajanje radnog dana može biti nedefinirano jer se vrlo često događaju neplanirane, izvanredne situacije koje zahtijevaju djelovanje neovisno o tome je li djelatnik na radnom mjestu. Sve spomenuto se može odražavati i na obiteljski život djelatnika. Postoje praktični načini redukcije stresa zaposlenika, a „najefikasnije bi bilo napasti probleme stresa vezane uz ulogu osoblja razvijajući njihove međusobne odnose, politiku napredovanja i uspostavljajući jasne odnose između osoblja i osuđenih. Sljedeći korak u redukciji stresa moglo bi biti reguliranje smjenskog rada, duljine radnih sati i slično. Uz to, trebalo bi se pristupiti i unaprjeđenju fizičke okoline same ustanove, tj. neposrednih uvjeta rada. Ostale mogućnosti redukcije radnog stresa vezane su uz faktor pojedinca odnosno ličnosti. One uključuju aspekte kao što je obrazovanje osoblja, priprema da se bolje nose s uvjetima rada, organizaciju supervizije koja bi imala evaluativnu, motivativnu i edutativnu funkciju, selekcija kadrova i slično“ (Ajduković i suradnici, 1990:102).

4. Štićenici ustanova za mlade s problemima u ponašanju

Stabilnost obitelji kao sustava održava se brojnim pravilima, običajima, komunikacijom, moralom, kulturom itd. Važnost obitelji ističu brojni autori "Obiteljski odgoj rezultat je utjecaja cjelokupnog načina života obitelji, što znači da proizlazi iz neposrednih međusobnih odnosa svih njenih članova, iz svakodnevnih životnih stanja i iz atmosfere koja je prirodni rezultat dinamike i kvalitete ukupnih odnosa u obitelji. Zbog neposrednosti i emocionalne snage takvih nehotičnih čimbenika obiteljskog života funkcionalni odgoj u okviru obiteljskog života vrlo je djelotvoran pedagoški proces" (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002:173). Obiteljski faktor je iznimno važan, a utjecaj na mlade je određen: odgojnim stilom roditelja, odnosom djece s roditeljima kao i sociopatološkim aspektima obiteljske zajednice i obilježjima jednoroditeljskih obitelji. Pritom je bliskost djece i roditelja preventivni čimbenik mnogih poremećaja u ponašanju koji su karakteristični za maloljetne delinkvente. Odrastanje u smirenoj i stabilnoj okolini u kojoj vlada međusobno povjerenje i pružanje ljubavi se pozitivno manifestira na razvoj i ponašanje djeteta, na formiranje cjelokupne ličnosti (Sindik, Vučković Matić i Žuvela, 2016). S istim se slažu i drugi autori kada navode da „Adolescenti koji imaju dobar odnos sa svojim roditeljima provode s njima više vremena, više im se povjeravaju, a za uzvrat uživaju veću podršku i veći nadzor roditelja, što, naravno, smanjuje mogućnost i vjerojatnost druženja s delinkventnim vršnjacima, a to pak, logično smanjuje vjerojatnost druženja s delinkventnim vršnjacima“ (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002:184.)

Autori Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer (2002) također ističu kako obiteljske prilike mogu imati stanoviti značaj za daljnje ponašanje djeteta kada se stave u odnos prema drugim utjecajima sredine i prema cjelokupnoj ličnosti. Proživljeni događaj u obitelji može različito utjecati na pojedino dijete, a ovisi prvenstveno o dobi djeteta, intenzitetu i trajanju događaja te o drugim okolnostima koje potencijalno mogu utjecati da situaciju. Ako se obitelj razmatra kroz mehanizam povratne veze, jasno je da svi članovi proživljavaju stresne situacije. To bi u praksi značilo da će se loši odnosi između roditelja, kao što su prepirke, odražavati nepovoljno na djecu kojih se konflikt nije direktno ne tiče.

Autori ističu kako obiteljske prilike koje utječu na dijete obuhvaćaju socio-ekonomski status, uvjete stanovanja, zaposlenost roditelja, sastav i veličinu obitelji, odnose u obitelji, kvalitetu i

vrstu odgoja i asocijalne pojave. Navodi se kako nije bitno realna materijalna situacija obitelji već kako ju pojedinac percipira. Nezaposlenost roditelja nadovezuje brojne probleme, no autori se dotiču i tzv. „djece s ključićem oko vrata“ čija oba roditelja rade te se djeca ponekad osjećaju usamljeno i prepuštena sama sebi. Djeca iz obitelji koje nisu cjelovite sklonija su delinkventnom ponašanju od onih koji odrastaju s oba roditelja. Teške okolnosti obiteljskog odrastanja su one u kojima dolazi do separacije supružnika ili do smrti jednog od roditelja. Izvanbračno odgajanje djeteta, najčešće od strane majke su također okolnosti u kojima djetetu treba pristupiti s dodatnom pažnjom. U navedenim situacijama dijete jednostavno nije bilo u mogućnosti ostvariti afektivnu vezu s roditeljem (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002).

Hetherington (1981) smatra da se razvod može na nekoliko načina odraziti na dijete. Najčešće majke dobivaju skrbništvo nad djecom te se suočavaju s problemom preopterećenja, zahtjevnom ulogom balansiranja poslovnog života i brige o djeci. Problemi materijalnog karaktera su učestali u takvim situacijama.

Zaključujemo da je značaj obiteljskog faktora za razvoj djeteta neupitna, no upravo u tom okruženju se ponekad odvijaju neprimjereni oblici odgoja, nerijetko je riječ o zlostavljanju i zanemarivanju. Upravo manjak brige, sigurnosti, ljubavi te generalno zakidanje djeteta da odrasta u primjerenom okruženju koje će mu omogućiti razvoj svih potencijala se ponekad odvija u obitelji. Takvi uvjeti oblikuje daljnje ponašanje i ličnost djeteta te mogu imati dalekosežne posljedice, a jedna od njih je zasigurno asocijalno i delinkventno ponašanje.

Zlostavljanje djece se svrstava u tri kategorije. Prvu čini tzv. prekoračeno kažnjavanje koje počinitelj koji ga izvodi opravdava tako da takvom neprimjerenom ponašanju pridaje odgojnu svrhu. Takav oblik zlostavljanja podrazumijeva fizičko zlostavljanje kao što su šamaranje, šibanje i sl. Sljedeći oblik je kažnjavanje u afektu, ono češće biva osuđeno i prijavljeno od strane okoline jer ne pobuđuje dilemu između dopuštenog i nedopuštenog. Ono proizlazi iz spleta trenutnih okolnosti pa uzrok može biti: umor, bijes, pripitost, konflikt itd. Također je usko povezano sa životnim prilikama kao što su siromaštvo, nezaposlenost, bolest, mnogo djece te brojnim drugim okolnostima koje pojedince mogu traumatizirati i s kojima se ne mogu nositi. Dakako, zlostavljanje u afektu se može javiti i u naizgled idealnim obiteljima. Treći oblik zlostavljanja se najrjeđe pojavljuje te je ujedno i najgori tip zlostavljanja. Riječ je o namjernom zlostavljanju djece čija opasnost leži u sistematičnosti i dugotrajnosti, a

završava teškim ozljedama po čak i smrću žrtve (Mikšaj-Todorović, Poldrugač i Singer, 1985).

Zapuštanje autori objašnjavaju kao zanemarivanje u aspektu zbrinjavanja i odgoja pri čemu je dovoljna nebriga na jednom od tih dvaju područja da se ponašanje klasificira kao zapuštanje. Nadalje autori ističu „zanemariti zbrinjavanje znači prije svega ne brinuti o osnovnim potrebama egzistencije djeteta, prehrani, njezi, zdravlju, odijevanju, stanovanju itd. Zbrinjavanje se može zanemariti činjenjem i nečinjenjem“ (Mikšaj-Todorović, Poldrugač i Singer, 1985:57). Roditelj se može odati skitnji, alkoholu, ne privređivati i sl., a svog maloljetnika zanemariti tako da ne poduzme korake potrebne za odgoj kako bi se izbjegle odgojne devijacije. Time je odgoj maloljetnika ugrožen i može doći do stanja zapuštenosti, asocijalnog i kriminalnog ponašanja (Mikšaj-Todorović, Poldrugač i Singer, 1985).

Mali broj slučajeva zlostavljanja i zapuštanja bude otkriven pa je teško doći do statistički pouzdanih podataka jer samo neznatan broj slučajeva bude izvedeno pred sud. Zaključujemo da je tamna brojka takvih delikata iznimno visoka. Roditelji skloni zlostavljanju često djecu vide kao uzrok svojih teškoća i problema. Istraživanja ukazuju da se zlostavljanje djece učestalije odvija u populaciji koju obilježava niži socijalni i ekonomski status. Zlostavljači su u velikom broju slučajeva bili tijekom odrastanja izloženi sličnom neprimjerenom tretmanu od strane svojih roditelja. Među zlostavljačima veći je udio onih koji imaju nižu naobrazbu i ograničena materijalna sredstva, niža primanja od prosjeka i obavljaju manje poželjna zanimanja (Mikšaj-Todorović, Poldrugač i Singer, 1985).

Pretpostavka je da socijalno-ekonomski pritisak kojem su izloženi utječe negativno na psihološke mehanizme samokontrole, frustracije roditelja povezane su sa zlostavljanjem djece. Dijete se često percipira kao ekonomsko opterećenje. Zanimljiva je i činjenica da su žene češći zlostavljači svoje djece nego muškarci. Takav podatak se povezuje s razlozima kao što su: napuštanje posla zbog trudnoće, doživljavanje djeteta kao barijeru ka svojoj slobodi, svakodnevni izazovi i frustracije kojima nisu dorasle, kao na primjer plač djeteta (Mikšaj-Todorović, Poldrugač i Singer, 1985).

Spomenuti oblici ponašanja prema djetetu mogu biti značajni katalizator poremećaja u ponašanju te fizičkom i psihičkom zdravlju. Autori navode da je „vrlo visok postotak delinkventne omladine ili zlostavljan ili zanemarivan prije uočavanja, odnosno otkrivanja

delinkventnog ponašanja... nedostatak reda, higijene, dakle zapuštenost i neurednost djeteta, kao i njegova neishranjenost, mogu biti prvi objektivni i relativno lako uočljivi znakovi zanemarivanja djece“ (Mikšaj-Todorović, Poldrugač i Singer, 1985:99). U kasnijim, kritičnim fazama razvoja, dolazi na vidjelo ponašanje čije uzroke pronalazimo u postupcima kojima su bili izloženi tijekom odrastanja (Mikšaj-Todorović, Poldrugač i Singer, 1985).

Pred istraživače i njihove kritičare se stavlja pitanje koliku važnost valja pridati nasljeđu te koje komponente ponašanja se stvarno nasljeđuju. Jasno je da se zločin ne može naslijediti jer nije riječ o biološkom već pravnom i društvenom fenomenu, no dolazi do sukoba mišljenja kada je u pitanju nasljeđivanje karakternih svojstava. Neki smatraju da su karakterna obilježja pojedinca posljedica međudjelovanja nasljeđa i društvenih prilika s naglaskom na odgoj. S druge strane imamo istraživače koji smatraju da je delinkventno ponašanje stečene isključivo pod utjecajem okruženja te one koji se odlučno zalažu za to da se delinkventno ponašanje razvilo uslijed nasljednog opterećenja. Znanstvenici koji zastupaju psihološke teorije objašnjavanja delinkventnog ponašanja takvim pojedincima pripisuju smanjene psihičke kvalitete i sposobnosti te teže otkrivanju veza između delinkventnog ponašanja i određenih psihičkih svojstava. Neki smatraju da određena psihička svojstva i strukture ličnosti pogoduju razvoju delinkventnih oblika ponašanja jer je proces prilagođavanja normama, zahtjevima sredine i vrijednosnim sustavima otežan. Neki korijen problema pronalaze u stupnju inteligencije, frustracije itd. (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002).

4.1 Obilježja štíćenika-empirijski podatci

U Zagrebu je u sklopu Centra za odgoj djece i mladih analizom dokumentacije praćeno dvadesetero djece u vremenskom periodu od 5 godina. Uoćeni su brojni problemi u ponašanju koji su pojedincima otežavali proces resocijalizacije i zahtijevali socio-pedagoško vođenje. Konstantno su bili u bijegu zbog ćega se nije moglo odgojno utjecati na njih. Osim toga utvrđeno je da su vršili brojna kriminalna djela, destruktivno i agresivno se ponašali, neki su prekomjerno konzumirali alkohol te zarađivali od prostitucije. Niti jedna ustanova ih nije uspjela zadržati na dulje vrijeme. Autorica zaključuje kako je na analiziranu grupu „teške djece“ utjecao niz negativnih faktora iz okoline kao i karakteristika lićnosti pojedinaca. Obitelj iz kojih djeca potjeću su uglavnom niskog socio-ekonomskog statusa gdje su djeca zanemarivana, uskraćena za emocionalnu i zdravstvenu brigu te prepuštena sebi i lošem društvu ćiji su ćlan (Koller-Trbović, 1989).

Nedovoljno interveniranje od strane obitelji, institucija i društvenih službi u ranim godinama njihovih života je ostavila traga, posebice jer je rijeć o periodu života kada je razvoj ubrzan. Faktor rizika koji je uoćen kod većine takvih obitelji su narušeni obiteljski odnosi (zlostavljanje, svađe i sl.) te je nekoliko djece izvanbraćno. Fizićko stanje većine djece je nezadovoljavajuće, no ono što predstavlja još veći problem je emocionalno stanje pojedinaca. Posljedice emocionalnih trauma koje su proživjeli se sada manifestiraju u obliku emocionalne labilnosti, depresije, nepovjerljivosti, distanciranosti itd. Istiće se kako se prijelaz iz razlićitih oblika brige i skrbi loše odražava na daljnji razvoj djeteta posebno u situacijama gdje dijete živi na relaciji između domova i obitelji u kojoj mu nikada neće biti pružena dovoljna briga. Ućestale promjene okoline i pohađanje razlićitih škola rezultira odgojno obrazovnom zapaštenosti (Koller-Trbović, 1989).

Za razliku od spomenutog longitudinalnog istraživanja ćiji uzorak je bio manji, autorica Maloić (2006) je na primjeru Odgojnog zavoda Turopolje na deskriptivnoj razini (N=80) prikazala ključna obilježja odgajanika koje karakteriziraju problematićni oblići ponašanja.. Zavod omogućuje prihvata mladićima koji pokazuju probleme u ponašanju i probleme socijalne prilagodbe okolini te njihovo primarno okruženje nije povoljno za razvoj novih stavova i ponašanja. Intervencije socijalne službe u ovim slućajevima nisu bile efikasne. Prilikom dolaska u zavod 76,25% odgajanika je bilo maloljetno, no u trenutku provođenja

analize čak 45% ih je starije od 18 godina, a iznad 20 ih je 8,75%. Psihosocijalne teškoće poput destruktivnih obiteljskih odnosa i poremećaja u ponašanju mogu utjecati na produljenje trajanja odgojne mjere. Može doći do velikih razlika u dobi odgajanika što određuje odgojni rad jer možemo diferencirati odgajanike po psihološkim, fizičkim i iskustvenim karakteristikama koje utječu na dinamiku života u ustanovi. Mjera odgoja u ustanovi se uglavnom ne prekida do završetka osnovne škole.

Podatci koje je prikupila autorica ukazuju na problem obrazovnih dostignuća prilikom uključivanja u ustanovu, 6 od 80 odgajanika je bilo nepismeno. Riječ je o štićenicima koji pripadaju romskoj manjini koji su u proces obrazovanja bili uključeni kratko te nisu redovito pohađali nastavu. Četvorica odgajanika zbog smanjenih intelektualnih mogućnosti su pohađali osnovnu školu po prilagođenom programu. Samo je trećina odgajanika po dolasku imala završenu osnovnu školu. Većina odgajanika je promijenilo nekoliko srednjih škola, no najčešće su odustajali već tijekom prvog polugodišta. Pri dolasku samo 6,25% od ukupnog broja je imalo završen prvi, 1,25% njih drugi i 1,25% treći razred srednje škole, što je mala brojka kada uzmemo u obzir činjenicu da ih je 23,75% bilo starije od osamnaest godina. Autorica navodi kako „disproporcionalnost kronološke dobi i obrazovnog nivoa, uz koji se u pravilu dijagnosticira odgojna depriviranost i emocionalna nezrelost, otežava odgojni rad. Navedeno naročito dolazi do izražaja kod izbora i planiranja grupnih aktivnosti, koje je i zbog velikih razlika među odgajanicima teže osmisliti i provesti “(Maloić, 2006:77). Zahtjevno je konstruirati program čiji sadržaj će zanimati odgajanike različitih dobnih skupina, a koji će ujedno biti razumljiv i omogućiti uključivanje pojedincima čije socijalne vještine, verbalne sposobnosti i druge karakteristike nisu na istom nivou razvijenosti (Maloić, 2006).

Nekim mladićima je izrečena odgojna mjera za cijeli niz kaznenih djela pri čemu je indikativno najopasnije kazneno djelo koje je počinjeno. Udio imovinskih delikata je najveći, 82,5%. Javlja se i problem recidivizma, evidentiranost zbog ponavljanja istovjetnih kaznenih djela koja ukazuje na dugotrajniju usmjerenost i iskustvo stjecanja sredstava na nezakonite načine. U spomenutim imovinskim deliktima je u 6,75% slučajeva evidentiran neki odlike nasilnog ponašanja kao što su iznuda, razbojnička krađa i sl. Utvrđeno je 10% kaznenih djela protiv života i tijela od kojih su tri slučaja završila smrću žrtve (Maloić, 2006).

U ustanovi je 36,25% odgajanika koji su po prvi puta uključeni u institucionalni tretman (od čega je 18,75% mladića dio romske manjine), kod 41,25% odgajanika je već realiziran jedan

institucionalni tretman, a kod 7,5% odgajanika su provedena dva neučinkovita tretmana, a kod 5% je zabilježeno tri ili više neuspješnih tretmana. Autorica naglašava kako ponovno uključivanje u program ukazuje na niz drugih problema poput: manjka adekvatne obiteljske brige, razvojnih okolnosti koje su deprivirajuće i ugrožavajuće, kontinuirana primjena asocijalnih oblika ponašanja. Većinu odgajanika karakteriziraju neki oblici ponašanja koji su specifični za „domsku“ populaciju: destruktivnost, neuvažavanje autoriteta, sklonost bijegu, teško toleriranje frustrirajućih situacija, egocentričnost, maltretiranje submisivnih odgajanika, agresivnost itd. (Maloić, 2006).

Od ukupne populacije u zavodu mjera psihijatrijskog liječenja je propisana 3,75% odgajanika. Nadalje, kod 5 % odgajanika sudski je propisana potreba liječenja od ovisnosti, a 30% odgajanika je uključeno u program prevencije i suzbijanja zlouporabe droge. Sprječavanje unosa droge u Zavod je iznimno teško jer je poluotvorenog tipa (Maloić, 2006).

Autorica je svojom detaljnom analizom korisnika tretmana Zavoda istaknula ključna obilježja odgajanika i dočarala problematiku rada u okolini koja zahtjeva specifičan situacijski pristup. Svaki odgajanik je individua za sebe no prilikom teških životnih situacija, kompleksnih obiteljskih i ostalih problema, veliki broj odgajanika je razvio slične oblike ponašanja pa tako možemo zamijetiti slična karakterni obilježja između pojedinaca. Autorica pritom naglasak stavlja na probleme u obrazovanju i ponašanju (kaznena djela, ovisnosti).

5. Problemi u ponašanju

Delinkvencija je prema Petzu (1992) pojava raznolikog oblika ponašanja koje nije u skladu sa zakonskim propisima kao ni društvenim normama kojima društvo teži, riječ je o neprimjerenom i nerijetko antisocijalnom društvenom ponašanju.

Prema Pedagoškoj enciklopediji „Maloljetnička delinkvencija se u pojavnom pogledu ne razlikuje od kriminaliteta punoljetnih osoba, jer sve i u jednom i u drugom slučaju radi o kršenju kazneno-pravnih normi. Razlikuje se maloljetni delinkvent od punoljetnog kriminalca, a ne i njihova radnja...pored kršenja kaznenih i drugih pravnih normi, obuhvaća i sva druga ponašanja koja određena sociokulturna sredina smatra negativnima, odnosno koja su u suprotnosti s moralnim normama date društvene sredine. Ima i onih koji obim ovog pojma toliko proširuju da njime obuhvaćaju i sva stanja i situacije koje mogu dovesti do asocijalnog i antisocijalnog ponašanja maloljetnika“ (Potkonjak, Šimleša, 1989:107)

Ponašanje je u najvećoj mjeri naučeno, no sve što je stečeno nije nužno posljedica imitiranja onog što je osoba vidjela. Delinkventno ponašanje može biti posljedica nemogućnosti osobe da se odupre socijalno neprimjerenom ponašanju, individua postupno usvaja delinkventno ponašanje, a cijeli proces može biti potpomognut i psihosocijalnim strukturama osobe (Mikšaj-Todorović, Singer, 1989). Problematika utvrđivanja čimbenika koji utječu na razvoj delinkventnog ponašanja i analiza iz različitih perspektiva je vrlo dobro objašnjenja u sljedećem citatu: „Nije oblikovan konzistentan teorijski sustav koji bi različite pristupe i metodološki čvršće povezao u jednu znanstvenu kriminološku cjelinu. Iz prvotne dileme je li delikt rezultat osobnih svojstava i sklonosti delinkvenata ili je rezultat utjecaja socijalne sredine razvilo se pretežno shvaćanje da se radi međusobno višestruko isprepletenom dinamičkom djelovanju i jednih i drugih čimbenika. Postupno se odustajalo od traganja za određenim uzrocima zločina te se težište stavljalo na opis brojnih egzogenih i endogenih kriminogenih čimbenika“ (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002:119).

Oblici delinkventnog ponašanja obuhvaćaju kaznena djela: protiv imovine, života i tijela, spolne slobode i ćudoređa, opće sigurnosti ljudi, sigurnosti u prometu, javnog reda, djela zlouporabe opojnih droga, djela počinjena u sudioništvu i u povratu (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002). Sindik, Vučković Matić i Žuvela (2016) pod maloljetničku delinkvenciju podrazumijevaju protudruštveno ponašanje koje se ispoljava tijekom razvojnog perioda pojedinca, a odraz je nestabilnog psihološkog, biološkog i socijalnog razvoja

maloljetne osobe. Faktori koji utječu na delinkventno ponašanje mogu se svrstati u sljedeće skupine: rizični faktori koji proizlaze iz školskog i obiteljskog ozračja, individualni faktori te rizični faktori koji proizlaze is šireg društvenog konteksta.

5.1 Karakteristike delinkventnih pojedinaca

Postavlja se pitanje razlikuju li se ličnosti prijestupnika od onih koji to nisu, tj. imaju li ličnosti prijestupnika karakteristične biološko-psihološka obilježja. Zanimljiv je pristup problematici delinkvencije koji govori da se „raznovrsni oblici delinkventnog ponašanja ne razvijaju na temelju bilo kakve strukture ličnosti. Raznovrsnim strukturama vjerojatno odgovaraju raznovrsni oblici asocijalnog ili antisocijalnog ponašanja. Ličnost prihvaća one oblike ponašanja koji se najlakše uklapaju u njenu već formiranu, stabilnu strukturu, ili u strukturu koja je u formiranju“ (Mikšaj-Todorović, Singer, 1989:13). Uvid u sustav vrijednosti delinkvenata je temelj za daljnje procese koji će se odvijati u sklopu tretmana. Fokus je na onim komponentama ličnosti koje su podložne promjenama u specifičnim okolnostima. Promjenama se teži suzbiti društveno neprimjereno ponašanje, navike, stavovi i neprihvatljiv sustav vrijednosti. Pritom je nužno utvrditi stupanj diferencijacije sustava vrijednosti delinkvenata od ostatka društva (Tasić-Bouillet, 1997).

Inteligencija je značajni faktor pojedine ličnosti, a istraživanja su pokazala da su počinitelji kažnjivih djela poput silovanja češće intelektualno zaostale osobe, dok falsificiranje i slične prijestupe izvode intelektualno moćniji pojedinci. Postoji sukob mišljenja ne temu toga je li delinkventna populacije generalno intelektualno slabija u odnosu na nedelinkventnu (Mikšaj-Todorović, Singer, 1989). Utvrđeno je da postoje neke razlike između delinkvenata na temelju kaznenih djela koje su počinili. Maloljetni delinkventi koji su upleteni u imovinske delikte pokazuju niže rezultate na kognitivnim varijablama kada ih se uspoređuje s nedelinkventnim vršnjacima (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002).

Nadalje autori ističu da *emocionalne karakteristike* delinkvenata „proistječu iz emocionalne nestabilnosti, razdražljivosti uznemirenosti kao posljedice odbačenosti, osjećajnosti, inferiornosti, potištenosti, ljubomore i slično. Smatra se da osobe čiju ličnost karakteriziraju takve osobine imaju teškoća i teže se prilagođavaju društvenim prilikama i procesima, pa

dolazi do čestih konflikata i napokon čak i do kriminalne djelatnosti“ (Mikšaj-Todorović, Singer, 1989:12). Neka istraživanja su ukazala na to da delinkventnu populaciju koja je počinila kaznena djela koja uključuju neke oblike nasilja karakterizira niža razina moralne zrelosti i funkcioniranja (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002).

Teško je predvidjeti ponašanje delinkventnih osoba, posebno zbog povišene razine napetosti (agresivne i impulzivne reakcije) i smanjene sposobnosti kontroliranja. Ponašanje mladih delinkvenata nije stabilno kao u nedelinkvenata, uz poznavanje konativnih i kognitivnih karakteristika predviđanje ponašanja je značajno nestabilnije i kompleksnije nego kod nedelinkventnih vršnjaka (Mikšaj-Todorović, Singer, 1989). Mentalni poremećaji su također čimbenici koje je potrebno uzeti u obzir. Pojedinci s mentalnim problemima se udaljavaju od zbilje i formiraju „svoj svijet“ koji je kreiran pod utjecajem bolesti (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002).

5. 2 Eksternalizirani i internalizirani problemi u ponašanju

Lebedina Manzoni (2007) ističe kako *eksternalizirani problemi u ponašanju* (aktivni poremećaji u ponašanju) uglavnom uključuju agresiju i delinkventno ponašanje. U istu kategoriju spadaju i nekontrolirana impulzivna ponašanja, hiperaktivnost, suprotstavljanje itd. U eksternalizirane poremećaje u ponašanju neki autori svrstavaju i krađu, tučnjavu i svađu, laganje, markiranje, seksualno maltretiranje, prosjačenje, odgovaranje, druženje s osobama kod kojih su istaknuta antisocijalna ponašanja (Bouillet i Uzelac, 2007). Pojedinci čije ponašanje karakterizira ponavljanje nekolicine simptoma narušavaju norme te ugrožavaju druge članove društva što je posljedica male ili nikakve kontrole nad vlastitim ponašanjem. Takve mlade osobe često su u sukobu sa zakonom. Temeljem DSM-IV takvi poremećaji su u korelaciji s ranom seksualnom aktivnošću, konzumacijom psihoaktivnih tvari, alkohola, cigareta i sl. Što se neprimjerena ponašanja prije jave, to su veće šanse da će ta osoba kada odraste posjedovati antisocijalni poremećaj ličnosti (Lebedina Manzoni 2007).

Autorice Vulić-Prtorić i Cifrek-Kolarić (2011) također navode agresivnost kao najprepoznatljiviji simptom eksternaliziranih problema u ponašanju. Agresivnost obuhvaća širok spektar neprimjerenih oblika ponašanja poput: neprijateljskog ponašanja, ispada bijesa, svađanja, prkosnog ponašanja... Osim spomenutih u eksternalizirane probleme spadaju i oblici neagresivnog ponašanja kojima se na neki način ugrožavaju drugi (prijetnje, krađe i sl).

Agresivno ponašanje kod djece i odraslih se može manifestirati u različitim oblicima. Agresija se najčešće diferencira na psihološku, socijalnu i fizičku. Fizička agresija podrazumijeva razbijanje, guranje, udaranje itd. Kod male djece vidljiva je kroz postupke grizenja, štipanja, udaranja, guranja i sl. uz pomoć kojih se pokušavaju pribaviti nešto što žele. Psihološku agresiju čine verbalne akcije poput ponižavanja, uvreda, dobacivanja, ucjena i slično. Fizički i verbalni iskazi agresije se svrstavaju u direktne oblike agresivnosti zato što dolazi do izravnog nanošenja štete ili povrede drugoj osobi. Indirektna ili tzv. socijalna agresivnost ne šteti izravno žrtvi već se ugrožavaju socijalni odnosi te osobe. Kako djeca odrastaju tako se udio tjelesne agresivnosti smanjuje, a povećava prakticiranje verbalne agresije (Bouillet i Uzelac, 2007).

Internalizirani problemi u ponašanju nisu dovoljno prepoznati u društvu. Takav tip problema uglavnom šteti samo osobi kod koje se pojavljuju, a manifestiraju se u obliku strahova, sramežljivosti, napetosti, osjećaja tuge i inferiornosti (Lebedina Manzoni, 2007). Osobe s internaliziranim problemima obilježava socijalna povučенost te povišena potreba za pažnjom. Takvi pojedinci ne nerijetko osjećaju bezvrijedno i slabije naspram drugih. Ponašaju se destruktivno i negativno prema sebi što se u kasnijoj dobi može razviti u anksioznost, depresiju, raznovrsne ovisnosti i slično. Ponašanje je samo jedan od elemenata internaliziranih problema jer su kod takvih pojedinaca vidljivi problemi na kognitivnom, tjelesnom i emocionalnom polju (Guttmanova, Szanyi i Cali, 2007).

Vulić-Prtorić i Cifrek-Kolarić (2011) navode da je anksioznost jedan od najizraženijih simptoma, a takve osobe učestalo osjećaju tenzije, nelagodu i nemir, a iz tog razloga im srce kuca brže i krvni tlak im se povisuje. Anksioznost može prouzročiti i panična stanja zbog kojih osobe izbjegavaju ponašanja ili situacije koje mogu inicirati takvo stanje. Mladi ponekad zamijete tjelesne simptome, ali njima ne nalaze uzrok. Osim somatizacije, neki psihosomatski simptomi mogu pripadati sferi internaliziranih problema. U psihosomatske simptome ubrajamo sve one simptome koji su tjelesni, a pojavili su se kao posljedica određenih emocionalnih čimbenika. Problematika simptomatologija može biti raznovrsne prirode: kardiovaskularna, endokrinološka, dermatološka, respiratorna, gastrointestinalna itd.

6. Kriminalno ponašanje mladih

Kada dijete do 14 godina života počini kazneno djelo ili prekršaj, prema zakonu Republike Hrvatske se ne može pokrenuti postupak već se djeluje u okviru centar za socijalnu skrb koji je nadležan. Kada maloljetnik između 14 i 18 godina života počini određeno djelo on je prekršajno i kazneno odgovoran za to, isto kao i mlađi punoljetnici u dobi od 18 do 21 godine života (URL 8).

Zanimljivo je kako se broj kriminalnih djela povećava u određenim situacijama, u ratnim godinama je utvrđena promjena strukture kriminaliteta, bilježi se porast broja delinkventnih aktivnosti, posebno kod žena i maloljetnika. Na stopu kriminaliteta i delinkventnog ponašanja utječu i gospodarske prilike, na primjer gospodarska kriza može unijeti značajne promjene poput povećanja nezaposlenosti koja se odražava i na kriminalitet. Uočljive su i razlike u stopama neprimjerenog ponašanja između naseljenih mjesta kao i specifičnosti za gradska i seoska naselja. Na temelju kvalitete stanovanja, gustoće, stupnja mobilnosti, razloga doseljenja i odnosa starosjedioca s novopridošlicama moguće je okvirno odrediti stupanj kriminaliteta. Statistikama je utvrđeno „u jače urbaniziranim središtima prevladavaju teži imovinski delikti, provalne krađe i razbojstva te organizirani oblici zločina, dok se naseljena mjesta s više ili manje izraženim ruralnim karakteristikama ističu deliktima protiv života i tijela te namjernim ili nehajnim ugrožavanjem sigurnosti ljudi i imovine paljevinom“ (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002:99). U urbanim središtima vlada anonimnost življenja, veći kriminalni podražaji kao i mnoštvo prilika i iskušenja što rezultira manjim stupnjem socijalne kontrole nego u ruralnim područjima (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002).

6.1 Utjecaj grupe

Aktivnosti grupe se bitno razlikuju od djelovanja pojedinca. Svaka osoba teži tome da se okruži drugim osobama koje joj odgovaraju po obrazovanju, pogledima na život, socijalno statusu, načinom života itd. Nameće se pitanje postaje li pojedinac delinkventan zbog spleta okolnosti koje su uzrokovale uključivanje u delinkventno društvo ili se udružuje u takvu grupu jer mu odgovara način na koji se grupa odnosi prema društvenim normama. Skupinom mogu vladati impulsi kojima pridonose svi članovi te koji iniciraju delinkventno ponašanje koje se ne bi aktiviralo da su članovi trenutne grupe izolirani, tj. da se grupa nije oformila.

Zločinačko djelo koje pojedinac samostalno počinio će se drugačije percipirati nego kada se isti zločin zbiva u skupini. Također valja imati na umu da neka kriminalna i delinkventna djela iziskuju timski rad. Grupnom djelovanje može za posljedicu imati delinkventne aktivnosti koje većina članova ne bi počinila da su samostalno djelovali. Dinamika grupa se može dobro analizirati promatranjem masa u sklopu kojih se neprimjereno ponašanje pojedinca manifestira puno snažnije, no što bi prilikom individualnog djelovanja (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002).

6.2 Motivacija

Prema autorima Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer (2002) svakoj aktivnosti prethodi djelovanje svjesnih i voljnih elemenata koji usmjeravaju subjektivnu pokretačku snagu pojedinca. Prije nego što osoba počinio određeni delikt, kazneno djelo, ona to odlučuje svjesno i motivirano. Neki autori ističu kako se čovjek ne ponaša mehanički, čak niti one osobe koje karakterizira negativna struktura ličnosti i sklonost delinkventnom ponašanju. U literaturi postoji diferencijacija tri različita koncepta motivacije za kriminalno ponašanje: motivacijski, interakcijski i instinkcijski. Instinkcijski koncept delikte pripisuje unutarnjoj strani ličnosti kojom dominiraju urođene tendencije i sklonosti činjenja kaznenih djela. Dakle kriminalno ponašanje je povezano s defektnim instinktom koji vlada pojedincem. Motivacijski koncept delinkventno ponašanje sagledava u okviru rezultata podsvjesnih unutarnjih impulsa, nagona i želja. U sklopu takve analize smatra se da osoba pribjegava kriminalnom ponašanju jer svoje želje nije kadra ostvariti na društveno prihvatljiv način. Interakcijski koncept se temelji na tezi da su društveni odnosi čovjeka sa socijalnom okolinom ključni za dinamiku svih oblika individualnog ponašanja pa tako i delinkventnog. Izvor motiva se nalazi u društvu, u društvu se formiraju elementi i odnosi koji potiču delinkventne oblike ponašanja.

Pri analizi delinkventnog ponašanja kriminolozi „pokušavaju naći nekakve posebne motive za kriminalno ponašanje, a zaboravljaju temeljnu istinu koja proizlazi iz opće teorije motivacije, prema kojoj su ljudi motivirani istim osnovnim motivima i onda kada se ponašaju dobro i onda kada se ponašaju zlo...“, „devijant, kao i svaki drugi čovjek, redovito čini ono što mora da bi udovoljio zahtjevima koje na nj postavljaju njegove potrebe.“ (Zvonarević, (1985) prema Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002: 60).

6.3 Nadležne službe

Autori Mikšaj-Todorović i Singer (1989) ističu kako su podatci vezani za kriminalitet djece i maloljetnika je dostupni kod: javnog tužilaštva, suda, službe javne sigurnosti, centra za socijalni rad i zavoda za statistiku.

Služba javne sigurnosti raspolaže podacima o mladima koji su prijavljeni zbog kaznenog djela te onih koje je služba sama otkrila. Informacije kojima služba raspolaže bazirani su na prijestupu i načinu na koji je izvršen, fokus nije na počinitelju. Neće sadržavati informacije o deliktu za koje nije podnesena prijava javnom tužilaštvu (Mikšaj-Todorović i Singer 1989).

Javno tužilaštvo je organ koji se bavi kaznenim postupkom. U slučaju maloljetnih prijestupnika donosi odluku o nepokretanju kaznenog postupka protiv počinitelja neovisno o tome goni li se počinjeno djelo po službenoj dužnosti ili je riječ o privatnoj tužbi. U slučajevima kada je počinitelj maloljetnik u obje situacije je za donošenje odluke o pokretanju kaznenog postupka nadležan javni tužilac. Javno tužilaštvo kao organ raspolaže prijavama koje su podnijele privatne osobe, društvene organizacije ili službe javne sigurnosti protiv maloljetnog počinitelja. Javni tužilac jedini ima ovlasti procjene je li prijavljeno ponašanje doista obuhvaća elemente kažnjivog djela, tj. da li postoji osnovana sumnja za počinjenje određenog djela. Mjesto boravka maloljetnika je također važna stavka iz razloga jer je javno tužilaštvo odgovorno za one pojedince koji žive ili borave u području njegove nadležnosti (Mikšaj-Todorović i Singer 1989).

Sudska evidencija uključuje podatke o broju maloljetnika protiv kojih je pokrenut pripremni postupak od strane javnog tužilaštva te podatke o onima kojima je izrečena sankcija. Podatci koje sadrži sud nisu primjereni za praćenje stanja i kretanja kriminaliteta jer ne uključuju informacije o počiniteljima čija dob je manja od 14 godina života te o onima protiv kojih javni tužilac nije pokrenuo postupak (Mikšaj-Todorović i Singer 1989).

Centri za socijalni rad mora posjedovati informacije o stanju i kretanju kriminaliteta kako djece tako i maloljetnika na području u kojem djeluje. Javni tužilac je dužan obavijestiti centar o prijavi svakog djeteta, zahtjevu za prijavu kao i obustavljanju već prijavljenog postupka prema maloljetniku. U skladu s propisanim uputama zavoda za socijalni rad centar mora voditi evidenciju o svim slučajevima. Prednost te evidencije u odnosu na podatke

javnog tužilaštva je što je svaki pojedinac samo jednom obuhvaćen u statističkom prikazu neovisno o broju prijava tijekom te godine zbog čega je lakše koristiti upravo te podatke u analizi kriminaliteta. Dakako centar ima točno određeno područje nadležnosti koje se uglavnom podudara s granicama općine za koju je formiran (javno tužilaštvo obuhvaća nekoliko takvih općina) (Mikšaj-Todorović i Singer 1989).

Hrvatski zavod za statistiku omogućuje uvid u stanje i kretanje kriminaliteta općenito pa tako i maloljetničkog. Takvi podatci su korisni i primjereni za uporabu u dugoročnim studijama, no ne koriste se za operativno i kontinuirano praćenje jer se objavljuju s određenim vremenskim odmakom, zakašnjeli su pa stoga postoji potencijalni problem aktualnosti istih. Češće sadrže pravomoćne odluke sudova u odnosu na odluke javnog tužilaštva, a podatci o kriminalitetu djece nisu toliko opsežni (Mikšaj-Todorović i Singer 1989).

6.4 „Tamna brojka“ kriminaliteta

Potrebno je zapitati se odražavaju li statistički podatci kriminaliteta objektivno stanje i kretanje kaznenih djela tj. do koje mjere se razlikuju stvarni podatci od onih koji su registrirani i analizirani statističkim pokazateljima. Ta stopa neutvrđenog i neotkrivenog kriminaliteta se naziva „tamna brojka“. Počinjenje određenog djela ostaje nepoznato, ubojstvo može na primjer biti prikriveno tako da bude doživljeno kao samoubojstvo ili prirodna smrt. Na razne načine mogu se prikriti zločini poput krađe, zablude, seksualno zlostavljanje itd. U nekim slučajevima se osobe boje prijaviti zločin, ili ga ne prijavljuju zbog srama ili činjenice da će počinitelj biti kazneno gonjen. S obzirom na to da je teško procijeniti razmjere „tamne brojke“ dovode se u pitanje egzaktnije zaključivanje o kaznenim djelima. U podacima policije i državnog odvjetništva se bilježi broj nepoznatih počinitelja koji su prijavljeni ili ih je policija otkrila, no ne zna se koliko je točno počinitelja izvršilo te delikte. Osim toga „Teži delikti se češće otkrivaju od manje značajnih delikata, imovinski više od nekih seksualnih delikata, a djeca i maloljetnici koji su već bili prijavljivani zbog počinjenih kaznenih djela imaju, ako opet počine kazneno djelo, više izgleda da budu otkriveni nego oni koji nisu evidentirani kao počinitelji kaznenih djela“ (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002:136). Dosadašnja ispitivanja „tamne brojke“ su ukazala da je učestalost kaznenih djela kod maloljetnika i muškaraca između dvadesete i tridesete godine života veći. Postojanje „tamne brojke“ umanjuje vrijednost zaključaka koji se izvode iz službenih statističkih podataka o kriminalitetu (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002).

6.5 Spolne razlike u stigmatizaciji počinitelja kaznenih djela

Skupina počinitelja kaznenih djela je vrlo heterogena glede dobi, obrazovanja, spola, socioekonomskog statusa itd. S obzirom na vladajuće rodne uloge i stereotipe u društvu i činjenicu da je zastupljenost žena koje su počinile kriminalne radnje značajno manji jasno je da je percepcija i stigmatizacija muškaraca i žena kao počinitelja drugačija (Lotar, Kamenov, Lebedina-Manzoni, 2010).

U prošlosti je raskorak između muškog i ženskog kriminaliteta bio toliko velik da prije 70-ih godina prošlog stoljeća nije bilo potrebe istraživati ženski kriminal. Raskorak je još uvijek postojeći no u manjoj mjeri jer je udio počiniteljica kaznenih djela zauzeo važniju ulogu. Dakako postoje razlike u tipu počinjenih djela, najveća razlika je u težim prekršajima i nasilnim djelima u kojima prednjači muška populacija. Osim toga je utvrđeno da je kriminalna karijera žena kraćeg vijeka. Razlog tome mogu biti razlike u biološkim predispozicijama, temperamentu, socijalnim i kulturnim očekivanjima koji su postavljeni socijalizacijom itd. (Lotar, Kamenov, Lebedina-Manzoni, 2010). Kod žena je uočeno i javljanje „pokvarenog identiteta“ drugim riječima osjećaj stigmatizacije je intenzivnije doživljen (Goffman, 2009).

Zbog manjeg opsega kriminaliteta žena i mišljenja okoline da je kriminalno ponašanje neprimjereno i neprihvatljivo za žene, počiniteljice mogu plijeniti više pozornosti okoline i medija. Stigmatizacija žena je snažnija jer više odstupa od društveno očekivanih oblika ponašanja. Neki autori smatraju da su percipirane kao „dvostruko devijantne“ jer u očima okoline krše zakon i rodnu ulogu. No s druge strane zabilježeni su slučajevi veće stigmatizacije muškaraca, osim toga pridana im je veća sposobnost za počinjenje kaznenih djela, viša razina agresivnosti, fizičke snage. Kazneno djelo muškaraca se atribuirano interno, dok je kod žena eksternalno atribuirano pa se može povezuje s razlozima poput brige za djecu što okolina manje osuđuje. Zanimljivo je kako autorice kažu da će „okolina stigmatizirati osobu ako počinjeno kazneno djelo pripisuje uzrocima koje počinitelj može kontrolirati, a posljedica takvog atribuiranja je osjećaj ljutnje prema počinitelju. Ako postoji uvjerenje da je osoba počinila kazneno djelo zbog nečeg što je izvan njezine moći primarna emocija koja se prema toj osobi javlja je sažaljenje pa je očekivano da je u tom slučaju stigmatiziranje manje izraženo“ (Lotar, Kamenov, Lebedina-Manzoni, 2010:39).

Lotar, Kamenov i Lebedina-Manzoni (2010) su na reprezentativnom uzorku ispitivali razlike u stigmatizaciji počinitelja kaznenih djela obaju spolova. Utvrđeno je da su stereotipi o muškarcima koji su počinili kazneno djelo negativniji u odnosu na žene, pritom „najveći postotak sudionika pripisuje počiniteljima muškog spola neodgovornost (57,1%), nestabilnost (55%) i nepoštenje (50,8%), a počiniteljice najveći postotak sudionika opisuje kao očajne (56,1%), nestabilne (53,1%) i nesretne (51,5%)“ (Lotar, Kamenov, Lebedina-Manzoni, 2010:36). Prilikom ispitivanja socijalne distance većina sudionika se izjasnilo kako bi prihvatili počinitelja kao sugrađanina (92-100%-raspon odgovora koji uključuje ispitanike i ispitanice), kao susjeda njih 72-89% te 75-90% kao poznanika. Nešto je veće prihvaćanje žena koje su počinile kazneno djelo. Ovakve rezultate se može povezati s razlikom u fizičkoj snazi između muškaraca i žena. Fizička snaga dakako utječe i na stupanj u kojem su počinitelji i počiniteljice kaznenih djela prihvaćani u bliskijim odnosima u kojemu su žene također nešto više prihvaćene. Muškarci su u bliskom partnerskom odnosu voljni prihvatiti počiniteljicu kaznenog djela u dvostruko većem omjeru (37%) nego što su ispitivane žene spremne prihvatiti počinitelje (18%). Muškarci su generalno u većoj mjeri spremni na bliskije odnose s osobama koje su počinile kazneno djelo. Osim toga oba spola su pozitivnije nastrojena i otvorenija za prihvaćanje počiniteljica. Istraživanjem je utvrđeno da su stavovi prema muškim osobama koje su počinile kazneno djelo negativniji na sve tri razine: kognitivnoj, ponašajnoj i emocionalnoj (Lotar, Kamenov, Lebedina-Manzoni, 2010).

6.5.1 Utjecaj roditelja na samokontrolu kod muške i ženske djece

Botchkovar i suradnici (2015) su proveli međunarodno istraživanje u 30 zemalja čiji cilj je bilo utvrditi kako se utjecaj roditelja odražava na samokontrolu mladeži. Fokus je bio na povezanosti spola djeteta i stupnja samokontrole. Obuhvaćene su različite strategije roditeljevanja te kako one doprinose razvijanju samokontrole kod muške i ženske djece. Istaknuta je važnost uloge roditelja te se njome objašnjava razlika u stupnju samokontrole kod djevojaka i mladića. Podupirući teoriju samokontrole autori su u svim zemljama ustanovili niži stupanj samokontrole kod mladića u odnosu na djevojke. Nadalje, strategije kojima se roditelji koriste u procesu odgoja su utjecale na samokontrolu kako kod djevojaka tako i kod mladića u svim kulturnim kontekstima. Utvrđena je također statistički značajna razlika u odgajanju sinova i kćerki u bivšim socijalističkim zemljama, zapadnim zemljama te državama s područja Mediterana. Istraživanjem je ukazano na kompleksnost samokontrole te na niz faktora koji je mogu određivati od kojih su neki kulturno specifični.

7 Stigma

Lotar, Kamenov i Lebedina-Manzoni (2010) obrazlažu značenje stigme navodeći sljedeće „Određene skupine ljudi zbog nekih svojih karakteristika ili pak karakteristika za koje drugi vjeruju da ih posjeduju mogu doživjeti društvenu marginalizaciju. Te karakteristike se mogu odnositi na ponašanje koje se vezuje uz neku skupinu ljudi, njihov izgled ili pak proizlaze iz jednostavne pripadnosti grupi, a dovode do toga da je osoba u potpunosti obezvrijeđena u očima drugih ljudi zbog toga što pripada određenoj kategoriji. Psihički bolesnici, alkoholičari, osobe s invaliditetom, bivši zatvorenici ili pripadnici nekih nacionalnih manjina često su zbog svog samo jednog obilježja okarakterizirani kao manje vrijedni te se uz njih vezuje niz stereotipa i predrasuda, a javnost ima prema njima negativne stavove te su ponekad i žrtve diskriminacije“ (Lotar, Kamenov, Lebedina-Manzoni, 2010:31). Potrebno je istaknuti i da „se teže integriraju i lošije su prihvaćeni od socijalne okoline. Češće su međutim, izložene socijalnoj stigmatizaciji osobe koja pokazuju neke oblike društveno neprihvatljivog ponašanja (npr. prijestupnici). Socijalna stigmatizacija može dovesti do izolacije ili odbacivanja takvih osoba“ (Petz i sur., 1992:429). Zaključujemo kako je stigmom posljedica socijalnog konteksta u kojem se neka karakteristika evaluira kao abnormalna, ona nije svojstvena osobi. Stigma je napad na socijalnu i psihološku prirodu i dobrobit pojedinca. Stigmatizacijom se gubi status u

društvu, diskriminira, izbjegava te ponekad i odbacuje pojedinac što za stigmatiziranog predstavlja veliki teret (Lotar, Kamenov, Lebedina-Manzoni, 2010).

Link i Phelan (2001) u svom definiranju stigmatizacije navode četiri ključne komponente koje moraju biti zadovoljene kako bi bilo moguće utvrditi da je riječ o stigmatizaciji. Prva komponenta je *uočavanje razlike* koje ovisi o socijalnom kontekstu koji određuje važnost karakteristike. Sljedeća komponenta je *konekcija karakteristike s negativnim stereotipom* temeljem društvenih kriterija. Nadalje se diferenciraju „mi“ i „oni“ jer vlada uvjerenje da su etiketirane osobe drugačije od drugih. Posljednji element predstavlja *diskriminacija i gubitak statusa* uz koji dolazi cijeli niz popratnih problema koji se negativno odražavaju na stigmatiziranog.

Termin „socijalni devijanti“ korišten je od strane Goffmana, a kolektivni život takvih pojedinaca naziva se devijantna zajednica. Tu spadaju osobe čiji status je određen njihovim izražavanjem, izgledom i ponašanjem. Pripadnici takvih grupa koje obilježava posjedovanje iste stigme se često podržavaju i formiraju se „mi“ i „naši“ odnosi (Goffman, 2009). Kako bi izbjegli diskreditiranje i osudu od strane okoline prirodna reakcija je prikrivanje stigme. Takvim ponašanjem osoba može voditi dvostruki život gdje je dio članova okoline upoznat s diskreditirajućom stigmom koja je ponekad samo dio prošlosti pojedinca (Goffman, 2009).

Prema Goffmanu (2009) kada osoba napusti zajednicu u kojoj je živjela mora u novoj okolini formirati novu sliku sebe. Ostvarena slika i biografija u zajednici gdje je boravila nije uvijek u kontinuitetu s biografijom koju osoba formira nakon izlaska iz zajednice. Konkretno, stigmatizirani ponekad ne otkrivaju precizne i adekvatne informacije o svojoj prošlosti zbog mogućeg diskreditiranja i narušavanja slike sebe u novoj okolini. Tehnike uz pomoć kojih se osoba prilagođava novoj sredini mogu naići na nerazumijevanje drugih.

7.1. Stigma „domaca“

Nije moguće predvidjeti hoće li se korisnici tretmana uspjeti prilagoditi svijetu izvan ustanove jednog dana kada ju napuste, također je vrlo teško reći hoće li napuštanjem ustanove doći do recidivizma, tj. ponovnog vraćanja neprimjerenim oblicima ponašanja. Pri napuštanju ustanove, ako se pojedinci vraćaju u istu okolinu u kojoj su se loše navike razvile, a ista negativna atmosfera vlada u takvoj okolini potrebna je visoka razina samokontrole i snaga volje koja će mladu, resocijaliziranu osobu održati na pravom putu. U vanjskom svijetu su štíćenici puno ranjiviji, izloženi su brojnim porocima, okruženi lošim društvom, vrlo često nemarnim članovima obitelji čiji životi su nesređeni. Nije rijetkost da se štíćenici nakon napuštanja ustanove vraćaju starim navikama zbog kojih ponovno dolazi do upućivanja u ustanove za preodgoj. No činjenica koja zasigurno značajno otežava proces prilagodbe okolini nakon izlaska iz ustanove je stigma bivšeg štíćenika doma za odgoj. Etiketiranje takvog tipa je učestalo u društvu, iako ga možda ponekad nismo ni svjesni. Stigmatiziranje se može odraziti na pronalazak potencijalnih poslova, na društvene veze, stavove okoline o njima. Prilikom boravka u ustanovi štíćenici provode puno vremena međusobno, u takvoj okolini koja dijeli slične životne probleme i okolnosti često jedni drugima pružaju podršku. Tada štíćenici nisu stigmatizirani i isključeni od strane svojih sustanara, no ponovno uključivanje u zajednicu može sa sobom nositi surovu realnost nošenja sa etiketom „domca“.

Nadalje, nisu samo bivši štíćenici pogođeni s tim, posljedice snose i njihovi bližnji, upravo Goffman (2009) iznosi pojam „upućenih“, a čine ga osobe bliske stigmatiziranom pojedincu pa iz tog razloga i one dijele stid i nelagodu stigmatiziranog s kojim ih okolina povezuje.

7.2 „Upućenost“

Osobe od kojih stigmatizirani očekuju neki oblik podrške Goffman naziva upućenima. Njihova upućenost se temelji na posjedovanju iste stigme ili ih je situacija i odnos sa stigmatiziranom osobom uputila u problematiku stigme koju oni sami ne posjeduju. Povezanost i suosjećanje sa stigmatiziranima postavlja ih u marginalnu poziciju. Stigmatizirane osobe se u njihovom društvu osjećaju prihvaćene, ne osjećaju sram jer usprkos nedostatku kojeg posjeduju su u potpunosti prihvaćene. Upućenost neke osobe može proizlaziti iz rada u ustanovi koja je orijentirana na pružanje pomoći stigmatiziranima (Goffman, 2009).

8. Proces resocijalizacije

Resocijalizaciju možemo definirati kao „svaki oblik društvenog uključivanja i afirmacije kroz različite aktivnosti iz područja sporta, kulture, rada i drugih društvenih aktivnosti, te je logičan slijed psihosocijalne rehabilitacije u terapijskoj zajednici, penalnom sustavu i zdravstvenoj ustanovi“ (URL 7). Nadalje Petz i suradnici objašnjavaju kako je resocijalizacija „Naziv za postupke i procese koji dovode do društveno poželjnih promjena u stavovima, vrijednostima i ponašanju osoba kod kojih socijalizacija nije bila uspješna, pretežno onih koje se antisocijalno ponašaju. Postupci koji se primjenjuju i procesi koji se zbivaju u resocijalizaciji trebali bi dovesti do takvih promjena koje omogućuju osobi uključivanje u socijalnu sredinu i uspješno funkcioniranje u društvu“ (Petz i sur., 1992:378-379)

Brojni su faktori koji utječu na proces resocijalizacije, Kovačević (1982) ističe kako tretman koji se primjenjuje ne djeluje izolirano jer je u sprezi sa situacijom te psihološkim i sociološkim karakteristikama osobe koja je korisnik tretmana. Dakako tretman maloljetnika u sklopu ustanove određen je brojnim uvjetima kao što su: objektivni uvjeti ustanove, kompetencije djelatnika, specifična obilježja situacije, koncepcija samog tretmana, makro i mikro sredina, konstelacija ličnosti korisnika tretmana koja obuhvaća brojne psihološko-sociološke i bihevioralne karakteristike korisnika.

8.1. Utjecaj stigme na resocijalizaciju

Stigmatiziranjem osoba koje su počinile kriminalna djela ili su boravili u zatvoru ugrožava se njihov proces resocijalizacije, ne pruža im se prilika da promjene svoje ponašanje i sliku o sebi „Za počinitelje kaznenih djela, posebno one koji su odslužili kaznu zatvora, stigmatizacija može uzrokovati poteškoće pri pokušaju resocijalizacije jer dovodi do smanjenja mogućnosti zapošljavanja, uspostavljanja i održavanja prijateljskih i partnerskih odnosa, a sve to bivšem zatvoreniku otežava povratak u zajednicu“ (Lotar, Kamenov, Lebedina-Manzoni, 2010:32). Nadalje, takva reakcija okoline utječe i na samopoimanje pojedinca koje je prediktor ponašanja u određenim situacijama. Samopoimanje je konstruirano procesom interakcije okoline i pojedinca što ukazuje koliko je važna percepcija od strane okoline. Osobe stigmatizirane kao počinitelji kaznenih djela često bivaju doživljeni kao loše osobe koje nisu u stanju promijeniti svoje navike što može doprinijeti razvoju kriminalnog identiteta pojedinca. Takve okolnosti dovode do povratka kriminalnim radnjama i stilu života koji je ispunjen problematičnim ponašanjem (Lotar, Kamenov, Lebedina-Manzoni, 2010).

8.2 Fenomen grupa- terapijska grupa i grupni potencijal

Fenomen grupe izučavan je od strane sociologa i socijalnih psihologa, a brojne spoznaje grupnih psihoterapeuta se koriste u području pedagogije. Grupni fenomen je značajan faktor u psihoterapijskoj pedagogiji. Mnogi grupu smatraju osnovnim medijem egzistencije jer tijekom života rastemo, razvijamo se i otkrivamo sebe u grupama (obiteljska, vršnjačka...). Grupnu možemo definirati kao „psihosocijalna cjelina koja ima vlastitu strukturu. Ona nije samo zbroj članova (to bi bio agregat), a nije ni izolirana cjelina. Nalazi se unutar veće socijalne organizacije od koje se razlikuje od koje se razlikuje svojom specifičnošću, za razliku od drugih grupa i struktura s kojima komunicira“ (Gruden, 1989:115).

Psihoanalitičari pod male grupe podrazumijevaju one od 8 do 11 članova, srednje grupe su do 20 članova dok su velike one koje broje više od 20 članova. Snaga grupne terapije znanstvenici zamjećuju nakon Drugog svjetskog rata, naziva se još i grupnim potencijalom, „najzaslužnija je za specifičnost grupne sredine i povoljno djelovanje grupe, bilo u terapijskom, bilo u edukativnom procesu“ (Gruden, 1989:120). Za grupni potencijal je zaslužan pojedinac jer izvan samog pojedinca nema drugih psihičkih i psihomotornih

zbivanja. Cijeli edukativni proces funkcionira putem grupa, razred je osnovna jedinica, tj. grupa vršnjaka koji dijele isti cilj. Tijekom dana dolazi do cirkuliranja iz jedne grupe (obiteljska) u drugu (vršnjačka) zbog čega je potrebno znanje o grupnoj dinamici, razumijevanje pojedinca kroz grupu te upotreba grupe za ostvarivanje vlastitog cilja. Grupna dinamika je slična u svim tipovima grupa. Unutar grupe vladaju sile kohezije i raspadanja, potrebno je stvoriti balans između tih dvaju sila. Koheziju grupe mogu ugroziti konflikti između članova grupe, loše vodstvo grupe, odnos s okolinom, promjena interesa ili članova grupe itd. Pojedinaac je motiviran postati članom grupe zbog težnje za kooperacijom ili zbog afektivnih i kulturnih potreba. Zbivanja u grupi odraz su reakcija i potreba svakog člana. Grupe adolescenata mogu iznimno lako postati neprijateljske zbog tendencije mladih da promiču svoju ličnost (Gruden, 1989).

Terapijski postupak često podrazumijeva uključivanje pojedinca u grupu u sklopu koje su mu pruženi uvjeti za prihvaćanje promjene, Gruden navodi da „edukacija i psihoterapija imaju mnogo toga zajedničkog, samo kada u bolesniku prepoznamo dijete koje je nastalo regresijom“ (Gruden, 1989:119). Tijekom procesa identifikacije s grupnom kohezivnost je ključni fenomen, o razini kohezije ovisi daljnji uspjeh grupne terapije. Prikladne tehnike će biti sredstvo uspostave komunikacije i razumijevanja problema. Upravo grupa je najpovoljnije okruženje za popravak komunikacije, važna stavka je grupna tolerancija. Kontrola ponašanja u grupi se najčešće regulira kaznama i nagradama. Dolazi do procesa interpersonalnog učenja što bi značilo da je psihički sustav oblikovan transpersonalnim iskustvima, psihoterapijsko se ne može odvojiti od edukativnog (Gruden, 1989).

Razlikuju se tri pretpostavke u kojem smjeru će se razvijati ponašanje pojedinca u grupi: član postaje potpuno ovisan o grupi, članovi grupe se spremaju na bijeg/borbu i formiranje parova između članova kako bi se ublažio stupanj anksioznosti. Ponekad dolazi i do stvaranja otpora, formiraju se parovi i podgrupe, alternativne grupe se mogu sastajati izvan sastajanja primarne tj. najveće grupe (Gruden, 1989).

Važnost grupe, njenog potencijala, karakteristika i problema koji se u njoj javljaju značajni su za ovaj rad jer utjecaj grupe na pojedinca nije zanemariv. Grupa je određena svojim članovima, kao što su i članovi određeni grupom. U istraživačkom dijelu rada prikupit će se i analizirati podatci vezani za značaj grupe i iskustva pojedinaca koji su pripadnici udruge Igra

i bili su štićenici Odgojnog doma Dugave. Valja istaknuti da je riječ o međusobno bitno različitim grupama, susretima kao i obilježjima korisnika.

8.3. Povezanost socijalnih profila s izrečenom odgojnom mjerom delinkvenata (tipom tretmana)

Tasić-Bouillet (1997) u svom radu istražuje povezanost između socijalnog profila delinkventnih maloljetnika te odgojnih mjera, tj. stupnja institucionalizacije koji im je izrečen. Istraživanje je provedeno na uzorku od 562 maloljetna delinkventa koji su uključeni u proces provođenja odgojnih mjera nadzora i brige u odgojnoj ustanovi na dnevnoj ili poludnevnoj bazi u domovima za odgoj i preodgoj. Uzorak čine polaznici srednje škole od čega su čak 474 osobe muškog spola. Procjena maloljetnika je vršena na skali u sklopu koje se pojedinca definira na temelju njegova odnosa spram relevantnim činiteljima socijalizacije i integracije. Neki od čimbenika su način na koji se percipiraju autoriteti u društvu, zakonske norme, obrazovanje, zapošljavanje, društvene norme, odnos prema obitelji, vršnjacima, slobodnom vremenu i osobnoj slobodi, materijalnim dobrima te količina konzumacije alkohola i opijata. Uzeto je u obzir ukupno dvanaest elemenata psihosocijalne zrelosti pri istraživanju maloljetnih delinkvenata kojima je izrečena neka od odgojnih mjera. Najveća važnost slobodnog vremena (1) je zapažena kod maloljetnika koji su uključeni u poluinstitucionalne odgojne mjere, a najmanja kod onih u izvaninstitucionaliziranom programu. Kako stupanj institucionalizacije ispitanika raste tako je osjećaj slobode u opadanju. U institucijama je način provođenja vremena sužen, a u poluinstitucionalnom programu maloljetnicima ne ostaje puno slobodnog vremena jer dio dana provode u školi, a ostatak u ustanovi. Korisnicima poluinstitucionalnog tretmana je važniji čimbenik pripadanja vlastitoj obitelji (2) dok je onima u institucionalnom tretmanu najmanje relevantan. Poštivanje normi (3), kako zakonskih tako i društvenih, je najrelevantnije onim maloljetnicima koji su u tretmanu s pojačanom brigom i nadzorom. Sa stupnjem institucionalizacije mjera značaj poštivanja normi pada obrnuto proporcionalno. Značaj konzumiranja alkohola, droge, cigareta i dr. (4) raste s porastom institucionalizacijskih mjera.

Utvrđeno je da je značaj konzumiranja opijata kao što su alkohol, cigarete i droge veći kod maloljetnih delinkvenata kojima je izrečena stroža institucionalna mjera. Povezanost razine konzumacije opijata i stupnja delinkventnog ponašanja ukazuje na specifičan društveno

neprihvatljiv stil života. Podatci ukazuju na to da maloljetnici u odgojnim domovima najviše cijene postizanje visokog stupnja obrazovanja, dok najmanji značaj obrazovanju pridaju maloljetnici koji su u programu s pojačanim nadzorom i brigom (Tasić-Bouillet, 1997).

Nadalje, poštivanje običajnih normi je najvažnije pojedincima u poluinstitucionalnoj odgojnoj mjeri, u ovom slučaju također najmanje značaja je pridano od strane maloljetnika koji su pod pojačanim nadzorom i brigom. Poštivanje običajnih normi odražava norme u njihovoj mikro socijalnoj strukturi u kojoj je vršnjačka skupina od krucijalnog značaja. Visoki stupanj institucionalne mjere je obilježen zajedničkim životom vršnjaka, intenzitet duženja i važnost kolektiva dobiva na značaju. Pojedinci poštuju neformalne pravila koja vladaju njihovim socijalnim okruženjem kako bi si olakšali svakodnevni život. S druge strane mladi uključeni u izvaninstitucionalni tretman imaju na raspolaganju mnoštvo skupina kojima mogu pripadati što ih čini ravnodušnima prema običajnim normama (Tasić-Bouillet, 1997).

Regresijskom analizom skale socijalnog profila za određivanje odgojne mjere koja se provodi nad pojedincem je statistički značajna, ali je riječ o slaboj povezanosti. To znači da nije moguće na temelju poznavanja samo socijalnog profila maloljetnika precizno predvidjeti vrstu odgojne mjere koja se nad njim provodi. Smjer povezanosti ukazuje da se povećanjem značaja pripadanja obitelji i poštivanje društvenih normi te smanjenjem značaja konzumiranja opijata i postizanjem visokog stupnja obrazovanja smanjuje razina institucionalne odgojne mjere. Rezultati regresijske analize su u skladu s rezultatima analize varijanci, tj. socijalni profil maloljetnika je značajan za određivanje vrste izrečene odgojne mjere (Tasić-Bouillet, 1997).

Zaključeno je također kako su profesionalna i osobna obilježja djelatnika, odnosa delinkvenata i djelatnika te psihosocijalna obilježja maloljetnika vrlo važni faktori uz dakako i samu razinu institucionalizacije odgojne mjere i tip tretmana koji se provodi. Potvrđena je hipoteza istraživanja, tj. postojanje statistički značajne povezanosti socijalnog profila korisnika tretmana i stupnja institucionalizacije odgojne mjere koja je maloljetnicima izrečena. Autorica navodi kako socijalni profil osobe do određene razine uvjetuje ponašanje maloljetnika što je od velikog značaja za izbor primjerene odgojne mjere koju sud dodjeljuje počiniteljima kaznenih djela nakon detaljnog postupka dijagnostike (Tasić-Bouillet, 1997).

Nužno je istaknuti kako je tretman u kojem se maloljetnici nalaze višedimenzionalni proces te da ovisi o cijelom nizu činitelja od kojih je tip tretmana samo jedan od njih. Tretman treba dovesti u vezu s brojnim socijalnim obilježjima osoba kojima je namijenjen, a socijalni profil se pri tome ističe kao značajni element (Tasić-Bouillet, 1997).

8.4 Zadovoljstvo i potrebe mladih u odgojnim domovima

Istraživanje potreba mladih u odgojnim domovima provedeno je 2001. godine na uzorku korisnika i djelatnika Doma za odgoj Mali Lošinj i Doma za odgoj djece i mladeži Karlovac. Podacima prikupljenim od korisnika utvrđeno je kako im je život u ustanovi u odnosu na onaj izvan ustanove više strukturiran, kontrolira ih se i zahtijeva da poštuju čvrste disciplinske standarde. Usvajanje odgovornog i samostalnog ponašanja je također karakteristično životu u ustanovi. S druge strane navode da je potreba za ljubavi više bila zadovoljena kada su stanovali sa svojom obitelji, no valja istaknuti da stupanj zadovoljstva tom stavkom nije drastično pao. Stupanj zadovoljstva ostalim potrebama je isti prije i nakon ulasku u ustanovu. Odgajatelji dobro procjenjuju potrebe korisnika jer je na skali zadovoljstva potrebama od 1 do 7 najčešći odgovor korisnika bio 5 što znači da su njihove potrebe u velikom mjeri zadovoljene. Valja imati na umu i to da je orijentir procjene zadovoljstva potreba iskustvo u obitelji gdje je većina bila zanemarena, stoga je istraživanje uključivalo i pitanja otvorenog tipa i razgovor s korisnicima i djelatnicima (Kusturin, 2002).

Korisnici najveću važnost i osobnu korist boravka u odgojnoj ustanovi pridaju u pogledu obrazovanja. Zanimljivim mi se čini kako obje skupine navode otprilike iste pozitivne segmente boravka u ustanovi kao i nedostatke u radu doma. Skupine se slažu po pitanju toga da se ustanovi razvijaju prijateljstva između korisnika te da će se kontakt između nekih korisnika zasigurno nastaviti i nakon napuštanja doma. Pojedinci u obje skupine su svjesne činjenice da je najviše stresan sam dolazak korisnika u ustanovu. Sagledane su četiri osnovne potrebe ljudi, potrebe za: 1) ljubavi, 2) slobodom, 3) moći i 4) zabavom. Djelomično se zadovoljava potreba za ljubavlju (1), svaki korisnik vjeruje da djelatnici brinu za njega, dovoljno su bliski barem s jednim odgajateljem da mu se mogu obratiti u svakom trenutku i neovisno o kojoj problematici je riječ. Krucijalni razlog procjene manjka pružene ljubavi je

vrijeme koje odgajatelji provode s korisnicima, koje je prema mišljenju korisnika nedovoljno. Potreba za slobodom (2) je prostorno ograničena jer korisnicima nije omogućeno da se, kada za to osjete potrebu, sklone na mjesto gdje su sami. Osim toga rešetke na prozorima osnažuju dojam izoliranosti, uskraćenosti slobode pa se pojedinci osjećaju kao u zatvoru. Više slobode bi željeli i pri organiziranju i dekoriranju stambenog prostora. Po pitanju moći (3) se uočava značajna razlika između domova, točnije u Centru za odgoj djece i mladeži Karlovac korisnicima je omogućeno provođenje vlastitih zamisli i ideja te određeni stupanj sudjelovanja u donošenju pravila i aktivnosti u ustanovi. Korisnici Doma za odgoj Mali Lošinj ne mogu utjecati na zbivanja koja se odvijaju u njihovoj grupi niti domu. Smatraju da im je prekretnica ka ostvarivanju zadovoljstva svojih potreba u aspektu moći: ograničenost posjeta, stigma „domaca“, odvojenost od svijeta, metode koje koriste odgajatelji kao na primjer deranje. Zadovoljena je potreba za zabavom (4) u kontekstu ponude slobodnih aktivnosti, ali korisnici navode kako bi željeli češće i duže izlaziti. Korisnici smatraju da se je njihov odnos s obitelji popravio od kada borave u ustanovi te da su odlasci kući konstruktivnog karaktera samo kada su kraćeg trajanja, u protivnom se počinju javljati brojni problemi (Kusturin, 2002).

Dakako treba uzeti u obzir da su ovo podatci prikupljeni u 2002. godini te na nivou samo dvije stambene jedinice, dakle na malom uzorku kojeg su osim toga činile uglavnom osobe muškog spola (samo jedna djevojka). Nadalje, korisnici su subjektivni jer su još uvijek uključeni u program što se potencijalno može utjecati na njihove odgovore. Odgovori također mogu biti odraz trenutnog raspoloženja ili viđenja atmosfere u domu, pritom i utjecaj istraživača ne smijemo zanemariti. Ono što je od velike važnosti je analiza tematike iz dvaju perspektiva (štićenici i odgajatelji) jer će i u istraživačkom dijelu ovog rada analiza utjecaja stigme na proces resocijalizacije obuhvatiti dvije perspektive (bivših štićenici i odgajatelji). S obzirom na to da se spomenuto istraživanje fokusiralo na potrebe mladih u domovima, logično je da su učesnici ovog istraživanja biti trenutni korisnici, dok će istraživački dio ovog rada uključivati bivše korisnike. Bivši štićenici su stariji, zreliji te objektivnije mogu sagledati situaciju kao i uzročno posljedične veze i međuljudske odnose unutar domske zajednice. Njihovi odgovori biti će potencijalno iskreniji jer više nisu korisnici programa pa zasigurno odgovorima ne žele ugoditi djelatnicima, dati društveno poželjne odgovore ili baš suprotno u znak protesta prikazati situaciju gorom nego što to ona zaista jest.

8.5 Uspješnost tretmana

Miliša i Tolić (2005) su pri analizi terapijskih zajednica za odvikavanje od droge utvrdili kako se napredak može zapaziti nakon boravka u određenoj zajednici dulje od tri godine. Upravo stabilizaciju omogućuje boravak odvojen od okruženja koje nepovoljno djeluje na pojedinca. Životom u zajednici koja imaju striktno definirana pravila vezana za rad, odgovornost, dnevni raspored itd. prije će se razviti poželjne promjene u načinu na koji se osoba ponaša. Nadalje je utvrđena statistički značajna razlika u zadovoljstvu životom prije i tijekom boravka u terapijskoj zajednici. Ono što valja istaknuti je da je zapažena i značajna povezanost duljine trajanja tretmana i zadovoljstvo životom.

Na uspješnost odgojnih tretmana zasigurno utječe niz faktora te je zanimljivo je kako Kovačević (1982.) navodi da počinjenje kaznenog djela nije nužno pokazatelj neuspješnog tretmana kao što ni zasnivanje radnog odnosa nije samo po sebi potvrda uspješnog tretmana. Ono što je presudno za procjenu kvalitete radnog odnosa nije formalna evidencija zaposlenja nego način na koji se osoba ponaša na radnom mjestu, kako komunicira i surađuje s kolektivnom, efikasnost samog rada pojedinca itd. Dakle konstatacijom izoliranog pokazatelja ne možemo donositi generale zaključke o stupnju uspješnosti tretmana.

„Efekti tretmana odnosno socijalizacijskih procesa mogu se pratiti na dvije razine: 1) tijekom samog tretmana (interna evaluacija) i 2) nakon završetka tretmana (eksterna evaluacija). U oba slučaja uspješnost provedenog penalnog tretmana odmjerava se ponašanjem pojedinca. Ako je njegovo ponašanje sukladno određenim normama, smatra se da je tretman efikasan i obratno. Već o tome radi li se o internoj ili eksternoj evaluaciji, koriste se različite mjere ponašanja. U slučaju vrednovanja efekata tretmana tijekom njegovog odvijanja, ponašanje se može operacionalizirati na objektivnom i subjektivnom planu“ (Ajduković i suradnici, 1990:144). Od objektivnih mjera učinkovitosti procesa resocijalizacije najčešće se koristi broj disciplinskih kazni uz druge indikatore kao što je agresivnost, samoozljeđivanje i sl. Broj subjektivnih mjera je značajno veći. Od kompetentnog procjenjivača koji je upoznat s odgajnikom se traži da iznese sud o aspektima ponašanja odgajnika, to je standardizirana psihologijska metoda. S druge strane eksterna validacija tretmana se uglavnom temelji na stopi recidivizma, ali i elementima poput prekršajnih aktivnosti, zaposlenju i sl. (Ajduković i suradnici, 1990).

Jedan od brojnih faktora koji utječu na uspješnost je i način na koji okolina doživljava pojedinca koji je uključen u odgojni tretman. Stigmatizacija od strane okoline, lijepljenje etikete "domca" utječe na način na koji pojedinac doživljava sebe kao i svoju okolinu, utječe na njegovo ponašanje te cjelokupni proces resocijalizacije. Ovaj aspekt bit će detaljnije analiziran u istraživačkom dijelu rada.

8.5.1 Povezanost konativnih karakteristika osuđenih osoba i uspješnosti penološkog tretmana u ustanovi zatvorenog tipa

Istraživanje koje provodi Buđanovac (1993) analizira povezanost između konativnih osobina ličnosti pojedinaca koji su osuđeni i uspješnost penološkog tretmana. Težilo se utvrditi prediktivnu vrijednost dimenzija neuroticizma i ekstraverzije. Buđanovac iznosi teorijski okvir u sklopu kojega je vidljiv sukob mišljenja različitih teoretičara. Temeljem Eysenckove originalne teorije pretpostavka je da će povišeni neuroticizam i ekstraverzija koji su u korelaciji s kriminalnom populacijom negativno korelirati s uspješnošću tretmana. S druge strane novija istraživanja ukazuju na to da nije izražena značajniji stupanj ekstraverzije kod kriminalne populacije, tj. da je povezanost s kriminalnom populacijom relativno nestabilna.

Kako bi se odabrao najpogodniji tip tretmana nužno je poznavanje strukture ličnosti pojedinca. Točan odabir je moguće postići ako su dobro poznate relacije određenih aspekata ličnosti (vrijednosti, stavovi, konativna dimenzija, interesi itd.) i uspješnosti tipova penološkog tretmana. Potrebno je istaknuti da je u istraživanju sudjelovalo 143 osoba, iako je na početna brojka iznosila 211 ispitanika. Unatoč tome nedostatku utvrđeno je da dimenzija neuroticizma ima određenu prediktivnu vrijednost kada je u pitanju uspješnost tretmana. S druge strane prediktivna vrijednost ekstraverzije je slabija. Ovo istraživanje potvrđuje rezultate prethodnih istraživanja provedenih od strane Buđanovca kojima je na uzorku maloljetnih delinkvenata utvrđena povezanost istog smjera za provođenje odgojne mjere, točnije povezanost neuroticizma i uspješnosti (Buđanovac, 1993).

8.5.2 Uspješnost penološkog tretmana počinitelja razbojstva i razbojničkih krađa s obzirom na ranije manifestiranje asocijalnih oblika ponašanja

Valja istaknuti teoretičare koji navode da „delinkventi iz navike i multirecidivisti u odrasloj dobi u znatnoj mjeri regrutiraju upravo iz populacije koja je manifestirala antidruštveno ponašanje još u djetinjstvu, a značajna je činjenica da je prema znatnom dijelu ovih osoba već bio poduzet tretman koji nije rezultirao zadovoljavajućim učincima (Buđanovac i Tasić, 1997 prema Mikšaj-Todorović i Butorac 1993:174)“. Buđanovac se bavio istraživanjem brojnih aspekata pojedinčeva života u svrhu istraživanja uspješnosti tretmana.

U suradnji s kolegicom Tasić (1997) je analizirao kako se na temelju ranijih ispoljavanja asocijalnog ponašanja može predvidjeti uspješnost tretmana čiji članovi su počinitelji razbojstava i krađa. Radom se valorizirao proces resocijalizacije u 327 slučaja, sagledana je relacija između ponašanja koje je obilježavalo osobu prije uključivanja u penološki tretman te indikatora uspješnosti tretmana. Uzorak čine muškarci osuđeni na bezuvjetnu kaznu zatvora, a podatci su obrađeni uz korištenje regresijske analize i analize varijance. Vrsta kažnjivog djela koja je počinjena je vrlo važna varijabla. U fokusu ovog istraživanja su bili oblici ponašanja koji nisu pravno kažnjivi, ali ih društvo ne odobrava (skitnja, besposličarenje, prostitucija, konzumacija alkohola i droge itd.).

Rezultati su potvrdili da postoji povezanost između ishoda penološkog tretmana i asocijalnih oblika ponašanja na uzorku počinitelja kaznenih djela razbojstava i razbojničkih krađa. Izmjerena je statistički značajna povezanost između pokazatelja uspješnosti penološkog tretmana i predpenološkog ponašanja koje uključuje skitnju, konzumaciju alkohola, besposličarenje, provođenje vremena u društvu s prostitutkama, kockanje i tetoviranje dok povezanost nije uočena s konzumacijom droga i tableta. Skitnja i besposličarenje su ponašanja najviše kontraindicirana uspješnosti tretmana. Takvi pojedinci najčešće po izlasku iz ustanove nastavljaju živjeti asocijalnim stilom života. U toj populaciji sustav stimuliranja društveno afirmativnog i prihvatljivog ponašanja u ustanovi ne djeluje na željeni način. Autor ističe kako takvi pojedinci posjeduju preduvjete koji ne pogoduju adaptaciji u ustanovi koju karakterizira režim i rad. Kumulativno nadovezivanje asocijalnih ponašanja nije rijetkost, a kockanje se vrlo često nadovezuje na skitnju i besposličarenje. S druge strane uspješnost penološkog tretmana se nije mogla procijeniti uz pomoć toga konzumiraju li osobe opijate. Istraživanje je ukazalo na važnost preispitivanja uloge rada u životu osuđenika, uočeno je

kako uglavnom nemaju radne navike te da su skloni besposličarenju i skitnji, a do novca često dolaze kockanjem te nemaju siguran posao koji ih čeka nakon izlaska iz ustanove. Potrebno je izbjeći da vrijeme provedeno u ustanovi bude samo privremeno suzdržavanje od nepoželjnih oblika ponašanja (Buđanovac, Tasić, 1997).

9. Postinstitucionalno ponašanje

Kada je riječ o bivšim ovisnicima Miliša i Tolić (2005) smatraju da je destigmatizacija temelj nužan za ostvarivanje programa prevencije i suzbijanja zlouporabe droge. Osim toga tvrde kako treba konstruirati mehanizme kojima se stimulira poslodavce da zapošljavaju bivše ovisnike. Štićenicima osim toga trebaju biti dostupni programi doškoloavanja kao i prekvalificiranja.

Nakon određenog vremenskog perioda, koje je individualno, štićenici počinju ustanovu percipirati kao stabilnu okolinu na koju su se privikli. Napuštanje ustanove jednako je kompleksno kao i samo uključivanje u nju jer pojedinci često provedu i nekoliko godina u pojedinoj ustanovi. Javlja se strah od ponovnog susreta s obitelji, vršnjacima, bivšim društvom, članovima lokalne zajednice itd. Ponovni susret s okolinom u kojoj su se neprimjereni oblici ponašanja razvili istinski je „test“ za bivše štićenike (Kusturin, 2003). Povratak u okolinu može biti prijelomnica, ponovni početak „pa su i sami korisnici istaknuli: »kad je tu gotovo onda sve počinje«“ (Žižak, Bouillet, 2003: 78).

U nekim slučajevima povratak u obitelj nije moguć što znači da je takve štićenike potrebno osnažiti i osposobiti na potpuno osamostaljivanje i brigu o sebi. Tijekom procesa resocijalizacije nužno je osvijestiti strahove te ih postupno rješavati, podučiti štićenike kako ovladati vještinama koje će im koristiti u svakodnevnim životnim situacijama izvan ustanove. Grupa može biti izvor potpore tako da se grupnim radom analiziraju specifične teme povezane s procesom osamostaljivanja. Također je potrebno istaknuti važnost stambenih zajednica čiji fokus je upravi na tome da se mladež osposobi za samostalan život (Kusturin, 2003).

9.1 Usporedba ponašanja u ustanovi i postinstitucionalnog ponašanja

Cilj institucionalnog tretmana je da se mladi počinitelji kaznenih djela u postinstitucionalnom razdoblju ponašaju na društveno prihvatljiv način. Tijekom boravka u ustanovi korisnik se uključuje u razne aktivnosti i tretmanske sadržaje, a učinkovitost odgojne djelatnosti je već evaluirana iskazanim ponašanjem u ustanovi. Kada se uoči ponašanje odgajanika koje je u skladu s normama ustanove, tada se takve aktivnosti ponavljaju. U slučajevima kada se ne zamjećuju željeni oblici ponašanja teži se modifikaciji ponašanja koja je u skladu sa strukturom ustanove kao i afinitetima i znanjima njenih djelatnika (Bakić, 2001).

Kao bit problema Bakić (2001) ističe to što će se cilj i uspješnost provedenog programa moći utvrditi tek nakon provođenja institucionalnog tretmana kada se pojedinac opet uključi u normalne životne uvjete, sve do tada je neizvjesno. Ponašanje u ustanovi je sagledano posredno zbog čega nije pouzdan indikator ponašanja koje će uslijediti izvan ustanove. Uzorno ponašanje u ustanovi nije garancija da će se isto nastaviti i izvan nje. U ustanovi vladaju artificijelni uvjeti zbog kojih subjekt može iskazati ponašanje koje ga ne bi karakteriziralo u uobičajenim okolnostima. Problem je što je ponašanje odgajanika u ustanovi jedini kriterij koji je dostupan kao faktor ispravnosti i svojevrsni orijentir institucionalnog tretmana. Bakić ističe „vrlo je bitno pokušati rasvijetliti neke aspekte odnosa između ponašanja koje odgajanici iskazuju dok se nalaze u tretmanu tj. ustanovi i ponašanja koje nakon provedenog tretmana iskazuju u postinstitucionalnom razdoblju. Rasvjetljavanje ovog odnosa predstavljalo bi prvi korak u identifikaciji onih tretmanskih postupaka koji bi mogli biti učinkoviti u generiranju pozitivnog institucionalnog ponašanja. Naime, ukoliko bi pojedini tretmanski postupak ili postupci primijenjeni na pojedinog odgajanika generirali određeni tip ponašanja u ustanovi, a taj tip ponašanja u ustanovi bio bi povezan s pozitivnim postinstitucionalnim ponašanjem, tada bi se moglo pretpostaviti da ti tretmanski postupci utječu na maloljetnika tako da ga disponiraju za povoljno postinstitucionalno ponašanje“ (Bakić, 2001:204).

Provedeno je istraživanje nad 185 korisnika Odgojnog zavoda Turopolje koji su otpušteni između 1993. i 1998. godine. Službenici su na kraju svakog mjeseca ocjenjivali ponašanje odgajanika uzevši u obzir odnos prema drugima, ispunjavanje obveza (školskih i drugih) urednost i ponašanje prilikom izlazaka iz ustanove. U skladu sa zbrojem ocjena koje su dobivene su svrstani u tri kategorije. Prvu su činili pojedinci koji su najlošije ocijenjeni, oni

su često izazivali verbalne i fizičke sukobe, bježali iz ustanove, konzumirali sredstva koja mogu stvoriti ovisnost, neprimjereno se ponašali prema službenicima, izvodili kriminalne aktivnosti i sl. Drugu kategoriju su činili ispitanici čije ponašanje je bilo osrednje, oni povremeno kršili kućni red ustanove najčešće tako što nisu izvršavali svoje radne dužnosti, a veći ekscesi su se javljali jako rijetko. U trećoj su kategoriji pojedinci čije ponašanje je bilo vrlo dobro, čak i uzorno. Ti ispitanici su ispunjavali svoje obveze u školi i u ustanovi gdje su bili smješteni, primjereno su se odnosili prema drugim odgajanicima kao i djelatnicima, dolazili su u ustanovu na vrijeme te su se i van ustanove primjereno ponašali. Prediktorske varijable su one koje su opisivale postinstitucionalna ponašanja: skitnja, podnošene prekršajne prijave, konzumacija alkohola, marihuane i teških droga, sudjelovanje u tučnjavama, radni status, sklapanje radnog odnosa, izvršenja kaznenog djela nakon otpusta, osuđivanje zbog kriminalnih djela, kvaliteta primarnih odnosa nakon otpusta, korištenje socijalne pomoći i nematerijalnih oblika pomoći, uključenost članova obitelji u neki oblik tretmana socijalnog rada, vremenski period praćenog postinstitucionalnog ponašanja i smještaj nakon otpusta (Bakić, 2001).

Za obradu podataka, tj. utvrđivanje povezanosti između ponašanja u ustanovi i ponašanja nakon otpusta korištena je metoda diskriminativne analize. Podatci o postinstitucionalnom ponašanju su prikupljene od 50 centara za socijalni rad koji su bili nadležni za ispitanike uključene u istraživanje. Analizom podataka je utvrđeno da su ispitanici koji su se u ustanovi najlošije ponašali također imali najlošiji rezultat kada je u pitanju diskriminativna funkcija, dakle u postinstitucionalnom razdoblju bilježe najgore oblike ponašanja. Ispitanici treće grupe su iskazali najbolje oblike ponašanja, na diskriminativnoj funkciji imaju najbolju poziciju, iskazuju najpoželjnije oblike ponašanja. Druga grupa je bolje pozicionirana na diskriminativnoj funkciji u odnosu na prvu grupu, a gore u odnosu na treću grupu. Iz podataka dobivenih diskriminativnom analizom se može zaključiti kako se ispitanici razlikuju prema kvaliteti (koju autor još naziva i stupnjem resocijaliziranosti) u izvaninstitucionalnim uvjetima kao i u institucionalnim. Potvrđena je hipoteza da je povoljno ponašanje u instituciji prediktor ponašanja koje će uslijediti po izlasku iz nje (Bakić, 2001).

Ne mogu se iznositi sigurni zaključci o kauzalnom odnosu između spomenutih oblika ponašanja na temelju samo ovog istraživanja. Uzroci kretanja varijabli mogu biti locirani na primjer u osobinama ličnosti pojedinca. U tom slučaju je povoljno ponašanje tijekom boravka u instituciji posredujuća varijabla između stvarnog uzroka takvog ponašanja i

postinstitucionalnog ponašanja. Osim toga tijekom boravka u ustanovi može doći do promjena ponašanja kao posljedice promjene odgajanja koja se zbilja pod utjecajem tretmana, maturacije i sličnih utjecaja. Dakako postoji mogućnost da je primjereno ponašanje izvan ustanove posljedica primijenjenog tretmana u sklopu kojega su se pred odgajanja stavljali brojni zahtjevi. Zahtjevi mogu proizlaziti iz težnje ustanove za specifičnim principom funkcioniranja (institucionalizacijski i resocijalizacijski zahtjevi). Institucionalizacijski su zahtjevi vezani za poslušnost, kulturno ponašanje, očuvanje inventara, održavanja osobne higijene, ophođenje prema drugim odgajanicima i osoblju ustanove. Resocijalizacijski zahtjevi se odnose na izvršavanje obaveza, pohađanje škole, apstinenciju od psihoaktivnih tvari, poslušno ponašanje pri izlascima iz ustanove i neizvršavanje kaznenih djela. Autor navodi kako ovo područje nije dovoljno istraženo te da su potrebna brojna i vrlo opsežna istraživanja koja bi omogućila pronalazak najboljih postupaka koji će se koristiti tijekom tretmana (Bakić, 2001).

10. Recidivizam

Recidivizam označava tragičan događaj u životu pojedinca koji podrazumijeva povratak nekoj ružnoj navici. „Kriminalni povrat je socijalna pojava, vrlo tvrdokorna i otporna na sve dosad poznate i primjenjivane mjere za suzbijanje i sprečavanje takvih pojava, i vrlo elastičan u smislu prilagođavanja promjenama u društvenim kretanjima“ (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002:241). Nakon što se osoba uspije udaljiti/apstinirati od određene navike, prilikom prvog vraćanja tom poroku najčešće dolazi do još intenzivnijeg i snažnijeg razvijanja iste navike. To osoba doživljava kao poraz te uglavnom dolazi do gubitka samopouzdanja i snage volje. Nakon prvog prekida perioda suzdržavanja od navike slijedi još neusporedivo teža bitka unutar pojedinca da se opet udalji od navike koja je toksična kako za njegovo psihičko tako i za fizičko zdravlje. Dakle, ponovno iskorjenjivanje navike kada joj se pojedinac već jednom vrati je zahtjevnija. Recidivizam se javlja kod konzumenata alkohola, duhana, droge i sličnih tvari, no recidivizam označava i povrat fizičkoj neaktivnosti, nediscipliniranosti, neurednosti, nehigijeni, samozanemarivanju, konzumaciji nezdrave hrane i svim sličnim oblicima ponašanja (URL 9).

Zanimljivo je kako uglavnom počinje maloljetničkim prijestupništvom. Kriminalitet nakon otpusta je česta mjera kojom se utvrđuje uspješnost penalnog tretmana. Zasigurno postoji korelacija između tih dvaju varijabli, no njena stvarna vrijednost nije poznata zato što „kriminalni povrat na nekom području nikako ne može biti jedinim kriterijem djelotvornosti tretmana koji na tom području provode penalne institucije, jer bi, u protivnom, to značilo da polazimo od pretpostavke kako je samo osuđena osoba ta koja se treba mijenjati, što je netočno, jer krimogeni faktori, kako znamo, nisu samo osobne, već i socijalne, ekonomske, pa i političke prirode. Stoga kriminalni povrat nikako ne može biti mjerilo samo onog što čine profesionalci, već i onoga što čini društvo u cjelini“ (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002:239).

U nekim zemljama povratnici čine 50-70% uključenih u kazneno-popravnim ustanovama. Kriminalni povrat brže raste u nepovoljnim društvenim okolnostima. Kada se uzme u obzir da više od pola kriminalnih djela čine povratnici jasno je zašto u današnje vrijeme kriminologe zaokuplja taj fenomen. Kriminološka istraživanja koja se bave dinamikom kriminaliteta i oscilacijama koje se odvijaju tijekom vremena ukazuju da ne vrijede iste zakonitosti kretanja općeg i kriminaliteta povrata. Kriminalni povrat je pojava unutar općeg kriminaliteta koja predstavlja veću opasnost za društvo. Opasnost leži u zakonitoj postojanosti recidivizma, mogućnosti potencijalnog širenja i individualnim karakteristikama kriminalnih recidivista (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002).

11. Prevencija

Prevencija kriminalnih aktivnosti je područje koje zahtijeva kontinuirani rad i akcije, u skladu s tim „Odbor UN za prevenciju kriminaliteta je u svom izvješću (CN./536) naglasio potrebu za stvaranjem učinkovitije politike prevencije i borbe protiv kriminala, koji se stalno mijenja i na nacionalnim i na međunacionalnim razinama, i energično je zastupao mišljenje po kojem se, budući da kriminalitet može kočiti društveno-ekonomski razvoj, preventivne strategije moraju ugraditi u nacionalno planiranje razvoja. To se također naglašavalo u prethodnim rezolucijama UN“ (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002:358).

Glaser (1974) smatra da napore prevencije treba usmjeriti ka osjetljivijim populacijskim skupinama te prema krimogenim čimbenicima kulturne i socijalne okoline. Navodi kako treba uzeti u obzir i društvene, političke i makrosocijalne čimbenike. Preventivnim akcijama se pažnja usmjerava prema onima, najčešće mladima, koji pokazuju rane znakove problema u ponašanju koji mogu voditi prema razvoju delinkvencije i kriminaliteta, pa ističe kako je potrebno „rano identificiranje osoba s poremećajem u ponašanju, pravodobno i adekvatno pružanje pomoći i zaštite, uklanjanje socijalnih odrednica delinkventnog ponašanja“ (Glaser, 1974:359-360). Rana detekcija je od velike važnosti, a često ju olakšava odnos prema školi te oblici agresivnog i nasilnog ponašanja prema članovima okoline. Osim spomenutih oblika prevencije prema Glaseru pozornost treba obratiti i na već postojeće tretmane suzbijanja problematičnog ponašanja u svrhu sprječavanja postojećeg stanja.

Zakoni i kazne se smatraju ključnim instrumentom prevencije kriminaliteta. Razlikuje se opća i posebna prevencija. Opća prevencija je usmjerena ka kaznenim zakonima koji su percipirani kao barijera zbog koje se pojedinci suzdržavaju od iskušenja da se upuste u počinjenje kaznenog djela. Cilj je sprječavanje javljanja budućih delinkvenata, poduzimaju se opće mjere čija funkcija je suzbijanje kriminaliteta. Tako se uklanjaju negativni utjecaji iz društvene sredine, a članovima zajednice se osiguravaju normalni uvjeti potrebni za razvoj ličnosti koji su iznimno važni za djecu i mlade. Posebna prevencija fokusirana je na sprječavanje da pojedinac ponovno učini to ili drugo djelo. Bavi se osobama koje su već počinile neka kaznena djela, a sada se nad njima provodi prikladna mjera ili tretman. Suzbijanje kriminaliteta se provodi kroz područja socijalne politike, a to su: urbanistička, zdravstvena, obiteljska, politika obrazovanja, skrbi za mlade i politika zapošljavanja (Cajner Mraović, Kovčo Vukadin i Singer, 2002).

12. Metodologija empirijskog dijela istraživanja

12.1 Pristup istraživanju

Odabran je *kvalitativni pristup* tematici zato što „proučava fenomene u njihovu prirodnom okruženju, nastojeći im dati smisao i protumačiti ih sukladno značenju koje im pridaju ljudi“ (Milas, 2009:572). Kvalitativna metodologija temelji se subjektivnoj istini, podrobnom tumačenju i opisivanju „cilj nastoji postići iscrpnim proučavanjem iskustva sudionika/ispitanika koje odražava njihovo viđenje stvarnosti i način na koji je doživljavaju i suočavaju se s njome. Time se nastoji doći do opisa različitih unutarnjih doživljaja (poput misli ili osjećaja) i ponašanja u određenoj situaciji, ali na način koji ne narušava bogatstvo cjeline iskustva i značenja koje ono ima za pojedinca“ (Milas, 2009:572). Razina analize je iznimno detaljna i opsežna. Ponekad se kvalitativnom analizom i otkriva u potpunosti novo viđenje proučavanog jer subjektivna iskustva mogu ukazati ono što je nedohvatljivo drugim sredstvima. Nužno je „razumijevanje posebnog okružja u kojem sudionici djeluju i načina na koji ono na njih utječe...uočavanje neočekivanih i nepredvidljivih pojava“ (Milas, 2009:573). Zahtjeva se cjeloviti uvid u područje koje se proučava, a zatim viđenje iz perspektive aktera, tj. „iznutra“. Istraživač u takvim okolnostima ima ulogu mjernog instrumenta. Dakako valja imati na umu i manjkavosti ove metode poput nemogućnosti uopćavanja jer je riječ o ograničenom uzorku na temelju kojeg ne možemo zaključivati na razini populacije. Kvalitativna istraživanja ne teže uopćavanju, u prvom planu je podrobno i slojevito izučavanje (Milas, 2009).

12.2 Predmet, cilj i svrha istraživanja

Cilj empirijskoga dijela istraživanja je istražiti na koji način stigma generirana iz statusa osobe s problemima u ponašanju oblikuje životna iskustva mladih s problemima u ponašanju na primjeru štićenika i štićenica *Centra Dugave*. Kako bi se dobila što cjelovitija slika istraživanog fenomena, istraživanjem će biti obuhvaćena perspektiva djelatnika i bivših štićenika ustanove. Temeljem razgovora s djelatnicima ustanove provest će se analiza načina funkcioniranja ustanove, etapa resocijalizacije, metoda motiviranja štićenika/ca, suzbijanja nepoželjnog ponašanja itd., dok će razgovori s bivšim štićenicima omogućiti stjecanje uvida u njihova specifična iskustva boravka u resocijalizacijskoj ustanovi, s posebnim naglaskom na

ulogu stigme domca u njihovu samopoimanju, procesu resocijalizacije i životu po izlasku iz doma.

Osim *Centra Dugave* rad će obuhvatiti i djelatnost udruge *Igra* koja pruža rehabilitacijsko-edukacijsku i psiho-socijalnu-pedagošku pomoć mladima. Putem udruge se radi na povezivanju bivših i trenutnih štićenika/ca u svrhu pomaganja mladima kroz druženja, radionice, savjetovanje i sl. Neki od djelatnika udruge su prethodno radili u *Centru Dugave* te su udругu usmjerili ka povezivanju pojedinaca u posttretmanu s onima koji trenutno prolaze proces resocijalizacije. Smatraju da upravo oni koji su i sami iskusili taj proces mogu najviše pridonijeti mladeži s problemima. Upravo takva struktura udruge ujedinjuje djelovanje stručnih djelatnika te osoba u svim fazama procesa resocijalizacije što će rezultirati cjelovitom analizom problematike. Analizirat će se problemi i iskustva iz muške i ženske perspektive te utvrdili s kojim se sve problemima suočavaju te na koji način se nose s njima. Djevojke i mladići žive u odvojenim skupinama te će se prikupiti podatci od strane djelatnika koji rade u obje skupine.

U radu će se objediniti sociološka i pedagoška znanja s obzirom na to da se radi o interdisciplinarnom diplomskom radu. Intervjui s djelatnicima/ama omogućit će uvid u pedagošku perspektivu i problematiku, utvrdit će se metode rada koje koriste djelatnici/e te aktivnosti kojima pospješuju proces resocijalizacije. Nadalje će se dubinskim intervjuima s bivšim štićenicima/ama uvidjeti iz mikroperspektive što je sve i na koji način utjecalo na cjelokupni proces njihove resocijalizacije. Bivši štićenici koji su sada aktivni članovi šire zajednice mogu na temelju vlastitog iskustva ukazati na probleme boravka u instituciji ovog tipa. Na svom primjeru mogu objasniti kako stereotipi i stigma koju im okolina prilaže utječe na njihovu samopercepciju, razmišljanje, emocije kao i na proces uklanjanje neprimjerenog ponašanje te njegovo nadomještanje društveno poželjnim ponašanjem.

Analiza problematike iz sociološke i pedagoške perspektive će omogućiti precizniju i obuhvatniju analizu koja će se temeljiti na podacima prikupljenima iz životnih priča pojedinaca kao i dugogodišnjeg iskustava stručnih djelatnika/ca koje će biti analizirane u odnosu na već postojeću literaturu.

12.3 Istraživačka pitanja

Istraživačka pitanja temeljem kojih je vođeno istraživanje i konstruiran protokol su sljedeća:

- 1) Koje su odlike procesa uključivanja mladih s problemima u ponašanju u resocijalizacijsku ustanovu?
- 2) Na koji način stigma *domca* utječe na odnos pojedinca s okolinom?
- 3) Kako se stigma odražava na samopercepciju, emocije i ponašanje mladih s problemima u ponašanju?
- 4) Kakav je tijek procesa resocijalizacije u ustanovi? Koje odgojno-obrazovne intervencije obuhvaća?
- 5) Kakva su iskustva prilagodbe mladih na život nakon boravka u resocijalizacijskoj ustanovi?

12.4 Metode prikupljanja podataka

Nakon konstruiranja teorijskog okvira istraživanja, definiranja cilja i artikuliranja centralnih istraživačkih pitanja, odabrana je primjerena metoda prikupljanja podataka. Koristit će se metoda polustrukturiranog intervjua s djelatnicima/ama i ravnateljem *Dugave* i voditeljicom udruge *Igra* te bivšim štićenicima *Centra Dugave*.

Cilj je istražiti na koji način stigma generirana iz statusa osobe s problemima u ponašanju oblikuje životna iskustva, uključujući proces resocijalizacije, mladih s problemima u ponašanju na primjeru štićenika *Centra Dugave*. Zbog specifičnosti i osjetljivosti teme koja se analizira istraživačka metoda intervjuiranja je najprimjerenija. Njome će se obuhvatiti sljedeće tematske cjeline:

-*iskustva domskog života*: odnos štićenika s okolinom (obitelj, odgajatelji, vršnjaci), teškoće uključivanja u tretman, utjecaj ustanove na ponašanje

-*utjecaj stigme na štićenika*: kako se odražava na ponašanje, emocije, napredak, samoidentifikaciju, problematika etikete „domca“ i utjecaj koji ima na štićenike

-*tijek procesa resocijalizacije*: teškoće suzbijanja neprimjerenih oblika ponašanja, važnost podrške koju pruža udruga *Igra*

-*rodni aspekt*: razlike između muških i ženskih iskustava

-*razlike života u instituciji i izvan nje*: prilagodba na život izvan zajednice, iskustva povratka u staru okolinu, reakcije i odnosi s članovima obitelji i prijateljima

Prikupljeni podatci će biti transkribirani, kodirani, a zatim deskriptivno obrađeni i interpretirani u skladu s teorijskim dijelom rada.

Upravo *metodom* intervjuiranja će se formirati cjelokupna slika života u zajednici i barijerama koje se javljaju prilikom izlaska iz zajednice. Osim što će se dobiti detaljniji prikaz situacije, iskustva i emocionalnog stanja pojedinaca, problematika će biti sagledana iz dvaju perspektiva, perspektive djelatnika i bivših štićenika.

Pri izboru polustrukturiranog intervjua sugovornicima će se dati sloboda iznošenja vlastitog iskustva, no pri tome se neće izostaviti ključne tematske cjeline koje sadrži protokol. Redoslijed postavljanja pitanja neće biti striktno određen, pojedina pitanja će se javiti na različitim dijelovima intervjua. Intervju ima svoj tijek koji je unatoč tome da je određen protokolom moguće modificirati i prilagoditi konverzaciji sa svakim sugovornikom. Takvim pristupom prikupljeni podatci sadrže individualna iskustva i doživljaje, ali ih je i dalje moguće komparirati s drugim sugovornicima jer su korištena ista bazna pitanja koja su proširena različitim potpitanjima i oslikana osobnošću i pričom svakog sugovornika kao individue (Petrić, 2016).

Tijekom intervjua će se nastojalo prikupiti što više korisnih informacija, a da se pritom sugovornici osjećaju ugodno i dovoljno slobodno, zato se neće zalaziti u teme i pitanja koja bi ih potencijalno mogla uzrujati. Sugovornike će se motivirati da što opširnije oslikaju svoja iskustva, osjećaje, stavove i mišljenja koja su važna za proces resocijalizacije i za procjenu utjecaja stigme na taj proces. Milas (2009) ističe kako zadaća ispitivača nije lagana jer je nužna kontinuiranu usredotočenost, potrebno je zamijetiti ono što je rečeno, način na koji je izrečeno, no isto tako i ono neizrečeno. Nadalje Milas govori da se „Sve praznine, nejasnoće ili nelogičnosti valja odmah uočiti i pokušati razjasniti umjesnim potpitanjima. Ispitaniku nipošto ne smijemo dati do znanja da se čudimo ili ne odobravamo ono što nam o sebi govori jer bismo ga time mogli zakočiti. Ugođaj mora biti lišen pritiska vrednovanja, što bi ispitanika trebalo navesti na pružanje iskrenijih i necenzuriranih odgovora“ (Milas, 2009:588). Komunikacijske vještine istraživača moraju biti dovoljno razvijene da može kontrolirati razgovor kroz ugodnu i prirodnu atmosferu te da ne dopušta sugovorniku da „odluta“ i priča o trivijalnostima.

12.5 Uzorak

Uzorak je namjeran jer ga čini populacija čije mišljenje i iskustva se podrobnije analiziraju, tj. čine ga bivši štićenici i djelatnici udruge Igra i Odgojnog doma Dugave (ravnatelj, odgojitelji/ice). U interpretaciji rezultata bivši štićenici su nazvani „Sugovornicima“ dok su djelatnici nazvani „Odgajateljima“ te im je svima pridružen redni broj. Svi „Sugovornici“ koji su bivši štićenici su muškog spola dok u skupini „Odgajatelja“ prevladavaju osobe ženskog spola. Kada je riječ o djelatnicima uzorak uključuje odgojitelje, djelatnike udruge Igra i ravnatelja Centra Dugave. Takvim uzorkom obuhvaćena su iskustva i stavovi djelatnika različitih struka, ustanova (uključene različite podružnice Centra Dugave) te godina djelovanja u struci. Osim toga s obzirom na to da su štićenice i štićenici podijeljene temeljem spola u grupe, istraživanjem su obuhvaćeni i djelatnici koji rade na odjelima za štićenike kao i za štićenice kako bi se mogla utvrditi potencijalna razlika između iskustava rada u takvim grupama. Ispitivanjem bivših štićenika obuhvaćeni su pojedinci različitih prihvatnih jedinica na području grada Zagreba. Boravak bivših štićenika u domu je bio različite duljine trajanja te je i trenutak krajnjeg napuštanja života u instituciji također varirao između sugovornika.

Prvo je ostvaren kontakt s ravnateljem Odgojnog doma Dugave. S ravnateljem je dogovoren susret u kojem me je proveo prostorijama glavne zgrade Odgojnog doma Dugave. Tijekom razgledavanja doma imala sam priliku upoznati jednu odgajateljicu i nekolicinu štićenika i štićenica. Zatim me je ravnatelj nakon predstavljanja teme rada povezo s djelatnicima različitih odgojnih jedinica koje spadaju pod Odgojni dom Dugave i voditeljicom udruge Igra. Intervju s ravnateljem je trajao uvjerljivo najduže te je ujedno i intervju u kojem je prikupljeno najviše informacija vezanih za temu. Ravnatelj već 15 godina radi na toj poziciji, ima mnoštvo iskustva u struci te je jako susretljiv i pun želje za prenošenjem svog znanja i iskustava vezanih za domski život.

Putem društvenih mreža ostvaren je kontakt s mladima koji su prije boravili u domu. Zanimljivo je da je voditeljica udruge prije radila u Odgojnom domu Dugave te činjenica da udruga okuplja trenutne i bivše štićenike. S ravnateljem, jednim djelatnikom doma i voditeljicom udruge je upoznavanje održano uživo dok je sva druga komunikacija koja je uslijedila vršena putem e-mail, društvenih mreža i telefonskih poziva. Osim toga s nekim sugovornicima sam stupila u kontakt putem Facebook grupe koje okuplja veliki broj

Zagrepčana na društvenim mrežama. Svim sudionicima je prije provedbe istraživanja dan obrazac za informirani pristanak u kojemu je jasno naznačen cilj istraživanja, način na koji će se istraživanje provoditi te kako će se prikupljeni podatci pohraniti. U obrascu se navodi i činjenica da će rezultati biti objavljeni te će se sugovornike obrascem podsjetiti da uvijek mogu odustati od sudjelovanja.

12.6. Utjecaj istraživača

Ne smije se zanemariti utjecaj istraživača u procesu provođenja intervjua. Ponekad način na koji sugovornici percipiraju istraživača do određene mjere utječe na informacije koje će pružiti istraživaču. Stupanj bliskosti i procjena istraživača kao i težnju ka davanju društveno poželjnih odgovora se treba uzeti u obzir. Ponekad spol i dob istraživača isto potencijalno mogu utjecati na odgovore. Milas (2009) ističe kako istraživačeva perspektiva utječe na tumačenje te taj utjecaj nije moguće otkloniti. Empatiju i uključenost smatra poželjnima jer omogućuju dublje razumijevanje iskustava.

12.7. Etičnost pristupa

Etično postupanje je vrlo važna stavka prilikom provođenja svakog istraživačkog postupka. Ovo istraživanje je provedeno uz dopuštenje etičkog povjerenstva Odsjeka za pedagogiju. Od posebnog je značaja upravo pri analizi osjetljivih tema gdje sugovornici iznose brojna traumatična iskustva kao što je to slučaj u ovom istraživanju. Sugovornici tijekom intervjua iznose probleme iz privatne sfere koji se nerijetko dotiču obiteljskih problema, problematičnih oblika maloljetničkog ponašanja, ovisnosti, turbulentna emocionalna stanja kroz koja su prolazili i sl. Ovakvoj tematici treba pristupati s višom dozom opreza te za vrijeme provođenja intervjua neprestano evaluirati situaciju, pratiti ponašanje sugovornika te izbjeći da se druga strana u nekom trenutku osjeća nelagodno ili izloženo. Osim toga valja sugovorniku iskazati razumijevanje te istaknuti kako uvijek može ostati suzdržan. Svi su navedeni etički aspekti obuhvaćeni obrascima informiranoga pristanka na sudjelovanje u istraživanju za štíćenike i djelatnike dostupnima u poglavlju Prilozi.

13. Kontekst istraživanja

13.1 Dom za odgoj Dugave

Centar za pružanje usluga u zajednici Zagreb-Dugave smješten je u Dugavama, a djeluje od 1982. godine. Centar prihvaća djecu od 7. do 14. godine i mladež od 14. do 21. godine života kod kojih su utvrđeni problemi u ponašanju. U centru se djeci pruža socijalna skrb koju im njihove obitelji nisu omogućile te se zadovoljavaju njihove socijalne i zaštitne potrebe te ih se posebno motivira da se više angažiraju oko učenja u kojem uglavnom imaju teškoća (URL 3).

Centar djeluje na različitim lokacijama: 1) sjedište gdje se nalazi i uprava te tim zadužen za prihvata, dijagnostiku i pružanje tretmana, 2) odjel smještaja, 3) stambena jedinica u Dugavama, 4) stambena jedinica u Dubravi i 5) poludnevni boravak u 20 OŠ raspoređenih u 26 grupa u Zagrebačkoj županiji. Stručni kadar čini oko 100 djelatnika od kojih je 80% sljedećih struka: socijalni radnici i pedagozi, psiholozi i odgajatelji. Usluge socijalne skrbi se pružaju u različitim segmentima i za nešto više od 450 korisnika. Boravak u organizaciji centra može biti cjelodnevni ili poludnevni te se može održavati u ustanovi ili u školi. O tipu tretmana ovisi hoće li on uključivati odijevanje, prehranu, brigu o zdravlju, čuvanje, pomoć pri učenju, radno osposobljavanje itd. (URL 3).

Djelatnost Centra je usmjerena na zadovoljavanje socijalnih i sigurnosnih potreba korisnika izvan obitelji. U Centru se korisnicima pruža: smještaj tj. boravak koji može biti duljeg trajanja, privremeni smještaj zbog provođenja kraćeg tretmanskog programa, prihvata u kriznim situacijama (zatečeni u skitnji, bijegu, bez nadzora, žrtve nasilja i slično), organizirano stanovanje uz povremenu ili sveobuhvatnu podršku, poludnevni i cjelodnevni boravak u Centru, poludnevni boravak u sklopu škole te savjetovanje i pomaganje nakon izlaska iz ustanove koje može uključivati i članove obitelji. U Centru privremeno borave i maloljetnici koji čekaju završetak sudskog postupka, a tijekom postupka temeljem sudskog rješenja su upućeni boraviti u Centru. Osim toga smještaj je pružen i maloljetnim strancima koji su tražitelji azila, a u Hrvatskoj su bez pratnje (URL 3).

Timska dijagnostika se provodi u sklopu Centra kao i sudski propisane odgojne mjere za maloljetnike i mlade punoljetnike: „upućivanje u Disciplinski centar sukladno Zakonu o

sudovima za mladež, upućivanje u Centar za odgoj sukladno Prekršajnom zakonu, pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u odgojnu ustanovu, posebna obveza upućivanja u Savjetovalište za mlade, privremeni smještaj maloljetnika koji su u tijeku pripremnog postupka rješenjem sudca za mladež upućeni u ustanovu, do okončanja pripremnog postupka pred sudom“ (URL 3).

Preventivni rad se provodi u osnovnim školama kroz poludnevne boravke. Kako bi se ostvarilo pravo na djetetovo korištenje usluge poludnevnog boravka potrebno je zatražiti rješenje od centra za socijalnu skrb koji je nadležan na tom području. Centar Dugave radi tijekom cijele godine, otvoren je za sve usluge svojim korisnicima. U prihvatnom centru u Dugavama djeca i mladi mogu potražiti pomoć u bilo koje doba dana ili noći (URL 3).

13.1.1 Aktivnost i projekti u koje je centar uključen

Iz arhive aktivnosti tijekom 2019. godine vidljivo je da se u sklopu centra odvijaju broji susreti, projekti i aktivnosti u kojima mogu sudjelovati djelatnici i štićenici.

Jedan od istaknutijih projekata je nastao u suradnji s Hrvatskim pravnim centrom te Domovima za odgoj djece u Rijeci i Ivancu. Projekt naziva *Ostvarimo prava djece bez pratnje!* je financiran od strane Ministarstva za demografiju, socijalnu politiku i mlade, a naglasak je na ostvarivanju prava djece na obrazovanje. U nekoliko susreta, tj. interaktivnih sastanaka sudjelovali su predstavnici, tj. stručni djelatnici svih triju ustanova. Raspravljalo se o problemima i izazovima koji se javljaju pri radu s djecom bez pratnje. Razmjenjivala su se iskustva te težilo rješavanju konkretnih problema iz prakse. Takvi susreti doprinose vještinama i znanju djelatnika. Obuhvaćene su teme zdravstvene zaštite djece bez pratnje u koje su bili uključeni Crveni križ i Hrvatski pravni centar. Održana su predavanja čija svrha je bila edukacija o osnovama sustava zaštite kao i obvezama i pravima koje imaju skrbnici djece. Raspravljano je o temi imigranata kao vrlo osjetljivoj skupini koja zahtijeva dodatnu pažnju i specifičan pristup (URL 3).

Susret koji je popraćen s mnogo sudionika, tj. štićenika je sportski (domski) susret koji se održava već 23. godine. Ne zapostavlja se ni poticanje kreativnosti i umjetničkih aktivnosti štićenika. U suradnji sa sedamnaest renominiranih likovnih umjetnika organizirana je *Likovna kolonija*. U aktivnosti su uključivale sudionike 15 ustanova socijalne skrbi koji dolaze iz cijele Hrvatske. Paralelno se odvijaju likovne i sportske aktivnosti, a kroz druženja s umjetnicima potiče se interes štićenika za umjetnost i likovno izražavanje. Umjetnička djela koja su nastala tijekom susreta se postavljaju u prostore Centra u svrhu oplemenjivanja te kao podsjetnik na ovaj izvanredni susret humanitarnog karaktera (URL 3).

Organizirani projekti su nekad na međunarodnoj razini kao što je to bio studijski posjet Poljskoj kojeg je omogućilo veleposlanstvo Poljske u Zagrebu. Suradnja je ostvarena kako bi se povezali stručni suradnici kao i korisnici kroz razne projekte. Formirana je mreža sličnih ustanova iz Češke, Poljske, Litve, Slovačke, Mađarske i Slovenije (URL 3).

Organiziran je i ciklus susreta *Školica za roditelje* u kojima mogu sudjelovati svi roditelji željni razmjenjivanja iskustava, stjecanja znanja, razvijanja vještina i unaprjeđivanja svojih kompetencija. Ciklus je formiran od 12 radionica u sklopu kojih se analiziraju teme poput

komunikacije s djecom, konstruktivno rješavanje sukoba, razvijanje samopouzdanja djeteta, snižavanje razine stresa i slično. Roditelji si međusobno pomažu i pružaju pomoć (URL 3).

Udruga *Nova stranica* je zaslužna za provođenje projekta *Noć knjige* koji je obilježen kulturno-umjetničkim događanjima. U projektu su sudjelovali mladi književnici, održana su putopisna predavanja, neformalni razgovori s književnicima, organizirano je kolektivno gledanje videa s putovanja i glazbeni program. Osim toga udruga je donirala značajni broj knjiga Domu (URL 3).

Medijski je najviše bio popraćen projekt *Talentom protiv nasilja*. Riječ je talent showu u kojem su štíćenici pokazali svoje pjevačke i plesne vještine, izvodili su trikove i akrobacije i slične aktivnosti. U organizaciju su bili uključeni i gosti iznenađenja te je za svakog natjecatelja bila pripremljena nagrada. Cijeli program je bio popraćen nastupom grupe Adastrá. U organizaciji je sudjelovala i Udruga zvuk svjetlosti (URL 3).

Spomenuti programi su samo dio brojnih aktivnosti u koje je Dom za odgoj Dugave uključen. Na ovaj način se štíćenici povezuju, sklapaju se nova prijateljstva, unaprjeđuju se njihove vještine, doživljavaju nova iskustva itd.

13.2 Udruga „Igra“

Udruga *Igra* je osnovana 1999. godine kao nevladina organizacija za svrhe pružanja psihosocijalno-pedagoške i rehabilitacijsko-edukacijske pomoći mladima. Korisnici su djeca i mlade osobe koji su članovi udomiteljskih obitelji, dječjih domova, domova za odgoj i odgojnih zavoda. Osim toga korisnici su počinitelji kaznenih djela mlađi od 18 godina te bivši štíćenici navedenih ustanova socijalne skrbi koji su započeli samostalni život. Svojim radom udruga putem brojnih programa, projekata, neformalnih aktivnosti i edukacija unaprjeđuje kvalitetu života djece i mladih. Poboljšava kvalitetu života ne samo obitelji već i cijele društvene zajednice. Igra temelji svoju aktivnost i sadržaj na potrebama svojih korisnika i zajednice te danas ima značajnu ulogu u sferi razvoja i pružanja socijalnih usluga i pomoći u gradu Zagrebu. Programi su pretežno usmjereni ka socijalnom uključivanju i poboljšavanju mentalnog zdravlja. Važnost programa je prepoznata i od strane Povjerenstva Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju koje je programe pod nazivom *Modifikacija ponašanja putem igre* i *Kontakt* uključilo među 14 potencijalnih modela programa za

prevenciju i tretman raznih oblika poremećaja u ponašanju mladih. Područje rada udruge uz direktan rad s korisnicima samog programa obuhvaća i osnaživanje stručnog kadra edukacijama i supervizijama te organiziranje akcija edukativne prirode kako bi se široj javnosti ukazalo na probleme s kojima se suočavaju socijalno isključene skupine (URL 1).

Udruga priprema brojne edukativno-iskustvene radionice svojim polaznicima. Tematski gledano obuhvaćaju iznimno široko područje. Tijekom 2015. godine je bio aktualan program usmjeren na mentalno zdravlje u sklopu kojega je udruga pokrenula YouTube kanal pod nazivom Mentalno zdravlje. Teži se otvorenom progovaranju o temama mentalnog zdravlja te senzibilizacija i osvještavanje šire javnosti. Dan mentalnog zdravlja, točnije 10. listopada se uvijek posebno obilježava sadržajem programa (URL 1).

Broj članova, volontera i suradnika se kontinuirano povećava i omogućuje postupno ostvarivanje cilja udruge. Krucijalni cilj udruge je formiranje društva u kojem je individua svjesna svojih potencijala te ih koristi i razvija kroz svoje sudjelovanje u društvenoj zajednici što individuu čini produktivnim i zadovoljnim članom zajednice. Donatori i sponzori financijskom potporom omogućuju ostvarivanje brojnih aktivnosti i projekata u sklopu udruge. Najistaknutiji među donatorima koji podupiru rad udruge Igra su: Zagrebačka županija, Grad Zagreb, Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, Ministarstvo zdravstva RH i vladin Ured za udruge (URL 1).

Volonteri su dobrodošli u udrugu te se u partnerstvu s Centrom za socijalnu skrb Zagreb, udrugom Ambidekster klub i Kliničkim bolničkim centrom Sestre milosrdnice teži poboljšati volonterski menadžment u ustanovama socijalne skrbi i zdravstvu. Projektu se je priključilo još devet organizacija što zahtijeva organizaciju edukacija kojima se osposobljavaju i prikupljaju volonteri, motiviraju na daljnji rad i pruža podrška. Projekt je započeo 2017. godine te njime volonteri svoje znanje, vrijeme i vještine poklanjaju korisnicima ustanova koje su uključene u projekt (URL 1).

13.2.1. Socijalno uključivanje

Svrha programa za mlade koji izlaze iz ustanova alternativne skrbi je unaprjeđenje razine socijalne uključenosti. Program socijalnog uključivanja je aktivan u svim fazama koje korisnici alternativnih ustanova prolaze. Program iz perspektive korisnika započinje pružanjem podrške djeci i mladima prilikom njihova uključivanja u neku od ustanova socijalne skrbi. Teži se njihovom usvajanju socijalnih vještina i unaprjeđivanju njihovih obrazovnih ishoda. Tijekom boravka u ustanovi se korisnike priprema na izlazak tako što je naglasak na usvajanju ključnih životnih kompetencija nužnih za osamostaljivanje. To se ostvaruje kroz grupne radove poput: izleta, jednodnevnih tematskih radionica te radionica edukativne naravi koje se odvijaju u ciklusima, a jedan ciklus uključuje oko 14 termina. Nadalje, simultano se odvija i individualni rad koji podrazumijeva podršku u psihološkog, socijalnog i pedagoškog karaktera. Korisnici imaju mentora koji im pruža podršku, motivira na postizanje obrazovnih ciljeva, ali se s njim mogu družiti i ostaviti prijateljski odnos. Podrška ne prestaje izlaskom štićenika iz ustanove već se konstruira mreža suradnika i potpore u novoj životnoj etapi, samostalnom životu izvan ustanove. Tijekom posttretmana moguće je sudjelovati u brojnim radionicama, vikenda izletima, razmjenama mladih i sličnim aktivnostima. Kao i tijekom tretmana i dalje je moguće koristiti psihoterapijske i savjetodavne usluge koje udruga nudi. Osim toga djelatnici su otvoreni i za komunikaciju putem mobilnog telefona i društvenih mreža (Skype, Facebook) kada se za to stvori potreba. Nerijetko korisnici dolaze u prostore udruge zbog: zabavnih sadržaja, korištenja računala, Interneta, printera i sl., slušanja prezentacija, suradnje s drugim institucijama (CZSS, obrazovne...), susretima s potencijalnim poslodavcima itd. (URL 1).

Udruga je uključena i u međunarodni projekt pod nazivom *Sapere Aude* koji kroz mentorstvo teži poboljšati obrazovne rezultate djece iz alternativne skrbi. Rezultat je to inicijative organizacija iz: Španjolske, Francuske, Njemačke, Austrije i Hrvatske. Bazira se na mentorskom modelu (jedan mentor na jednog polaznika projekta) pa je udruga Igra tijekom 2017/2018 godine uvela mentoriranje petnaestero mladih koji su smješteni u tretmanskim smještaju u Župančičevoj, štićenicima Centra za pružanje usluga zajednice Dugave (URL 1).

13.2.2 Mentalno zdravlje

U udruzi usluge savjetovanja mogu potražiti djeca, mladi i obitelji. Kontinuiranim radom savjetnika/psihoterapeuta s korisnicima se stječe kvalitetan uvid u stanje korisnika te ga se potiče na promjene i uvođenje novih načina ponašanja. Dolazi do izmjene obiteljske dinamike i poboljšanog odnosa s okolinom (školskom, radnom i sl.) što se manifestira u višem stupnju efikasnosti. Tijekom procesa korisnika se osnažuje te on postaje sposobniji preuzimati odgovornost za vlastite postupke čime ne samo da se poboljšava kvaliteta njegova života već i njegove okoline (URL 1).

Prije uključivanja u aktivnosti savjetovališta provodi se inicijalni razgovor. Njime se razmatra problematika koja tišti osobu i njeni razmjeri. Osim toga se utvrđuju očekivanja korisnika i predlaže oblik usluge. Pomoć pri svladavanju teškoća se odvija individualnim savjetovanjem kroz najčešće 10 susreta ili psihoterapijom koja može potrajati od 20 do 60 susreta po sat vremena. Nadalje se nudi mogućnost partnerskog i obiteljskog savjetovanja (minimalno 30 susreta) kako bi se uspostavila nova ravnoteža i ravnopravnost u odnosima te poboljšala komunikacija. Učenici osnovnih i srednjih škola posjećuju prostore udruge i kada im je potrebna pomoć u učenju koje se odvija individualno ili grupno u terminima koji traju dva sata. Organiziraju se brojne radionice, od posebnog značaja su radionice na kojima se djecu i mlade uči kako konstruktivno provoditi slobodno vrijeme. Podučava ih se kako promijeniti navike, kako na zabavan, kreativan, opuštajući, ali ujedno i korisniji način popuniti vrijeme. Upućuje ih se na razne likovne, dramske, sportske aktivnosti i društvene igre koje će se pozitivno odraziti i na međuljudske, obiteljske i prijateljske odnose veze pojedinaca, kao i na zdravstveno stanje. Neke radionice se bave unaprjeđivanjem socijalnih vještina korisnika. Usvajaju se vještine nužne za kvalitetno funkcioniranje u društvu i samostalno donošenje odluka i rješavanje problema. Takve vještine se stječu kroz aktivnosti kojima se korisnici podučavaju nenasilnom rješavanju problema i prihvaćanju međusobne različitosti (URL 1).

13.2.3 Primjer programa edukacije i prevencije

U praksi je vidljivo da postoje brojni uspješni programi prevencije neprimjerenog ponašanja mladih. Centri i udruge koji djeluju na području Republike Hrvatske koriste raznovrsne modele prevencije pri svom radu. U nastavku je navedena nekolicina iznimno uspješnih modela prevencije koji mogu biti korišteni kao uzor te poslužiti kao svojevrsna inspiracija za osnivanje i unaprjeđenje drugih udruženja za pomoć mladima. Poticanjem ovakvih programa moguće je unaprijediti praksu, osvijestiti okolinu o potrebama mladih problematičnog ponašanja te u konačnici smanjiti broj mladih koji završavaju u ustanovama za korekciju ponašanja.

Programi prevencije se provode u sklopu brojnih udruga, škola, centara i klubova. Samo 10% programa je kontinuiranog trajanja. Razlikujemo programe dominantnog: rano-interventnog, primarno-preventivnog obilježja, tretmanskog i post-tretmanskog (Žižak, Bouillet, 2003). U radu će detaljnije biti analiziran program udruge „Igra“ te će djelatnici i korisnici udruge biti intervjuirani u istraživačkom dijelu rada.

„Benjamin“- terapeutsko odgoji program za mlade s poremećajima u ponašanju i konzumente lakih i sintetičkih droga

„Zajednica susret“ je humanitarna organizacija koja je zaslužna za program „Benjamin“. Program uključuje mlade koje obilježava asocijalno i rizično ponašanje. Program traje tri mjeseca (12 susreta), a obuhvaća mlade od 12. do 24. godine života. Mlade ljude koji su konzumenti lakih i sintetičkih droga se kroz program ispunjen stimuliranjem kreativnosti teži učiniti odgovornijima. Osoba može biti upućena u program od strane državnog odvjetnika, škole, samoinicijativno u pratnji roditelja i sl. ako je utvrđen poremećaj u ponašanju i konzumacija lakih droga. To je umreženi rad s adolescentima, školom, obitelji, sudom i centrima socijalne skrbi. Psiho-pedagoške radionice, individualni odgojno-terapijski razgovori s problematičnim pojedincima i članovima njihove obitelji te terapijske grupe za samopomoć su temeljne metode kojima zajednica teži ostvariti prevenciju. „Program se odvija u četiri faze: inicijalni tretman, uspostava apstinencije, održavanje apstinencije i plan dugoročnog održavanja apstinencije“ (Žižak, Bouillet, 2003:42). Pojedince se savjetuje i educira o posljedicama koje droga može imati, osim toga, tijekom programa se osoba testira na opojna

sredstva i psihološki analizira. Adolescente se motivira na održavanje apstinencije te se identificira one pojedince koju su stvorili psihološku i fiziološku ovisnost. Osigurana je povjerljivost podataka te se od pojedinca zahtijeva aktivno sudjelovanje. Voditelj programa je na kraju dužan napisati svoje mišljenje glede uspješnosti. Uspješnosti programa utvrđena je u više od 59% slučajeva. Uzevši u obzir socijalni pritisak koje neformalne vršnjačke skupine vrše na pojedinca uključenog u program i kompleksnost problematike udio uspješnih slučajeva je zadovoljavajući (Žižak, Bouillet, 2003).

Posebni odgojni postupak-POP Program

Riječ je o afirmaciji vršnjačke pomoći pri radu s mladima kod kojih je naglašen poremećaj u ponašanju koje je organizirala udruga „Most“ iz Splita. Organizacija okuplja stručnjake humanističkih znanosti kojima pri radu pomažu volonteri. Stručnjaci i volonteri pružaju psihosocijalnu potporu i pomoć mladima rizičnih skupina u dobi od 12 do 18 godina. Neke od indikacija za uključivanje u program su: neizvršavanje obaveza, loš uspjeh u školi, neprimjereno ponašanje, loši odnosi i stanje u obitelji itd. Organizacija obuhvaća pomoć oko školskog gradiva, savjetodavni rad te ispunjavanje slobodnog vremena konstruktivnim i produktivnim aktivnostima. Omogućeno je sudjelovanje u likovnim radionicama, filmskoj grupi, brojnim predavanjima, informatičkoj obuci, glazbenim aktivnostima te savjetovalištu koje nudi aktivnosti sociopedagoškog područja. Aktivnosti individualnog i grupnog rada su usmjerene na: odnos prema sebi i drugima, na područje obrazovanja, interesa, navika i slobodnog vremena. Aktivnosti su osmišljene temeljem potreba mladih te stručni kadar koji ih formira čine: odgajatelj, psiholog, socijalni pedagog, socijalni radnik i defektolog. Udruga je povezana sa stručnjacima u institucijama socijalne skrbi, pravosuđa i prosvjete koji po potrebi usmjeravaju mlade ka programu. POP programom se „upotpunjuje nedostatak sustavnih projekata i programa primarne prevencije (za djecu iz teško socijalno ugroženih i rizičnih obitelji) i programa sekundarne prevencije (za mlade koji su prvi put počinili kazneno djelo)“ (Žižak, Bouillet, 2003:130). Program promiče značaj volonterskog rada, suradnje, vršnjačke pomoći i dijaloga (Žižak, Bouillet, 2003).

Velika sestra veliki brat: sestrinski program za odgajanje u odgojnim zavodima Požega i Turopolje

„Velika sestra, veliki brat“ je mentorski program usredotočen na izgradnju trajnijeg odnosa između volontera i djeteta za koje se smatra da je u psihosocijalnom riziku. Djeca koja koriste ovaj program su pretežno počinitelji kaznenih djela koji osim toga „imaju slabo razvijene socijalne vještine, nesigurna su i imaju lošiju sliku o sebi, žive u nepotpunoj obitelji, ne dobivaju dovoljno pažnje i podrške odraslih osoba te iskazuju blaže probleme učenja i ponašanja u školskoj situaciji.“ (Žižak, Bouillet, 2003: 156). Korisnici programa imaju od 14 do 21 godine te odgajanci Odgojnog zavoda Požega i Turopolje. Volonteri su pretežno studenti koji posjeduju nužne vještine potrebne za mentoriranje. Prethodno su završili edukaciju i sudjelovali na supervizijskim susretima i sastancima za koje je nadležan stručni kadar. Mentor poučava, podržava i usmjerava osobu kroz duži vremenski period kako bi se uspješno modelirale pozitivne vrijednosti i poželjni oblici ponašanja. Mladima koji spadaju u rizičnu skupinu je potreban ovako blizak odnos ispunjen pažnjom jer im uglavnom rodbinska i prijateljska pomoć kao ni vođenje nije dostupno. Mentor postaje model čiji utjecaj je neupitan, kako za vrijeme institucijskog tretmana tako i u posttretmanskome periodu. Kvaliteta ovakvog rada leži u primjeni individualiziranog programa i aktivnosti u kojima mentorova prisutnost popunjava prazninu u socijalnoj mreži korisnika programa (Žižak, Bouillet, 2003).

Program kontakt

Program „Kontakt“ formiran je s ciljem unapređenja socijalnih vještina mladih osoba koje se nalaze u institucijskom tretmanu. U napred se formira program koji je podložan modifikacijama, članovi grupe do određene mjere mogu utjecati na sadržaj sastanaka. Pruža se podrška pri dolasku, tj. adaptaciji na ustanovu kao i osposobljavanje za samostalni život prilikom napuštanja ustanove. Mlade osobe se teži učiniti odgovornijima, sposobnima objektivno evaluirati vlastito ponašanje te graditi i planirati svoju budućnost. Rad s mladima je prožet načelima realitetne terapije u kojoj je naglasak na pozitivnim stranama ličnosti pojedinca uz pomoć kojih će lakše ostvariti svoje ciljeve. Tematske cjeline se obrađuju metodama koje zahtijevaju kreativni izričaj mladih (ples, gluma, crtanje, pisanje). U programu se primjenjuje iskustveno učenje kojim se korisnik suočava sa svojim postupcima te je potaknut promijeniti neprimjerene oblike svog ponašanja u budućnosti. U svrhu prilagođavanja programa ispituju se potrebe korisnika prije, za vrijeme trajanja programa i nakon završetka. Život korisnika se nastavlja pratiti i nakon što napuste ustanovu kako bi se dobile adekvatne informacije o tome kojim temama vezanim za samostalni život je potrebno nadopuniti program (Žižak, Bouillet, 2003).

Modifikacija ponašanja putem igre

Riječ je o preventivnom programu baziranom na izvaninstitucijskom stručnom radu. Program se krenuo provoditi 1992. godine u osnovnim školama koje se nalaze u gradskoj četvrti Peščenica. Djeca su od strane razrednika i pedagoga procijenjeni kao odgovarajući korisnici programa, što nadalje utvrđuju djelatnici Ureda za socijalnu skrb i voditelji programa. Provedba traje jednu školsku godinu na početku koje se selektiraju korisnici i formira plan i program. Programom se podiže kvaliteta odrastanja djece te se roditelje motivira na kompetentnije i sadržajnije roditeljstvo. Grupu formiraju „a) djeca s problematičnim ponašanjem: neprimjereno ponašanje u školi (neopravdano izostajanje s nastave, ometanje nastave, velik broj negativnih ocjena)-neprihvatljivi oblici ponašanja (agresivnost, krađa, pušenje, konzumiranje droga i alkohola, „snifanje“ itd.)-ostali oblici ponašanja koji su prepoznati kao problematični (hiperaktivnost, visok stupanj introvertiranosti itd.) b) djeca iz obitelji s poremećenim odnosima i prisutnim sociopatološkim pojavama c) djeca koja iskazuju izražen interes za uključenje u rad grupe“ (Žižak, Bouillet, 2003:99).

Načela kojima je vođeno djelovanje su povjerljivost i diskrecija, uvažavanje različitosti, individualni pristup, načelo oportuniteta i sveobuhvatnosti. Aktivnosti u sklopu programa obuhvaćaju grupni i individualni rad, savjetovalište, rad s roditeljima i suradnju s djelatnicima i stručnim suradnicima škole. Cilj programa je putem igre stvoriti sustav vrijednosti i stavova kojima će se spriječiti ili ukloniti društveno neprihvatljivo ponašanje koje može voditi ka maloljetničkom kriminalitetu. Korisnici trebaju ovladati ispravne načine ophođenja u konfliktnim situacijama. Osim toga nužno je razviti pozitivno okruženje u kojem djeca mogu nesmetano razvijati svoje kognitivne, emocionalne i socijalne vještine. Korisnici moraju aktivno sudjelovati u radu. Atmosfera u grupi mora odasati kohezijom, grupnim identitetom, povjerenjem, kvalitetnom grupnom dinamikom kako bi produktivnost bila na željenom nivou (Žižak, Bouillet, 2003).

Spomenuti programi i njima slični programi su od iznimne praktične koristi za mlade, sudjelovanjem se kvaliteta njihova života može značajno poboljšati. Programom se može utjecati na njihove vrijednosti, stavove i odluke koje će odrediti njihovo ponašanje u budućnosti. U programima se mladima pruža potpora, pažnja, utjeha, pomoć, kroz programe se sklapaju prijateljstva, ovladavaju nove vještine itd. Potrebno je poticati ovakve djelatnosti odgojnih ustanova i udruga te njihovu suradnju kako bi se povećala brojnost preventivno usmjerenih programa. Popunjenost domova za mlade s problemima u ponašanju ukazuje na

učestalost problema, a upravo ovakvim pravovremenim djelovanjem je moguće utjecati na broj mladih koji bi zahtijevali tretman u budućnosti. Također valja istaknuti da je u ovom radu fokus na gradu Zagrebu koji zasigurno u odnosu na manje sredine pruža i manje programa ovog tipa.

14. Interpretacija rezultata

U dijelu rada koji slijedi izložena je analiza prikupljenih podataka. Putem intervjua su sugovornici pružili uvid u svoja iskustva i razmišljanja. Podaci su zatim interpretirani i povezani s teorijskim načelima rada. Sistematizacija predstavljenih rezultata je vođena u skladu s protokolom koji je korišten. Tematske cjeline interpretacije slijede strukturu protokola. Prvi dio analize obuhvaća perspektivu djelatnika koji su sudjelovali u istraživanju, dok je fokus drugog dijela perspektiva bivših štićenika.

Perspektiva djelatnika Centra Dugave (odgajatelji i ravnatelja) i voditeljice udruge Igra

Centar Dugave kao i udruga Igra djeluje dugi niz godina. Djelatnici Centra Dugave koji su intervjuirani su pojedinci koji su stekli puno iskustva u struci, jedan od njih je i ravnatelj centra koji obnaša tu dužnost već 15 godina. Koliki je opseg i intenzitet rada Centra Dugave dobro dočarava Odgajatelj 3:

“Sve što činimo, činimo zbog te djece, naših korisnika. U Centru se pruža 10 do 12 vrsta usluga jer imamo poludnevni, dnevni, stalni organizirani smještaj, organizirano stanovanje jel, sve vrste usluga pa i prihvatnu stanicu, vršenje sudske mjere, imamo sveobuhvatnu i povremenu podršku, preventivni program koji se provodi pri osnovnim školama grada Zagreba. Svakodnevno je u preventivni program uključeno 300 djece u sklopu 6 odgojnih skupina.” Odgajatelj 3

Centar nije usmjeren samo na proces resocijalizacije nego djeluje i na području prevencije neprimjerenih oblika ponašanja kako bi se, dugoročno gledano, smanjio broj djece koja zahtijevaju boravak u ustanovi:

“U našem radu se razlikuje primarna i sekundarna prevencija. Primarna prevencija je rana, ona uključuje djecu koja odrastaju u riziku, kod njih još nisu izraženi problem u velikoj mjeri. U tim slučajevima još se puno stigne napraviti, mladi su i problem su manjeg opsega i lakše se djeluje na njih. S takvom djecom se radi u skupinama, svakog dana po nekoliko sati, interes i potrebe su veliki.” Odgajatelj 6

Štićenici koji su trenutno smješteni u Centru Dugave i uključeni su u tretmana dijelom dolaze iz Zagreba (50%) dok su ostali udaljeni iz svoje matične okoline kako bi se olakšao proces resocijalizacije i brže eliminirali problem u ponašanju.

Ono što je specifično za štićenike doma je loša obiteljska situacija. Svi djelatnici, kao i bivši štićenici navode kako učestali obiteljski problemi i loši odnosi u obitelji obilježavanju obitelji štićenika Centra Dugave. Upravo na učestalost ove problematike ukazuju i statistički podatci na razini države (URL 6). Obiteljske probleme u ovoj populaciji ističu i navodi sugovornika:

“Slušaj statistiku iz doma! Od njih 40 koliko ih imamo sad tu na smještaju 30 dolaze iz obitelji s jednim roditeljom, tj. Svi žive samo s majkama koje nad njima nemaju autoriteta. Ta djeca većinom, po vazda budu na cesti, neorganizirani, bez nekih aktivnosti. I di onda provode vrijeme?! Na klupici! U dokolici! Sa cigaretom u ustima već u trećem i četvrtom razredu osnovne škole, onda sa džointom, neki završe in a najtežim sredstvima ovisnosti.” Odgajatelj 4

Gruden (1997) neprilagođene oblike ponašanja djece pripisuje roditeljima koje naziva prvim i prirodnim edukatorima, a sve druge osobe koje utječu na djecu su nastavak ili nadomjestak onog što djetetu treba biti pruženo od roditelja. Koliko neprimjereni oblici ponašanja i nebriga o dobrobiti djeteta mogu imati dalekosežne posljedice napominje i Odgajatelj 3:

“Većina njih dolazi iz obitelji u kojim je socio-ekonomski status jako loš, loši uvjeti su vladali, to je dosta obilježilo period njihova života prije udruge. Većina dolazi iz loše financijske situacije što utječe na odnos s okolinom. Često su bili i zanemareni od strane roditelja, nekad su bili gladni, dolazili u školu u prljavoj robi, loših higijenskih uvjeta... Ponekad to dosta utječe na njihove odnose s vršnjacima. Osim toga u principu iskazuju problem u ponašanju. Nekad se desi da su im otežani kontakti s okolinom, s profesorima. Naravno svi ti problem dolaze od trauma iz djetinjstva, situacije u obitelji, ali to im obilježava komunikaciju s okolinom. Slučajevi kada su neki bili jako kritizirani od strane roditelja, ako je odnos s roditeljima bio loš znaju bit i poprilično povučeni u odnosu s okolinom. Jako je raznoliko, neki teško uspostavljaju odnos, a neki pokušavaju uspostaviti odnos s vršnjacima kroz neprimjerene oblike ponašanja.” Odgajatelj

Razlozi uključivanja u ustanovu su brojni. Ono što valja istaknuti je činjenica da se kod svih štićenika radilo o nekoliko međusobno povezanih problema. Utvrđene su nepovoljne obiteljske situacije i odnosi, problemi u školi te oblici delinkventnog ponašanja koje nije u skladu sa zakonom.

“S obzirom da je Centar za socijalnu skrb nadležan za upućivanje djece u dom, kroz obiteljske i pravne mjere kod kojih se utvrdi potreba... Te obitelji u biti već budu u tretmanu, najčešće se radi tu, ne samo o djeci koja su počinila kaznena djela već o obiteljima koje same po sebi ne funkcioniraju. U obitelji, e pa, tu imamo problem nezaposlenosti, svašta, uglavnom se iz nekih razloga već nalaze u tretmanu Centra za socijalnu skrb, takoreći, te nesređene, disfunkcionalne obitelji u kojima djeca nisu dobila adekvatnu skrb tj. odgoj. Najviše su problem vidljivi u adolescenciji. U tim obiteljima, pa osim devijantnih pojava uglavnom je od samog rođenja odnos prema toj djeci neadekvatan. Često se radi i o poremećajima poput alkoholizma, nerada itd. U svemu tome djeca ne dobivaju onu primarnu sigurnost koja im treba. Osim toga izložena su fizičkim i verbalnim, ne primjereni ponašanjima, raznim nepodopštinama i tako. To se sve nakuplja, a u adolescenciji nastupi ta borba, bore se, pa sami protiv sebe, traže se. Još gori oblik ponašanja koji se javlja je imitiranje onog čemu su svjedočili, ne uči dijete samo verbalno već i oponaša ono što vidi. Znaju se djeca ponašati i još gore nego što se ponašaju njihovi roditelji.” Odgajatelj 2

Spomenuti oblici tretiranja djece u citatu Odgojitelja 2 može se povezati sa stavom autora Mikšaj-Todorović, Poldrugač i Singer (1985). Ističu da neprimjerena briga za dijete utječe na psihičko i fizičko stanje te mlade osobe. Osim toga uvjereni su da je značajan dio omladine koja iskazuju delinkventne oblike ponašanja bilo zlostavljano i zanemarivano puno prije nego što je okolina zamijetila naznake delinkvencije. Dakle uzroci ponašanja datiraju mnogo prije, a indikacija zapuštanja kod djece je manjak higijenskih navika, nedostatak reda, neishranjenost, neurednost itd.

“Ima i situacija gdje obitelj naizgled djeluje ok, funkcionalna. Tu može biti niz uzroka, utjecaj sredine, genetskih faktora. Postoje brojni faktori, uzroci, etiologija, bilo da se radi o biološkom, psihološkom ili sociološkom aspektu nešto s tom obitelji nije u redu. S obitelji nešto nije u redu i tako se razvijaju poremećaji u ponašanju.” Odgajatelj 1

Jasno je da svi štíćenici dolaze iz obitelji u kojima vladaju neprimjerena atmosfera za rast i razvoj djeteta. Od odgajatelja se zatražilo da navedu još neka obilježja svojih štíćenika koja su učestala. Odgajatelj 5 na sljedeći način opisuje u kakvom stanju uglavnom dolaze štíćenici te na modifikaciji kojih aspekata njihove ličnosti i ponašanja se fokusiraju.

“Kod nas konkretno borave dečki do 18 godina, prosjek je tako od nekih 13 do 18 godina. Ono što je za njih karakteristično je da svi imaju težih problema u ponašanju. U pravilu dolaze iz obitelji koje su disfunkcionalne, nerijetko je riječ o obiteljima koje nisu cjelovite, roditeljima koji su ovisnici, nezaposleni i slično. Pretežno takve obitelji imaju i nizak materijalni status. Takva djeca imaju brojne probleme. Zavisí od slučaja ali često su agresivni, skloni kradi, sukobima...” Odgajatelj 5

“Mi krećemo ovdje od početaka. Početaka samih početaka. Od higijene, od toga da nauče spremati za sobom, da spreme krevet, da kada su u zajedničkim prostorijama da pospreme za sobom.... Pa onda od svakodnevnih međuljudskih odnosa, da se nauče ispričati kada pogriješe, da nauče verbalno iznositi sto vise, da nauče iskomunicirati sve sto ih mucí. Učimo ih sve do toga, da ono, ma, do toga kako napraviti palačinke i toga gdje se izrađuje osobna karta.” Odgajatelj 1

“Oni su u svojoj sredini najčešće primjetni po svoji nepodopštinama, neadekvatnim načinima ponašanja. To se prvo očituje u školi jer zakazuju u izvršavanju svojih školskih obaveza. Čest je slučaj da su i ponavljači. Ako je neko vršnjačko nasilje, oni su uvijek tu ili glavni akteri negdje. Ako je neko sukobljavanje s društvenim normama, oni su opet tu! Tako da su oni bili integrirani u svojoj sredini, ali na jedan vrlo negativan način. Koji je tijekom vremena, učestalim ponavljanjem tog obrasca ponašanja doveo do intervencije države, tj. centra za socijalnu skrb koji im mora pomoći.” Odgajatelj 3

Kao što je već spomenuto ono što karakterizira svu djecu koja borave u centru ili su u nekom od ponuđenih tretmana koje centar nudi je nefunkcionalna obitelj iz koje dolaze. Uvjeti u kojima su djeca odrastala prije institucionalizacije su uglavnom krajnje neprimjereni.

“Pa većina dolazi iz težih obiteljskih priča, čim je došlo do izdvajanja riječ je o težim situacijama, pritom mislim na ovisnosti od strane roditelja, psihički problem roditelja,

zlostavljanja, sukobi u obitelji... Većina ih je proživjela, ne jednu od tih traumatičnih iskustava nego više. Zlostavljanje može trajati kontinuirano ili su bili svjedoci koji su gledali zlostavljanje u obitelji. Većina njih koji su izdvojeni bilo u dječje domove ili domove je imala, da, većinom teže situacije, čim je došlo do izdvajanja jasno je da ta okolina nije bila adekvatna za njih.” Odgajatelj 5

Odgovori odgajatelja nalažu da je kod svih štićenika jasno da su odrastali u neprimjerenoj obiteljskoj situaciji. Kod štićenika s kojima odgajatelji rade se problemi akumuliraju i povezuju pa je stoga teško eliminirati sve probleme s kojima se mladi bore. Navođenje problematike s kojom se bavi ujedno i objašnjava zašto je proces resocijalizacije dugotrajan i kompleksan.

“Kod takve mladeži ne radi se o nekoliko problem već o cijelom mnoštvu isprepletenih problema, situacija, emocija i međuljudskih odnosa. Oni plivaju u problemima. Odavno su izgubili kompas. Takvi dođu kod nas... Žao ti ih je, jako ti ih je žao. Znaš da nisu oni kriv već odgoj, tj. jako često nemar. To su mladi životi, to su djeca, a iza njih već toliko proživljenih događaja koje je teško ponekad uopće zamisliti.”
Odgajatelj 4

“Problemi su jako jako raznoliki. U principu ovisno, neki imaju internalizirane problem u ponašanju, u smislu anksioznosti i depresivnih tendencija. Neki imaju više eksternaliziranih problema u ponašanju. Neki imaju problema s uspostavom odnosa, neki imaju jako nisko samopouzdanje, s kontrolom bijesa, agresijom, frustracijom... To je na neki način prisutno zbog svih trauma koje su imali u djetinjstvu. Rekla bih da su to sve posljedice trauma, obiteljskih dinamika i odnosa u obitelji. Neki zbog toga imaju i manju mogućnost pažnje, planiranja, organizacije, vremena općenito, donošenja odluka općenito. S obzirom na sve traume u ranom djetinjstvu imaju i problema s odnosima, u svojim obiteljima kasnije, u partnerskim odnosima i sl. imaju i problema sa samom privrženosti i povjerenjem u ljude i ostalo. Kod nekih se desi da imaju i malo problema s ovisnostima, također kao posljedica svega što se dogodilo ranije u životu. Jako, jako raznoliki problemi.” Odgajatelj 1

Teoriju autorice Koller-Trbović (1989) potkrepljuju citati odgojitelja. Autorica povezuje emocionalnu labilnost, nepovjerljivost i distanciranje mladih s emocionalnim traumama koje

su proživjela u procesu prijelaza između različitih oblika skrbi (između obitelji, domova i sl.) i izmjenama okoline, posebno školskih ustanova.

“Kakvegod bile te njihove obitelji, nefunkcionalne, samo to odvajanje, odlazak od kuće je stres. Izdvajanje djeteta iz obitelji je nužno zlo. To se čini onda kada nema drugih uvjeta i načina da se pomogne djetetu, to jest obitelji. Kako je, tako je, institucija je institucija. Svaka promjena je za čovjeka stres, kamoli odlazak u praktički instituciju među druge ljude gdje nema njihovih roditelja, prijatelja, nikog, a oni su još uvijek samo djeca.” Odgajatelj 5

Loša obiteljska situacija i ostali negativni čimbenici pospješili su razvoj problematičnih oblika ponašanja koji su uzrokovali odvajanje od obitelji i smještanje u ustanovu. Proživljavanje takvih iskustava utječe na emocionalno stanje pojedinca. A kakva njihova emocionalna stanja mogu biti i kako utječu na njihovo ponašanje govori Odgajatelj 2:

“Ovisi to i o njihovim osobinama, načinima podrške koju su imali prije, neke samopodrške, rezilijentnosti, te, kako bih rekla, njihove otpornosti, o tome ovisi u kakvom će stanju sada biti. Većina njih zaista ima teže emocionalno stanje, teško se nosi, zbog tog smještanja u dom koji nosi izraziti stres izdvajanja, institucionalizacija za svako dijete, mladu osobu, neovisno kada se ona desila s 5 ili 15 godina utječe na njihovo emocionalno stanje. I po izlasku iz doma, a i cijelo vrijeme, uvijek je tu prisutna neka neizvjesnost, usamljenost, frustracije. Uvijek su prisutne te emocije, kod nekih se možda više razviju u smjeru emocija i slično. Kod nekih se razvijaju depresivne i anksiozne tendencije, kod nekih više bijes i ljutnja. Svako se s tim drugačije nosi, kod svakog se drugačije manifestira, ali posljedice, u biti, ima većina njih. Eventualno se u nekim obiteljima desilo da su izdvojeni zbog siromaštva, socio-ekonomskog statusa, manje je takvih slučajeva, ali oni jedino nisu imali dublje trauma kao što je zlostavljanje, ako je u obitelji samo siromaštvo problem.” Odgajatelj 2

Ravnatelj ističe da štićenici imaju tendenciju grupiranja. Vole se družiti i teže provoditi vrijeme s onima koji su im najbliži. Ravnatelj je istaknuo da se štićenici uglavnom družu između sebe te da tom grupom nadomještaju grupu vršnjaka u kojoj su odrastali prije doma, smatra da preslikavaju ponašanja i oblike druženja kakve su imali prije ustanove.

“Oni kopiraju model svog dosadašnjeg načina ponašanja. Jako sam dugo u ovome, sada ću ti ispričati jednu priču! Idem neki dan kroz Sesvete i tamo na klupici sjede dva tri djeteta, nemaju 12-13 godina. I puše! Na njima se vidi da su oni učestalo zajedno i da se oni grupiraju i da to njima odgovara. Prema tome kada vi njega izdvojite, da mi sad njih uzmemo u dom oni bi ovdje našli iste takve. Oni imaju model ponašanja u kojemu su većinu vremena van svoje obitelji. Onda oni taj svoj model ponašanja preslikavaju opet u domu! I opet traže onu skupinu, gdje su oni odrastali, kako su oni odgojeni. Njima je najzanimljivije u toj grupi, njima je to fora, to je njihov način života.” Ravnatelj

Ravnatelj je prepričao situaciju koja je zahtijevala hitnu intervenciju uz pomoć koje je objasnio kako se štićenici grupiraju i druže s vršnjacima kod kojih su također uočeni problemi u ponašanju. Iako se uglavnom druže s ostalim štićenicima doma sljedeći primjer opisuje iznimku:

“Jedna situacija pred dva tri mjeseca. Mi s obzirom na broj djece imamo vrlo malo bjegova. Na nivou godine nekoliko slučajeva. Ali, eto jedna situacija pred tri mjeseca. Voditelj me nazvao zabrinut i rekao da su otišla tri dečka. Probali smo ući u trag gdje su, raspisali smo tjeralicu, javili roditeljima. Kako su društvene mreže svima dostupne, svi imaju mobitele jel, preko društvenih mreža smo ustanovili u kojem se društvu druže. Došli smo do informacije da se jedna skupina nalazi na Kvatriću u nekoj garaži. U ponoć, par odgajatelja se skupilo, tamo smo našli naše! U društvu sa još sedam-osam takvih. Svi puše! Ko u horror filmovima o maloljetničkoj delinkvenciji! Ne možeš vjerovat! Najstariji 15 godina! Ti drugi su odmah pobjegli kao rakova djeca kada smo došli. Oni kada su u domu pronađu grupice slične sebi, kao što su radili dok nisu bili u instituciji, to vam je tako sto posto. Oni se skupa druže, puše, cugaju. To je tako! Sve je dobro završilo, odmah smo ih odveli na pregled, jednog smo hospitalizirali, činio se, pa vjerojatno je bio jako napušen. Bio je u Kukuljevićevoj pa su ga pustili nakon dva tri dana. Pojačali smo zatim rad s njima. Kada oni stupe u takva društva, dostupno im je sve! Ti drugi su možda još gori od njih jer su tamo svaki dan i nitko ne reagira.”
Ravnatelj

Postoje ograničavajući faktor koji su barijera pri ostvarivanju bliskih odnosa s osobama koje nisu članovi ustanove. Ograničavanje tipa i duljine trajanja njihovih druženja od strane doma uvelike određuje njihove mogućnosti formiranja odnosa.

“Tu igraju ulogu i njihovi ograničeni izlasci. Oni nakon škole moraju odmah ići u dom dok njihovi vršnjaci ponekad ostaju nakon škole. Oni imaju izlaske tipa jednom tjedno, vikendom i slično. To otežava razvijanje dubljih prijateljstava u razredu. Taj manjak izlazaka je velika poteškoća, tako se sve više međusobno druže. Imaju oni izlaske s odgajateljima u domu, odu recimo svi skupa u kino i tako, ali opet se druže djeca iz doma. Pravila ustanove i dopuštanje druženja, odlazaka, ili recimo dozvola da prespavaju kod nekoga i tako, da idu na rođendane, a sve te stvari koje se rade u tinejdžerskom razdoblju s vršnjacima. Naravno sve to ovisi i o psihičkom i fizičkom stanju mlade osobe. Ponekad dom mora dopustiti neka druženja. Ovisi o ponašanju i školskom uspjehu koliko će im se dozvoliti. Ako mlada osoba to sve zadovolji imat će više izlazaka vikendom i slično.” Odgajatelj 6

Odgajatelji prilagodbu štíćenika na domu opisuju također kao težak period. Svoj djeci je to iznimno stresno iskustvo, no većina ih se uspije prilagoditi i ostvariti dobre odnose s okolinom i uvidjeti dobrobit cijele situacije za njih:

“Velikom dijelu djece je adaptacijski period najteži. Neki od njih nisu uopće imali radne navike, spavali su do kasna, dolazili su kući iza ponoći, a ovdje, ovdje postoji kućni red. Zna se da je ustajanje u sedam sati, higijena itd. Sve je jako strukturirano i programirano sve do spavanja. Najteže im je tih nekoliko prvih tjedana dok ih ne naučimo na red, na nešto što prije nisu poštivali. Ali ubrzo se vidi, sva djeca kojoj stavite neku čvrstu strukturu vrlo brzo prihvate to, počne im imati smisla. Brzo oni uvide da je to za njihovo dobro i da je to ok. Brzo se oni prilagode. A zamislite kako je to kad dijete dolazi u sredinu sa 7-8 možda i 10 druge djece. Osim toga nisu oni svi iste dobi, netko dođe sa 9 godina pa je u društvu onih sa 17-18 godina. Skupine su jako heterogene. Sve je to njima jako tešku i svemu se moraju prilagoditi. To odvajanje od obitelji je, a normalno i prirodno, njima najteže. Zatim tek slijedi susret s nama, odgajateljima, prilagodba odgajateljima od kojih svako ima svoje stavove, svoj pristup...ma oni se moraju prilagoditi cijelom nizu stvari. Djeca prepoznaju dobar i topal pristup prema njima i to ide. Dijete treba shvatiti da to nije neka odmazda i da

nije smješten ovdje da ga se kažnjava, kada shvati to tada i profunkcioniraju stvari.”

Odgajatelj

2

Spomenuto je kako je domska skupina heterogena, u istoj skupini mogu biti smještena djeca različite dobi. To također znači da mogu postojati značajne razlike u problemima ponašanja koji su zamijećeni kao i počinjenim kazneni djelima. O'Connor (1963) u svom radu navodi kako se smještanje pojedinca u sredinu gdje se nalaze prijestupnici s počinjenim težim kaznenim djelima može nepovoljno odraziti na njega, ne postoji jasna segregacija temeljem počinjenih kaznenih djela.

Opis ustanove koji je iznio ravnatelj možemo povezati s Goffmanovim (2011) teorijom o totalnim institucijama koje karakterizira odsječenost ustanove, jednaka prava članova te kontrolirani život. Totalne ustanove na prisilan način mijenjaju ličnost svojih članova, odbacuju se neke od uloga koje su pojedinci posjedovali. Neke od tih aspekata možemo zamijetiti i u strukturi i funkcioniranju domskih zajednica. Usprkos tome da su totalne ustanove sveobuhvatne i vrše kontrolu nad svojim članovima odgajatelj navodi kako ponekad niti ta razina nadgledanja nije dovoljna za suzbijanje nepoželjnih situacija:

“Mi smo s djecom provodim cijele dane, imamo i noćne smjene, nikada nisu sami. U biti nadzor je takvog tipa da uvijek mora netko biti s njima. Unatoč tome da smo stalno s njima se događaju situacije poput toga da pobjegnemo, da zatražimo pomoć od policije, agresivni ispadi, pa čak i samoozljeđivanje. Što reci, sve smo to doživjeli.”

Odgajatelj 4

“Biti uz dijete, držati uzde. Sad radimo po 6 i pol sata, ali to smo cijelo vrijeme tu! To je 6 i pol sati neposrednog rada. Ako su u dvorištu i puše, ako su na igralištu i igraju košarku, moramo biti isto tu! Ne smiju biti sami! Kontrola, kontrola, nadzor!! Uvijek morate biti u prikrajku, ne puhati im za vratom, ali biti tu! Ravnoteža između autoritativnog i permisivnog načina ophođenja prema njima. Treba biti pošten, korektan, povjerenje treba biti uzajamno, a ako im se sve dozvoli ili ako si prestrog toga nema. Novi izazovi na poslu su stalni, postaju ovisni o marihuani i društvenim mrežama jako rano, prije nam je alkohol bio najveći problem. Imati fakultet nije nikakva garancija da ćete biti dobri.” Odgajatelj 1

“Nikad ih se ne smije puštati bez nadzora. Evo imali smo situaciju gdje je jedna djevojka bila sklona samoozljeđivanju. Imali smo to pod kontrolom, vodili smo računa o tome da nikada nije sama. Pazili smo što joj je sve dostupno, ali jednostavno dogode se situacije gdje i to nije dovoljno, ne možeš sve predvidjeti. Jedan dan je progutala žicu koju je izvadila iz svog grudnjaka. Koliko god da kontroliramo sve, opet nije dovoljno kao što vidiš.” Odgojitelj 3

Kada govorimo o visokom stupnju kontrole nad štíćenicima valja imati na umu da neki štíćenici imaju sklonosti konzumaciji opojnih sredstava pod utjecajem kojih je teško predvidjeti ponašanje pojedinaca. Centar Dugave je također ponekad primoran štíćenike uputiti u Kukuljevićevu bolnicu na hospitalizaciju zbog poremećaja u ponašanju uzrokovanih psihičkim bolestima. Pored spomenutih problema tijekom razgovora s odgajateljima svi su se osvrnuli i na situacije kada štíćenici pobjegnu iz ustanove. Uzevši u obzir ozbiljnost spomenutih problema jasno je da ustanova teži što višem stupnju kontrole.

Potrebno je zadovoljiti brojne potrebe štíćenika kako bi se razvilo povjerenje te kako bi uslijedile promjene u ponašanju:

“Njihovo ponašanje se krene mijenjat kad oni emocionalno budu bolje. Kada dobiju adekvatnu podršku, prihvaćanje, ljubav, ono što god treba. Ako oni uspiju uspostaviti nove odnose i ako vide da je nekome zaista stalo, ako se osjećaju sigurno. Nije bitno je li to netko iz udruge ili odgajatelj iz doma, ali ako oni uspostave s nekom odraslom osobom dobar odnos tada će proces terapije brže ići” Odgajatelj 6

Isti odgajatelj navodi i sljedeće:

“Trebamo znati da oni nisu takvi. Da je njihovo ponašanje takvo zato jer je to posljedica svega što su prošli, najčešće je problem krenuo u odnosu s roditeljima. Potrebno je... ne trebamo toliko prikazivati njihovo ponašanje kao krivo, treba ga mijenjati da, ali u fokusu treba biti to da ih se prihvaća kao osobe, to je prvo. Onda im ukazujemo na to što je u ponašanju krivo, a što nije, kakvi oblici reagiranja bi bili adekvatniji, ali uvažavanje njih kao osoba i prihvaćanje, to mi se čini najvažnijim. Kroz dobar odnos, s na primjer nama starijima, to će možda napraviti pomak, to će ih isto motivirati, da netko vjeruje u njih, da mogu poboljšati školski uspjeh, da mogu vratiti samopouzdanje.

Tada je šansa za pomakom puno veća. Takav odnos se može uspostaviti i kroz zabavne aktivnosti, kroz radionice, kroz usvajanje nekih novih vještina. “Odgajatelj 6

Jasno je koliku emocionalnu potporu, ljubav i pažnju moraju odgojitelji pružati svojim štíćenicima. Taj nimalo lak zadatak urodi plodom i rezultati budu vidljivi nakon nekog vremena kada štíćenici aktivno krenu raditi na sebi i na odnosu s drugima. Brzina kojom štíćenici napreduju je neupitno vrlo individualna, a za konkretnije i zamjetnije promjene u ponašanju potrebno je duže vrijeme.

“Dugotrajno je to, potrebno je duže vrijeme. Svi ti problem su nastajali jako dugo, perzistiraju, nekima su još uvijek aktualni. Vikendom kada odlaze kod svojih roditelja, okoline, problem su i dalje prisutni tako da u principu treba dulje vremena za neke konkretne pomake, ništa ne ide brzo i preko noći. Neki mali pomaci su trenutno vidljivi, ali za većinu stvari je potrebno dugo vremena. Kada pričamo o psihološkom radu i njihovom napretku... u psihološkoj terapiji da bi razriješili svoje trauma i da bi bilo lakše njima samima potrebno je neko vrijeme. Nekad su to onako minimalni, minimalni pomaci. Nekad si po misliš da jako dugo nema pomaka, ali ako od nekoliko jedinica u školi sada dijete ima samo jednu to je već veliki pomak. Ili ako bi prije od pet puta prije agresivno reagirao i nekoga udario da se jednom suzdrži to je već pomak, ako mu je palo na pamet nešto što smo radili i primjenio je neku tehniku kontroliranja bijesa koju smo radili, to je već super.” Odgajatelj 4

Krucijalan je način na koji će odgajatelji postupati prema štíćenicima, isto navodi i O'Connor (1963) koji smatra da neprimjereni pristup vrlo lako može dovesti do suprotnog efekta te se ponašanje štíćenika može još više pogoršati, može nastati još veća psihička i emocionalna šteta ako štíćenici nisu zadovoljni načinom kako se prema njima ophodi. Zato veliki dio odgovornosti pri procesu resocijalizacije štíćenika snose odgajatelji. Takav posao neprestano izlaže odgajatelje novim izazovima, zahtijeva intenzivni angažman, prilagodljivost, kreativnost, brojne socijalne vještine itd.

Odgajatelji trebaju biti jako intrinzično motivirani kako bi uspješno i dugotrajno sudjelovali u preodgoju mladih. Dembo i Dertke (1986) su istaknuli da su „ispadi“ otežavajuća stavka za uspješno obavljanje posla odgajatelja, takvi ispadi mogu biti agresivne prirode i ugroziti i zabrinuti djelatnike. Iz razgovora s ravnateljem je utvrđeno da su takve situacije koje

ugrožavaju djelatnike na sreću rijetkost u odgojnim jedinicama Centra Dugave. Odgajatelj 3 dobro opisuje sve navedene problem s kojima se susreće na svom radnom mjestu:

“Ovaj posao ti treba biti poziv. Nije to kao kada si učitelj pa se pripremiš i imaš neki program. Svako ovdje zahtijeva drugačiji pristup. Morate voliti ovo. Ne smijete reagirati na puno toga. Ne smijete osuđivati. Morate biti stručnjak. Ne smije se histerizirati i zvati policiju i hitnu u svim situacijama. Smirenost je u kriznim situacijama jako bitna. Nije ovdje sve bajno. Teško je nekad reagirati pravilno. Tu ima situacija gdje lokva krvi nije nepoznat prizor. Bude slučajeva gdje ne uspijemo i oni završe u Turopolju. Sva sreća da nemamo česte napade na odgojitelje.” Odgajatelj 3

Baš kao što i autori poput Bratanić (1990) i Ajduković i suradnika (1990) ističu odgajatelji moraju jako dobro poznavati svoje odgajanje. Nužno je njihovo poznavanje interesa, ambicija, stavova, sposobnosti i ostalih obilježja mladih s kojima rade. Autori osim toga ističu važnost povjerenja, izražavanja osjećaja, empatičnosti, podrške koji će rezultirati dobrom komunikacijom. Gruden (1997) također navodi kako je za ostvarivanje dobrog odnosa sa šticenikom potrebno pokazati emocije i emocionalnu zrelost sto će se nadalje odraziti na razinu povjerenja i razumijevanja u odnosu odgajatelja i šticenika. Jedan od odgajatelja navodi kako se u nekim slučajevima razvija značajna razina bliskosti i povezanosti između šticenika i odgajatelja:

“U Zagrebu ima na stotine djece koja su smještena po domovima. Mladi su raspoređeni po različitim oblicima tretmana jel. Veliki je broj djece koja su uključena u poludnevne boravke, to su djeca iz osnovnoškolskog uzrasta koja pohađaju redovni školski program, paaa...to ti je kao nekakav oblik prevencije recimo to tako. Neki se zadržavaju godinama u domu. Povežeš se s njima, dobro ih upoznaš, postaneš im roditelj, učitelj, neki te doživljavaju kao da si im prijatelj. Ima svega, ma stvarno svakakvih situacija. Tijekom godina puno toga prođeš s njima, otvoriš se ti njima kao i oni tebi. Stvori se taj neki odnos...zavisi od djeteta, ali s nekim, pa baš se povežeš.” Odgajatelj 5

“Korak po korak i onda to ide. Mali koraci slože mozaik i to djece bude uspješno! Imamo krasnih primjera kada naša djeca dođu nakon deset godina. Sređene obitelji i to sve i onda mi dođe i kaže-Da nije bilo vas tko zna gdje bi ja sad bio. Pomogli ste mi i zaustavili ste me kada ja nisam razmišljao i srljao sam iz gluposti u glupost i stavili

ste me u nekakve okvire i to mi je trebalo jer sam doma mogao raditi što sam htio. Okviri u koje iz se stavlja moraju biti pozitivni. Pozitivni okviri prema školi, domu i puno slobodnih aktivnosti.” Odgajatelj 1

Rad odgajatelja s mlađom populacijom koja ima problema u ponašanju je kompleksan te upravo zato zahtijeva suradnju različitih struka, tj. stručnjacima za specifična područja kako bi proces resocijalizacije bio što efikasniji. Dom surađuje s brojnim udrugama i organizacijama, od kojih je najintenzivnija suradnja ostvarena s udrugom Igra. Zanimljivo je kako je voditeljica udruge Igra koja je u udruzi radi 6 godina prije toga bila djelatnica Centra Dugave. Mladi koji su trenutni bili bivši štíćenici doma članovi su udruge koja ih međusobno povezuje te djeluje već 21 godinu. Odgajatelji u Centru Dugave iznimno cijene i jako su zahvalni brojnim i raznovrsnim aktivnostima u koje udruga uključuje njihove štíćenike:

“Imamo dobru organizaciju rada, puno sadržaja, ali uz to uvijek treba imati nekakve dodatne sadržaje. Udruga nam u tome jako pomaže. Oni funkcioniraju na takav način da slože nekakav program i dolaze njihovi zaposlenici u nas dom ili imaju aktivnosti gdje ih negdje vode. Tu su teme-suzbijanje nasilja, alkoholizma, skitnja, prosjačenje, društvene mreže, ovisnost o društvenim mrežama. Mi o nekim stvarima nismo dovoljno educirani i onda oni iz udruge sa svojim vanjskim suradnicima djeluju i pomažu kroz projekte, cikluse od 15-20 radionica. Kroz pola godine takvog ciklusa itekako se vidi napredak. Pomažu i kada djeca izlaze iz doma i treba ih pripremiti kako tražiti posao i djelovati posttremanski. Otvaraju im mogućnosti, sada imaju program u kojem pokušavaju osvijestiti poslodavce za potrebu davanje šansi ovakvoj djeci koja nisu imali odgovarajuću roditeljsku skrb i imaju problem u ponašanju. Igra i Zajednica susret su najjači u tom području.” Odgajatelj 3

“Surađujemo s udrugama, slažemo razna partnerstva, tako se oni druže, djeca idu na izlete, imaju aktivnosti, od predavanja pa do radionica. Sad zadnje smo ih učili igrati šah. Bile su nam dvije književnice u posjeti, prije toga nekoliko nogometaša. Udruga Igra stalno ima programe edukativno i zabavnog karaktera” Odgajatelj 5

Kada je riječ o načinu na koji štíćenici vide sebe odgajatelji prvenstveno ističu manjak samopouzdanja. Negativna samopercepcija može biti povezana sa školskim neuspjehom, nemogućnošću uspostave kvalitetnih društvenih veza, posljedica omalovažavanja i

ponižavanja koja su pretrpjeli itd. Takva negativna iskustva i stavovi mogu potaknuti formiranje slike o sebi kao osobe s manjkom potencijala i kvaliteta. Takvom samopercepcijom samopouzdanje može samo opadati.

“Meni se u principu čini da oni duboko u sebi imaju jako lošu sliku o sebi i vrlo nisko samopouzdanje. Onda oni kroz to, žele se drugačije prikazati okolini, iz tog nekog straha ili jer ne mogu ili ne znaju uspostaviti kontakt i onda sami sebe pokušaju prikazati opakijima nego što jesu. To je baš onaj neki štit, neki obrambeni mehanizam za okolinu. Ne žele opet biti povrijeđeni, jako puno puta u životu su bili povrijeđeni. Čini mi se da ponekad sami sebe percipiraju nesposobnijima nego što u stvari jesu. Misle da neke stvari ne mogu, da nisu sposobni, a u biti imaju puno više potencijala i puno više toga mogu nego što misle. Ponekad se percipiraju nekako, niže, nego što jesu.”

Voditeljica udruge Igra

Ravnatelj navodi kako su šticećenici nadarena djeca koja se nisu uspjela ostvariti u obiteljima iz kojih dolaze zbog negativne obiteljske atmosfere. Zanimljivi su istaknuti primjeri vrlo uspješnih pojedinaca koji su svoje ciljeve i snove ostvarili nakon što su postali šticećenici doma gdje su im pruženi povoljni uvjeti za samoostvarenje.

“Imamo baš uspješnih primjera. Evo naš šticećenik je sad bio 8. na Dori. Sad ima novi spot! Imali smo prvaka u jedrenju, imali smo juniora najboljeg u Hrvatskoj u bacanju kugle. Osim toga jednog izvanrednog nogometaša koji je otišao u Njemačku. Svi oni imaju svoje potencijale, ali njihove obitelji nemaju kapaciteta-rastavljeni, ne rade, čugaju, nema autoriteta...” Ravnatelj

Kada su djelatnici upitani je li prisutna stigma *domca* svi su istaknuli da je stigmatiziranje šticećenika prisutno. Ravnatelj Centra Dugave ističe kako je izmijenjen naziv centra već nekoliko puta te da je upravo smanjivanje stigme jedan od razloga.

“Prije naših generacija se ova institucija nazivala popravnim domom, zatim dom za odgoj, pa tzv. Centar za odgoj djece i omladine, a prije dvije godine smo se registrirali kao Centar za pružanje usluga u zajednici Zagreb-Dugave. To je najviše u skladu s procesima koji se ovdje odvijaju. Naziv ne smije “bosti oči”, popravnim domom baš tako zvuči... Znaš što ljudi odmah pomisle...” Ravnatelj

“Stigma domca je jako prisutna. Zato se i mijenjao naziv našeg centra. Često se povezujemo s vrlo mračnim scenarijima, od sivoga doma, popravnog doma, gdje se vidjela samo baklaža, samo... Uvijek su oni u društvu pomalo stigmatizirani. Mi smo ovdje da pokušamo tu stigma umanjiti.” Ravnatelj

Osim što se svi sugovornici slažu da je stigmatizacija štićenika učestala pojava kojoj svjedoče razočaravajući je sljedeći citat u kojem možemo zamijetiti da ponekad institucije koje bi trebale djelovati na suzbijanju stigme su upravo one koje utječu na njeno formiranje i održavanje:

“Često puta za našu djecu nemaju razumijevanja ni u školi. Dajte im priliku! Dajte im neko vrijeme, vidjet ćete da nećete imati problema. Pa mi smo ovdje imali problem sa školom kada smo otvorili grupu djevojaka da ih nisu htjeli primiti u školu-Šta ćemo mi primiti takve maloljetnice u školu! Pa kako?! A škola je prva služba koja bi nam trebala biti od pomoći, eto, a vršila je otpor kada je vidila socijalnu amnezu te djece. Još kada su došli roditelji tako neuredni, neugledni rekli su-Pa koliko će oni još djece povući sa sobom! Pa nađite im neku drugu školu! Eto, čak i škole imaju tu neku, rezervu prema njima, neki otpor, kako neće onda imati neki poslodavac koji treba primiti neko dijete na praksu.” Odgajatelj 6

Ključni faktor koji određuje formiranje stigme u okolini je odnos škole prema djetetu koji obuhvaća cjelokupno ozračje, akcije stručne službe, razrednika, profesora itd. Djeca osim u domu najviše vremena provode u školi. To je mjesto gdje sklapaju prijateljstva, razvijaju društvene veze, usvajaju nova znanja itd. Mjesto koje bi trebalo biti utočište, mjesto gdje vlada razumijevanje i pedagoška načela uz pomoć kojih bi se mladi trebali integrirati u društvo. Problematika se može produbiti ako u odgojno obrazovnoj ustanovi mladima nije “pružena ruka”, ako se osjećaju neprihvaćeno i nepoželjno.

“Stigma jako ovisi o školi i okolini. Škola ima veliki utjecaj, tako i razrednici i profesori, ovisi koliko škola doprinese tome da se oni zaista integriraju. Jako, jako veliki utjecaj ima škola. Ovisi na koji način profesori, nastavnici kada dijete dođe u razred, bilo osnovnu ili srednju, dosta ovisi o tome kako će taj razrednik ili profesor i stručna služba odraditi taj dio uključivanja na neki način. Što se Dugava tiče, većina

njih ide u istu osnovnu školu, tako se i za druge domove organizira da idu u bliže škole. Takve škole su senzibilizirane za to na neki način pa onda imaju nekakav način na koji uhodavaju tu djecu kada dođu i sl.” Odgajatelj 2

U odgovorima sugovornika vidljivo je da su osnovne škole više prilagođene za prihvat štíćenika kao svojih učenika. To je vjerojatno posljedica dugogodišnje suradnje s domom, činjenice da se institucije nalaze poprilično blizu jedna drugoj. Osim toga su zasigurno i problemi u ponašanju koja mlada djeca iskazuju manjeg opsega od problema srednjoškolskog uzrasta.

Potrebno je istaknuti da nisu svi štíćenici diskriminirani te da za neke od njih okolina ima jako puno razumijevanja i potpore. S druge strane suosjećanje s njihovom situacijom može dosegnuti i toliku razinu da članovi okoline postanu previše popustljivi te ih u prevelikoj mjeri sažalijevaju na što ukazuje sljedeći citat:

“Pa kako tko, ovisi s kim se susretnu, dio ljudi s kojima se susretnu i odraslih i vršnjaka pa dolazi do, nazovimo to, obrnute diskriminacije, previše ih se sažalijeva-joooj jadni, oni su bili u domuuu...Imaju previše sažaljenja, izdvajaju ih po tome. Dok neki pak suprotno, smatraju da zato jer su u domu da su jako problematični. Ako se desi situacija da je netko nešto ukrao ili slično-sigurno su oni!! Postoje dvije krajnosti u cijeloj toj priči. Neki ljudi stvarno se najnormalnije odnose prema njima, na praksi npr., izađu im u susret pa im ponude i dalje zaposlenje u tom poslu ako su dobri, pa da nakon prakse ostanu tamo raditi. Najviše ovisi s kim se susreću na svojim aktivnostima. Neki, ovi stariji ni ne kažu da su iz doma jer se boje diskriminacije. Kada upisuju neki sport, neki hobi to ni ne govore.” Voditeljica udruge Igra

Odgajatelji su zamijetili stariji štíćenici češće skrivaju informaciju da žive u domu. Kod mladih štíćenika je škola jako povezana s domom tako da je to uglavnom informacija s kojom su svi upoznati tako da se djeci ne ostavlja mogućnost da tu informaciju prikriju. Osim toga odgajatelji smatraju da su mlada djeca manje opterećena tom informacijom, da se djeca tog uzrasta više međusobno družu u razredu te da štíćenici doma pohađaju najbliže osnovne škole u kojima može biti nekoliko štíćenika doma koji su smješteni u isti razred.

“Teško je procijeniti koliko njih skriva taj podatak da odrastaju u domu. Dok su oni maloljetni, do njihove osamnaeste godine u principu se zna da su u domu jer ih škola i dom u biti upućuju na neke hobije tako da se zna. S druge strane netko tko izađe iz doma, e pa tu, ovisi, neki se uopće ne brinu oko toga, nekad jedni drugima znaju govoriti-Pa nemoj se sramit toga! Mi smo jako i odrasli ljudi! Zašto to ne bi govorili drugim ljudima! Neki se...pa ono, neki se boje. Imaju loše iskustvo, najčešće na poslovima, kada dožive da ih netko nije htio zaposliti zbog toga.” Odgajatelj 4

Kroz razgovor s djelatnicima utvrdila sam kako smatraju da postoje značajne razlike između djevojaka i mladića s problemima u ponašanju. Ispoljavaju drugačije oblike ponašanja te se razlikuju metodama rada koje zahtijevaju te dvije skupine. Unatoč tome djelatnici navode kako s djevojkama nije teže raditi, ali isto tako ukazuju kako okolina ne dijeli to mišljenje:

“Svi su mi govorili vidjet ćete vi kada dobijete grupu djevojaka, ali nema neke razlike u smislu, nije teže s njima raditi, drugačiji problemi ih muče ali nije s njima teže. One su ovako, zaljubljujivije, više toga drže u sebi. Često čine štetu sebi, nisu kao dečki, onako da se eksponiraju, oni su agresivni, štete drugima. One su nam plahije, ali loše radnje koje se dešavaju uglavnom idu na njihovu štetu. Dečki više ispoljavaju stvari prema vani, dok su cure češće žrtve. Ali ovako, neka velika velika razlika, pa nije bas.” Odgojitelj 1

“Što se tiče cura više poteškoća bude kasnije. Recimo ako neke od njih vrlo rano postanu mame pa više u tom smjeru možda. Tada je potreban neki drugi oblik podrške zbog toga. Bilo je slučajeva kada žele osnovati svoju obitelj baš zato jer nisu imale svoju obitelj kakvu bi htjele pa vrlo rano ponekad postanu roditelji. Kod cura s problemima u ponašanju ljudi probleme doživljavaju intenzivnijim zato jer okolina žene doživljava kao nježniji spol. Cure s problemima u ponašanju su više zamijećene od strane okoline upravo zbog toga. Zato jer je puno veća razlika između cura koje imaju problem u ponašanju i onih koje nemaju. Dok recimo kod dečkiju, nekako se smatra, a ono, dečki ponekad upadnu u tučnjavu, nije to odmah veliki problem. U okolini ili u nekom razredu je veća razlika ako se tamo nalaze takve mlade cure.” Voditeljica udruge Igra

To možemo povezati s uvjerenjem koje iznose Lotar, Kamenov i Lebedina-Manzoni (2010) temeljem kojeg će počiniteljice plijeniti više pozornosti okoline te će stigmatizacija i osuda žena od strane okoline biti snažnija jer u većoj mjeri odstupaju od društveno očekivanih

oblika ponašanja što ih čini „dvostruko devijantnima“. Zanimljiv je stav i Odgajatelja 5 koji smatra da su djevojke češće žrtve iskorištavanja i manipuliranja:

“Imamo sada par cura koje su sklone bijegu, problem je što ima odraslih koji to koriste, manipuliraju njima, uvlače ih u razne stvari. Svašta tu ima. Nažalost ljudi nisu svi dobri i ne žele im svi pomoći. Koriste tu tešku situaciju djeteta za ostvarivanje vlastitih interesa.” Odgajatelj 5

Temeljem odgovora koji su odgajatelji dali može se zaključiti da su više stigmatizirane devijantne djevojke te da na stigmatizaciju uvelike utječe školsko ozračje koje je u većini slučajeva više prijateljski nastrojeno u osnovnim školama, tj. kod djece mlađeg uzrasta. Štićenici su primorani nositi se s problemima koje stigmatizacija u svakodnevnom životu iziskuje. Nakon napuštanja ustanove stigma domca će ostati prisutna, a osim toga pred mlade se niže cijeli novi set izazova koji dolaze sa samostalnim životom. U sljedećim citatima navode se problemi s kojima se susreću štićenici kada započinju samostalni život. Njihovi problemi su prouzrokovani ranim osamostaljivanjem, manjkom iskustva u nekim aktivnostima, problemima na poslu, no osim toga istaknuta je njihova sposobnost snalaženja te sposobnost timsko rada.

“Oni se i u ustanovi i kroz radionice udruge pripremaju na samostalni život. Oni su vrlo mladi kada izađu iz ustanove. Isto kako njihovi vršnjaci nisu spremni na sve izazove samostalnog života, samo za razliku od svojih vršnjaka koji žive s roditeljima sa 18, čak i do 30, ovi mladi moraju vrlo rano sa 18, 20, 21. godinom krenuti u život. Tu treba uzeti u obzir, da nije samo činjenica da su odrastali u domu, već to da nisu iste dobi kao i drugi mladi kada započinju solo život. Radimo s njima radionice, odgajatelji im objašnjavaju kako tražiti posao, kako raspolagati financijama, oni su još u tom trenutku u domu i možda nemaju percepciju kako to zaista izgleda kada krenu tražiti posao. Mislim da je zato potrebno i kada izađu iz doma pružati podršku jer kada zaista ta situacija bude dio njihove realnosti da mogu djelovati, da mogu nekog pitati što i kako.” Odgajatelj 6

“Potrebno je spomenuti da su neki od njih jako, jako snalažljivi zbog odrastanja u ustanovi. Imaju neke vještine koje možda neki od nas nemaju, treba ih osvjestiti da imaju te vještine. Kada dođu na razgovor za posao neke stvari mogu okrenuti u svoju korist,

zamisli samo koliko dugo funkcioniraju u zajednici i kakve su njihove vještine timskog rada. Jednostavno moraju naučiti funkcionirati s drugima, funkcionirati u većim grupama. Jednog dana kada budu imali cimere u stanu, oni su jako puno toga prošli u životu, bili su cimeri gotovo cijeli život s nekim. Imaju brojne vještine koje veliki dio nas nemaju, to su vještine preživljavanja i snalaženja, u nekim situacijama mi drugi bi završili plačući, ali oni se snađu! Neke teške stvari koje su im se desile su ih u drugu ruku pripremile za druge izazove. Zna se dogoditi da kada izađu iz ustanove da svoje vršnjake u nekim aspektima percipiraju nezrelima, ipak oni svašta moraju sami iskusiti i proći, prije nego drugi, više su iskusili život. U partnerskim odnosima se to zna dogoditi, da partneri budu neozbiljniji u nekim stvarima od njih. U nekim stvarima se teže snalaze jer možda nisu vidjeli kako to roditelji rade doma. Odgajatelji jako puno toga rade s njima, ali njihova uloga je drugačija. Kada odrastaš u obitelji ti vidiš kako se raspolaze novcima, kako se plaćaju računi, da se roditelji dižu svaki dan na posao i odlaze raditi, vidiš te njihove radne navike. Iako oni u domu steknu brojne radne navike, čišćenja, odgovornosti i slično, drugačije je usvajanje kroz obiteljsku zajednicu.” Voditeljica udruge

Koliko je korigirano ponašanje štićenika u ustanovi najbolje se pokaze prilikom njihova napuštanja ustanove. Kao što navodi i Goffman (2011) ističući da je cilj ostvaren ako osobe pri povratku u “vanjski svijet” održavaju usvojeno ponašanje, ali ovoga puta prema vlastitom nahođenju. To nažalost nije uvijek slučaj u praksi:

“Bude tu lomova. Bude djece koja su deset godina smještena u ustanovi. Dijete je u tom period dobilo sigurnost, bile su zadovoljene potrebe, nisu trebali puno razmišljati. Ali bile su situacije gdje se boje. Gdje si misle što sad?! Ne mogu biti u domu! Imali smo situacije gdje namjerno padaju 3-4 razred srednje škole samo da se zadrže duže u domu. I to vrlo dobri učenici. Kasnije su nam priznali da je sve bilo namjerno. Toliko su se bojali izlaska iz doma. Neki se moraju vratiti obitelji na kraju svega.”
Odgajatelj 2

Manjkavosti sustava i organizacije vidljivi su posebno pri završetku tretmana. Mladi su u nekim slučajevima primorani vratiti se u obitelji i matičnu sredinu u kojoj nije došlo do vidljiva unaprjeđenja.

“Dok je dijete u tretmanu paralelno bi se trebalo raditi s obitelji i pripremati ih na povratak djeteta, nažalost to u praksi nije tako. Nakon 3, 4, 5 godina sa je dijete u domu u obitelji ne bude promjena. Treba se više pažnje posvetiti posttretmanskom programu jer kad trebaju o svemu sami brinuti oni uglavnom nisu spremni na to. Ima tu još puno posla. Treba bolje organizirati sustav da im ne okreće leđa kada napune 17. Sustav povremene podrške, organiziranog stanovanja i slične stvari treba bolje razviti kako bi oni čvrsto stali na noge.” Odgajatelj 3

Voditeljica udruge smatra da većina njih ostvari radni odnos, a u slučajevima kada se radni odnos ne uspostavi objašnjava nizom faktora:

“Većina njih pronađe posao, bilo samostalno bilo uz podršku nekog odraslog iz udruge, odgajatelja, roditelja i sl. Većina ih nađe posao, ali kada je u pitanju zadržavanje posla tu znaju biti poteškoće. Nekad nije stvar u njima nego je do poslodavaca. Kako oni imaju poslove sa srednjom stručnom spremom, zna se da je općenito na takvim radnim mjestima velika fluktuacija radnika. To je u potpunosti nevezano s tim da su iz alternativne skrbi. Čini mi se da osim toga možda često ne zadrže dugo posao zato jer su upisali tu srednju školu jer zbog bodova nisu mogli niti jednu drugu školu jer u blizini njihova doma nema škole koja odgovara njihovim interesima i za koju imaju dovoljno bodova. Završe školu, imaju struku, ali u tim prvim godinama samostalnog života oni se još traže. Pokušavaju otkriti koji poslovi im se sviđaju, za što su motivirani... Ako nisu motivirani za posao, neće ga obavljati adekvatno, brzo će dati otkaz i slično. Poslodavci isto znaju, ono, ne isplatiti im plaće, imat loš odnos prema njima. Nekad bude stvarno i do poslodavaca. Oni su još mlađi kada krenu raditi tako da se u prvim godinama uče odgovornosti i radnim navikama, nemaju iskustva.” Voditeljica udruge Igra

Voditeljica udruge u svom osvrtu na temu uspostave radnog odnosa donosi jedan vrlo zanimljiv pogled na situaciju. Ona smatra da problem započinje još pri upisu srednje škole kada su mladi naizgled još daleko od uspostavljanja radnih odnosa. Ona ističe kako u trenutku upisa škole štíćenici nemaju puno izbora zbog loših ocjena koje su dotad prikupili. Kada se uzme u obzir da upisivanje srednje škole koja nije bila njihov izbor, bez iskazanih afiniteta za to područje slijed događaja u kojem mlada osoba ispoljava manjak interesa, odgovornosti i osjećaja ispunjenosti svojim poslom nije iznenađujuće.

Perspektiva štićenika

Kako bi se dobio potpuni uvid u proces resocijalizacije i popratnog stigmatiziranja štićenika analizirana je i perspektiva štićenika, tj. sada već bivših štićenika doma. U nadolazećem dijelu interpretacije obuhvaćena su iskustva šestero mladića koji su živjeli u domu.

Sljedeći citat opisuje obilježja Sugovornika 3 i njegove okoline prije uključivanja u ustanovu:

“Kod mene je situacija bila, pa ono, znaš, dosta komplicirana. Ovako, zaredalo mi se nekoliko stvari. Situacija doma nije bila bas, pa ono, recimo najbolja. Tata je volio cugati, mama je uvijek bila u nekakvom poslu, malo je bila doma. Bas se ono trudila, znaš, krpati kraj s krajem. Nas je doma bila četvero djece i onda ono, dosta sam bio na ulici, družio se s ekipom iz kvarta. Škola me nije zanimala, nisam ponekad tjednima otišao u školu ni na praksu. Tako, ono, jedna stvar vodi drugoj. Kiksao sam dosta u školi, onda sam tu i tamo znao nešto ukrast s dečkima, nikad ono... nešto sad puno, al tako... znao sam biti u prijestupu recimo to tako.” Sugovornik 3

Dolazak u dom je bio iznimno stresan i turbulentan period za sugovornike. Uključivanje u ustanovu zahtijevalo je cijeli niz izmjena do tad usvojenih oblika ponašanja i navika. Iskustva uključivanja Sugovornika 1 u ustanovu su u skladu sa stavovima Kusturin (2003) koja navodi kako je to period kada svi nerazriješeni problemi koji tište osobu dolaze na vidjelo i čine situaciju emocionalno delikatnom te bude osjećaj nesigurnosti. Ono što je osim toga zasigurno utjecalo na emocionalno stanje tj. na osjećaj straha i neizvjesnosti sugovornika je bila i negativna percepcija koju društvo ima prema domovima, što se može potkrijepiti sljedećim citatom Sugovornika 1:

“Pa mogu reći da sam se jako bojao, to kada sam dolazio. Nekako slušaš šta svi govore o tome. Pa prijatelji su mi isto govorili stvari tipa “Pa tamo će te tuć! Ko zna kakvi su drugi. Tamo se događaju sigurno samo neke gluposti”. Zamišljaš kao da je to, cijeli taj dom, kao nešto ono....iz filmova. Mislio sam da će mi bit grozno. U mojoj glavi je to izgledalo kao zatvor. Ali zapravo dođes tu i skužiš-Heej! Ovi ljudi su OK! Ovo nije zatvor nego red! Zapravo sam bio prestrašen, ali više zbog svega šta sam čuo, tu, o domu, o svemu ovome, ali nije bilo tako. Opet ono, ne krivim ljude šta imaju takvo

mišljenje, mislim, opet ako gledaš šta sam ja sve napravio, s toliko malo godina već sam se povlačio po sudovima i ono, a svašta, kužiš.” Sugovornik 1

Svi sugovornici su istaknuli kako je boravak u ustanovi utjecao na poboljšanje njihova obrazovnog uspjeha i svijesti glede važnosti obrazovanja za pojedinca. Smatraju da završetak svoga školskog obrazovanja mogu pripisati boravku u ustanovi. Nekima je upravo aktivnost u školi i obavljanje školskih obaveza bila iznimno težak element na koji su se morali priviknuti pri početku življenja u domskoj zajednici:

“Eee ma najteže mi se bilo naviknut na školu i te stvari. Ma prije doma, maa ejjj, nikad škole vidio nisam! Ma stvarno, evo, kad bi i otišo, to bi bilo više ono, da se družim, da sam među ljudima, da je neka akcija. Al ono, u domu, pa krenuo sam raditi za školu, ono, nisam toliko više nit markiro. Doma ono, šta ja znam, pa ono, nisu moji imali neku školu nešto. Nisu mi išli sad u školu nikad, kao na te, ove, nisu išli kod razrednika i to. Ma nisu oni ni znali ono, kad bi ja, kad bi popravni bili i te stvari. A u domu, to ti je već, znaš, neko prati di si dok je škola, kakve su ocjene, sve to kao.” Sugovornik 5

“Četiri godine sam bio tamo, pa doslovno nisam mogao zamisliti šta ću sve naučit i postić. Moje ocjene u školi govore same za sebe, koliko su postale bolje, koliko su se ti odgajatelj trudili oko mene. Oni su vjerovali u mene. Budućnost imam, sad mi je dobro, sve je zaslužan dom, Sada imam djecu i toliko stvari i postupaka odgojitelja mi je jasnije. Sad kada sam i sam otac.” Sugovornik 4

Problemi obrazovnog uspjeha koje su štíćenici iskazivali se mogu povezati s podacima autorice Maloić (2006) koja je u svojem istraživanju utvrdila kako dio odgajanika nije redovito pohađalo školu, većina ih je tijekom obrazovanja promijenilo nekoliko škola te su bili skloni odustajanju zbog čega je došlo do disbalansa dobi i postignutog nivoa obrazovanja. Sposobnosti štíćenika dosta variraju pa je stoga teško ponekad osmisliti aktivnosti za domski kolektiv.

Kusturin (2013) je istaknula kako u nekim situacijama drugi štíćenici, oni koji su duže vremena u ustanovi mogu imati značajan utjecaj na nove članove. Upravo starije štíćenike vidi kao potencijalni resurs pri resocijalizaciji novijih članova ustanove, a takve odnose kao priliku za razvoj kohezije.

“Pa kada sam došao dosta su mi pomogli drugi dečki. Bio sam mladi od većine njih, ali dobro su me prihvatili. Nije sad da je bilo, ono, znaš, gle ga ovaj mali, šta on oće. Nisu se nikad loše ponašali prema meni. Čak su me znali jako dobro nasmijati i razveseliti kad je bilo teško. Tako to valjda ide, znali su oni iz svog iskustva da nije lako ” Sugovornik 2

“S drugima sam radio sve, bili su mi uzor, pa nazovimo to uzorom u svemu. I po dobrom i lošem. Imali smo neke iste interese, na isti način se zabavljali, igrali nogomet, kad bi se radilo nešto za školu svi bi skupa to radili. Al ono, mislim, znali su me dovest i u situacije gdje smo se s nekim morali potući ili di smo ono, znali ukrast neke sitnice. Svašta smo skupa radili. I prije doma sam to radio ” Sugovornik 1

Ovakva ponašanja možemo objasniti referiranjem na već spomenuti citat da “Ličnost prihvaća one oblike ponašanja koji se najlakše uklapaju u njenu već formiranu, stabilnu strukturu, ili u strukturu koja je u formiranju“ (Mikšaj-Todorović, Singer, 1989:13).

Ono što sugovornici također ističu kao redovitu pojavu pri dolasku svih štićenika je i otežano privikavanja na red i discipline koja vlada u domu. Iznimno nagla promjena okoline, uvjeta kao i načina funkcioniranja zasigurno utječe na štićenike, pa tako Sugovornik 4 navodi sljedeće:

“Ma nitko od nas nije ni znao što red znači. Neki polako popuštaju, ono prilagode se, dođu do toga da ono, jednostavno im nema smisla pružat otpor. Bude tu i onih koji se ne daju, s kojima se nikad nije moglo izać na kraj. Ne može netko ko dode s ulice, se ono, ponašat odma kako oni žele. Znao sam tek kad sam došo, a ono, pobjeć, prespavat kod nekog, zalomit u izlasku i takve stvari. Al dođe ti iz guzice u glavu, tj. meni je došlo.” Sugovornik 4

U potpunosti je razumljivo i očekivano da je štićenicima potreban duži vremenski period da se naviknu na način funkcioniranja doma uzevši u obzir da su odrasli u obiteljima u kojima se uglavnom nije vodilo dovoljno brige o tome na koji način i gdje provode svoje vrijeme. Kolika je razlika između tih dviju okolina odrastanja dobro opisuje Sugovornik 3 sljedećom izjavom gdje jasno daje do znanja koliko se odrastanje u domu odrazilo na njegovo ponašanje te u kojoj su mjeri odgajatelji djelovali na njega i inicirali poželjne oblike ponašanja:

“Doma su me pustila da radim, a eto, doslovno šta god da želim. Kad sam došao u dom, pa prvo što sam vidio su bila napisana pravila na zidu. To ti je tipa-dizanje u toliko, doručak u toliko sati, osobna higijena od tad do tad... Naučili su me u domu više stvari u prvih godinu dana nego što su me doma svih tih godina prije. Treba ti taj red i nadgledanje. Stalno su mi govorili “Moraš to ovako, Moraš to onako”, “Trebaš popraviti to i to”. Pa ja nikad ne bi završio školu, tko zna gdje bi sada bio... Sve je to bilo za moje dobro, al ono, nekako, teško je to odjednom sve. Teško je ko već, a pa ono, znaš, već si nekako, formiran, a, onda steći sve te nove navike. Postajao sam stariji i više razmišljao o budućnosti. Kad si mulac, ono, ma briga tebe, ne razmišljaš di si sutra, a ne za dvije godine. U domu, moraš se aktivirati, jer ako ne, pa ono, znali su mi uzet mobitel ili tako neke kazne samo da se trgnem.” Sugovornik 3

Temeljem spomenutog citata jasno je da u domu odgajatelji imaju leadersku ulogu baš kao što navodi Gruden (1989). Odgajatelj mora biti vođa grupe, prepoznati konflikte i zbivanja u grupi koju nadgleda i usmjerava. Svojim vještinama treba biti kadar riješiti konflikte i na takav način poslati poruku mladima i osposobiti ih da samostalno na adekvatan način riješe konflikte. Prilikom toga ne smije izgubiti empatičnost i razumijevanje kako bi se uspostavila atmosfera ispunjena povjerenjem. Koliki je značaj uloge odgajatelja u životima mladih za vrijeme odrastanja u domu i suočavanja sa spomenutim problemima govori sljedeća izjava Sugovornika:

“Odgajatelji su drugi roditelji, ma nekim i prvi zapravo.” Sugovornik 4

Utjecaj odgajatelja određuje proces resocijalizacije. Dobar odgajatelj i kvalitetan odnos sa štíćenikom može rezultirati uspjehom na raznim poljima štíćenikova života. Odgajatelj “igra” ulogu koju su imali roditelji, a ponekad i prijatelji štíćenika prije uključivanja u ustanovu. U kriznim situacijama koje štíćenik proživljava utjecaj odgajatelja posebno dolazi do izražaja. Bratanić (1990) napominje kako je odnos štíćenika i odgajatelja profesionalno-društven, a ono što ga čini posebnim je tzv. osobni moment. Potrebno je ulaganja truda s objiju strana kako bi se razvio dobar odnos koji unatoč tome nikada neće biti ravnopravan u potpunosti jer je uloga odgajatelja jasno definirana kao uloga onog koji usmjerava razvoj situacije.

Neki sugovornici su pri uključivanju u ustanovu počeli preispitivati sebe, svoje ponašanje i svoja dotadašnja životna postignuća. Sugovornik 6 na sljedeći način dočarava svoje “unutarne” borbe, probleme i prekretnice s kojima se prije uključivanja u dom nije suočio:

“Doći u dom...pa to ti je, uff! Pa kak neki drugi svijet, kao ono kad dijete uči sve, hodati i sve, nekak sve ispočetka učiš. Teško je... često sam si, onak, stal i mislim si, kak sam ja tu završil. Kak sam si dozvolil dovest se tu. Zakaj me neko nije trgnul prije!? Postavljaš sam sebi tak neka pitanja. Kad dođeš tamo opet je pred tobom, a cijela neka hrpa drugih problema. Ma znaš kaj, tek sam onda neke stvari skužil, koliko sam stvari prije krivo delal. Ok. To je napredak, al opet se pitaš kaj bum sad? Otkud da prvo krenem?” Sugovornik 6

Kada se od sugovornika zatražilo da se izjasne glede toga što im je najviše smetalo pri uključivanju u ustanovu gotovo svi su isticali školske obaveze i striktna pravila za koja su smatrali da ograničavaju njihovu slobodu. Osim toga neki navode kako su im nedostajale osobe poput članova obitelji, nedostatak druženja s prijateljima i sl. Sugovornik 6 konkretno ističe kako mu je nedostajao brat:

“Najviše? Pa kaj najviše? Ma nikaj, ma ne znam. Nisam sad imal nekaj ono, posebno, da mi je nekak najviše falilo. Al imam brata. Mi smo ti, a ono družili bi se, nikak se nisam...Ma on ti je stariji i znal bi ono, pazil me je, pelal bi me svud i to. Kad sam bil u domu možda mi je on najviše falil. Ono kad te neko jako dobro zna...ma sve bi videl, ono, kad mi se nekaj dogada, on bi to videl na kilometer. A tam, je to drugačije, nisam imal nekog, kakti, nekog svog.” Sugovornik 6

Zanimljiv je sljedeći odgovor u kojem Sugovornik 2 govori o tome kako dom oblikuje način i uvjete u kojima će se družiti s prijateljima te kako mu najviše nedostaje mogućnost druženja u domu s prijateljima koji nisu štićenici doma:

“Kad živiš u domu, onda, nije to kao da si kod kuće. Imaš ti sve sta ti treba, hranu, krevet, sve to, kao da zadovoljiš te neke potrebe, osnovne jel. Ali najveća razlika je u odnosima s drugima. Na primjer, nije to kućna atmosfera da ti nekog možeš pozvat tamo da se družite. Ne mogu meni sad prijatelji doć, pa ćemo slušat muziku, družit se, kao

ono, igrat plejku gledat film ili tako nešto. Mislim družē se dečki u domu međusobno, al kao da nas se nekako previše odvaja od drugih.” Sugovornik 2

Ovaj odgovor je osim toga značajan jer ukazuje na sugovornikov stav glede integracije štićenika u društvo. Zatvorenost ustanove doživljava kao prekretnicu za ostvarivanja druženja s prijateljima na željeni način. Sugovornik 5 u sljedećem citatu također ističe zatvorenost ustanove i visok stupanj kontrole nad štićenicima:

“A slobodaaaa! Eto! Sloboda! Ne mislim sad kao, sloboda u smislu da radim gluposti i nered, da se tučemo, pušimo pijemo i to. Nego sloboda, kao, znaš, ono, za male stvari. Da te se pusti da radiš nešto sto želiš bez da moraš pitat, bez da neko gleda kad ću se točno vratit nazad. Da mogu otić na kavu kad oću, da mogu otić prošetati, zapaliti, razbistrit glavu, takve stvari. Kužim sad kad gledam, da ono, ma treba netko paziti na tebe, držati te na oku, ali tad me je to jako smetalo. Normalno da želiš za sebe odlučivati. Imaš osjećaj da ti je sve nametnuto” Sugovornik 5

Štićenici uočavaju brojne promjene i napredak u svom ponašanju i stavovima. Retrogradnom analizom sugovornici su shvatili da je njihovo ponašanje bilo neprimjereno te neki od sugovornika iskazuju žaljenje zbog način kako su se prije ponašali. Korekcije ponašanja koje su ostvarili uz pomoć odgajatelja su bile ključne za njihovo obrazovanje i formiranja temelja za uspješnu budućnost.

“Centri za socijalnu skrb, sudovi zbog tuče, krađa, markiranje... Znao sam se potući i ukrasti, jedva jedvice sam završio osnovnu školu. Nisam za školu bio. Zapravo nije da nisam bio za školu neg nisam išo u školu. Prije doma sam mislio da sam faca, kul lik u društvu, ma bio sam kreten zapravo (smije se).” Sugovornik 5

“Pa nisam imao samopoštovanja niti samopouzdanja jer sam dugo bio loš u svemu. Drugi su mi baš puno prigovarali. Često sam se osjećao nesposobno, kao da nisam dovoljno pametan. Kao da sam glup! Imao sam i po 5-6 jedinica. Baš sam mislio da sam glup.” Sugovornik 2

Vidljivo je kako štićenicima fali samopouzdanja, imaju vrlo nisko mišljenje o sebi i svojim sposobnostima. Osim spomenutih problema za vrijeme boravka u ustanovi Sugovornik 4

ističe nerazumijevanje okoline kao jedan od faktora koji mu je smetao. Zbog svoje specifične životne situacije se osjećao neshvaćeno.

“Možda će zvučat glupo, možda i nebitno, ali meni je često znali ići na živce kad bi pričao s nekim onda bi mi rekli-“Ma da, kužim, razumijem”, ali uvijek sam si u glavi mislio-Nemaš ti pojma! Nekako imaš osjećaj da nitko ne kuži šta prolaziš. Imao sam taj filing i ono, u školi, s odgojiteljima, ma često, bas često.” Sugovornik 4

Osim toga valja imati na umu i osudu okoline s kojom se susreću. Osuda od strane okoline se može negativno odraziti na pojedinca. Kako smatraju Lotar, Kamenov i Lebedina-Manzoni (2010) reakcija okoline utječe i na samopoimanje pojedinca što će nadalje odrediti i ponašanje. Sliku o sebi stvaramo temeljem interakcije s okolinom što ukazuje koliko je važno kako nas okolina doživljava.

Skrivanje činjenice da žive u instituciji je jako individualno. Iskustva kako djelatnika tako i štíćenika su raznovrsna. Možemo reći da ovisi o karakternim obilježjima štíćenika kao i načinu na koji procjenjuje članove svoje okoline. Neki štíćenici neće navesti tu informaciju, ako smatraju da će biti stigmatizirani ili ako će taj podatak umanjiti šanse ka dostizanju nekog cilja kao što je dobivanje posla.

“Pa ja ne bih lagao, samo ne bih na početku rekao da sam odrastao u domu. Kada bi prošlo neko vrijeme, kad ljudi na poslu vide da sam normalan onda bi im rekao. Nisam htio da me odma zapamet ko onog malog iz doma” Sugovornik 1

“Znao sam odgojiteljima u domu reći da mi ne dolaze na praksu i ne kontaktiraj šefa, rekao sam im da me je sram, da ne želim da znaju da sam iz doma. Dva puta sam to napravio. Jednom jer je bilo tako, a jednom jer sam fušao na tom poslu.” Sugovornik 3

Takvo ponašanje možemo povezati s Goffmanom (2009) koji navodi da diskriminirani pojedinci mogu voditi dvostruki život tako da je dio njihove okoline upoznat sa stigmom koja djeluje diskreditirajuće dok od ostatka okoline aktivno skrivaju stigma kako bi izbjegli osude.

Lotar, Kamenov i Lebedina-Manzoni (2010) stigmatizirane osobe opisuju kao pojedince koji su obezvrijeđeni, koje javnost negativno doživljava i diskriminira, ugrožava se njihova priroda i dobrobit. Sugovornik objašnjava svoj stav kada je u pitanju diskriminacija koju domci doživljavaju na tržištu rada zbog čega brojni prikrivaju tu informaciju.

“Čim poslodavac čuje da si iz doma. Zna se šta misli. Misli si šta će mi takav, sigurno će mi nešto ukrast, sigurno će nešto loše napraviti. Nisu svi takvi. Teško je to dokazati ljudima. Loše se osjećaš, kako ih razuvjerit. Mislim, ima onih loših primjera, ljudi koji stvarno jesu takvi i zbog toga nas, svih, svih, gledaju tako negativno. Neki ko ja vole i oće radit, al opet u jednu ruku kužim zašto su oprezni, al nismo baš svi za Lepoglavu”
Sugovornik 4

Koliko su intenzivne i dalekosežne posljedice takvog stav okoline govori Petz (1992) ističući kako može doći do izolacije i potpunog odbacivanja pojedinca. Znamo da je resocijalizacija proces usmjerena na korigiranje ponašanja osobe koja iskazuje problem u ponašanju, no spomenuta situacija jasno ukazuje na to da je potrebno raditi i na korigiranju mišljenja koje okolina ima o štíćenicima jer okolina još više može produbiti stigma i izazvati još gore ponašanje stigmatiziranih pojedinaca.

Postoje oblici tretmana nakon što je mlada osoba navrsila 18 godina i nema obitelj u koju se može vratiti. Takvi tretmani i programi su hvalevrijedni jer se mlade i dalje usmjerava i pomaže im se, ali sa puno nižom razinom kontrole.

“Postoji stambena zajednica. To pomaže jako puno. Ono dok se ne snađeš i sve to. Postoji i taj, nazovimo ga interni dogovor. Kroz godinu dana dvije trećine plaće se mora stavljat po strain, ne trošit. Onda ako ne možeš íći doma barem imaš neke novce s kojima se možeš snać. Svoje novce.” Sugovornik 1

Zbog ograničenog broja mjesta i financijskih problema mali je broj pojedinaca kojima se pruža prilika boravka u stambenim zajednicama.

Samostalni život je najveći test koji bivši štíćenici moraju iskusiti. Pored niza obaveza, novih životnih situacija, frustracije i straha kojeg osjećaju stigmatizacija od strane okoline je jedna u

nizu barijera koja im stoji na putu pri ostvarivanju bolje kvalitete života. Sugovornik 5 govori o svojem postupanju kada su se javili problemi u samostalnom životu:

“Znam da je udruga uvijek tu, uvijek dostupna. Ponekad i sada kada imam problem odem u udrugu, mislim ne idem samo kad imam problem. Udruga i projekti i dalje za mene postoje iako nisam u domu, njima se obratim kad zagusti. Osim brojeva, pa znao sam im se javiti i preko WhatsAppa i Facebooka” Sugovornik 5

Sugovornik 5 je istaknuo kako veliki broj njih pronalazi posao u poznatim autokućama kao autolimari jer su svoju gdje su odrađivali svoju praksu, a u konačnici se i zaposlili.

Analizom prikupljenih podataka utvrđeno je da štíćenici Centra Dugave imaju brojne iste odlike, tj. probleme koji su karakteristični za njih. Svi sudionici u istraživanju navode: raznolike obiteljske probleme, manjak angažmana glede obrazovanja što rezultira lošim školskim uspjehom, probleme u ponašanju, elemente delinkventnog ponašanja i sl.

Uključivanje u ustanovu je bio iznimno stresan i turbulentan period u njihovu životu. Mladi se teško navikavaju na brojna pravila i striktni red koji vlada ustanovi. Dan štíćenika je pomno organiziran i planiran što se uvelike razlikuje od njihova prijašnja života. Nakon što prođe početni, stresni period privikavanja na strukturiranost ustanove većina štíćenika prihvaća pravila ustanove te se započne ponašati uskladu s njima. Potreban je određeni period, čije trajanje je individualno, da štíćenici shvate da je takav princip rada za njihovo dobro. Prihvaćanje pravila i primjereno ponašanje započinje nakon što konstatiraju vrijednost i značaj svega što im je pruženo u domu, osim toga zamjećuju i vlastit napredak i uspjeh nakon što se prepuste. Odgajatelji imaju ključnu ulogu u procesu resocijalizacije, teže uspostavi odnosa ispunjenog povjerenjem i konstruktivnim dijalogom sa svojim štíćenicima.

Stigmatizacija štíćenika je zamijećena od strane djelatnika i štíćenika. Koliko će stigma biti izražena uvelike ovisi o školi koju mladi pohađaju. Utvrđeno je da su osnovne škole više senzibilizirane tj. prilagođene za štíćenike. Razlog manjeg intenziteta diskriminacije u osnovnim školama je povezana s tim da štíćenici već cijeli niz godina pohađaju uglavnom iste osnovne škole koje se nalaze u blizini domova. Djelatnici škole su se navikli na štíćenike koji dolaze iz doma, osim toga mladima situaciju olakšavaju njihovi školski kolege koji su također štíćenici doma, nisu izolirani slučajevi u toj školi. Također, mlađa djeca su manje opterećena,

manje diskriminiraju kolege koji dolaze iz doma pa je u skladu s tim zamijećeno da se štićenici tijekom osnovne škole češće druže s vršnjacima u školi, dok u srednjoj školi uglavnom dolazi do međusobnog druženja štićenika (ne trebaju biti nužnu u istoj školi). Najviše vremena provode u druženju s drugim štićenicima, Dakako, stigmatizacija ih prati u kasnijim fazama života, značajni dio njih se u poslovnom svijetu susreo sa stigmatizacijom pa stoga nije rijetkost da informaciju o odrastanju u domu skrivaju od okoline (određeni period dok ne pridobe povjerenje). S druge strana djelatnici su ukazali i na situacije koje čine drugu krajnost, a to je previsoka razina empatije i popustljivosti koju iskazuju članovi okoline prema štićenicima.

Štićenici uglavnom imaju problema sa samopouzdanjem, percipiraju sebe lošijima nego što jesu. Oni emocije ponekad kamufliraju svojom grubim i agresivnim ponašanjem, ispadima i sličnim ponašanjem koje im služi kao neka vrsta obrambenog mehanizma kako okolini ne bi pokazali svoju ranjivu i emocionalnu stranu. Veliki dio domske djece je iskusio brojne trauma tijekom odrastanja pa ima problema s uspostavom povjerenja kao i izražavanjem emocija. Iako većina njih ima grub i nametljiv nastup pretežno je riječ o pojedincima koji su nesigurni u sebe, u svoje sposobnosti i vještine, a prije stupanja u dom nitko im nije pomogao riješiti te probleme, baš nasuprot, problem su se akumulirali. Nakon prvih uspjeha (školski uspjeh npr.), uspostave prvih prijateljstava i dobrog odnosa s odgajateljima štićenici uviđaju svoje potencijale i sposobnosti, a to je ono što ih motivira na daljnje unaprjeđenje. Stigmatiziranje već istraumatizirane i osjetljive populacije može imati brojne negativne posljedice, na nama, tj. na okolini je da im olakšamo proces resocijalizacije i ne osuđujemo ih već učinimo sve što možemo da se i trenutni i bivši štićenici osjećaju kao članove društva koji tom istom društvu mogu pridonijeti. Potrebno im je pružiti šansu, priliku da se dokažu i ne ih diskreditirati.

Nakon napuštanja ustanove mladi se suočavaju s novim problemima. Mladi "se traže" u poslovnom svijetu, prilagođavaju se poslovnoj okolini i odnosima. Uče raspolagati novcem, usvajaju brojne vještine potrebne za samostalan život. U ustanovi se odvijala priprema za samostalni život, no nakon ustanove dolazi do trenutka kada sami moraju samostalno zarađivati, obavljati kućanske poslove, plaćati stanarinu i režije i izvršavati sve ostale obaveze koje život odrasle osobe podrazumijeva. Štićenici vrlo mladi napuštaju dom i ako nisu smješteni u sustav organiziranog stanovanja s ostalim bivšim štićenicima sve izvršavaju sami i bez kontrole. Neki pojedinci koji imaju obitelj su primorani vratiti se kući što obuhvaća cijeli spektar drugačijih problema. Vraćeni su u disfunkcionalnu sredinu gdje su njihovi

problemi zapravo započeli. To je manjkavost našeg sustava u kojem se nije simultano radilo i s obitelji iz kojih djeca dolaze već su u ovakvim situacijama primorani vratiti se u sredinu koja za razliku od njih uglavnom nije značajno napredovala u pozitivnom smjeru.

14.1 Povezanost s Goffmanovim pojmom „totalne institucije“

Život u Domu za odgoj Dugave, kao i ostale ustanove namijenjene za korekciju ponašanja od svojih korisnika imaju visoke zahtjeve i striktna pravila. Život u domu zahtijeva od odgajnika da poštuju pravila, organizacijsku strukturu ustanove, djelatnike i ostale odgajnike. Prilikom svog boravka u ustanovi odgajani su konstantno pod nadzorom djelatnika koji prate njihov boravak. Odgajatelji prate navike štićenika (higijenske, urednost, poštivanje kućnog reda kao što su vrijeme dolaska u ustanovu i sl.) te oblikuju i kontroliraju obaveze koje moraju izvršavati (najčešće školske). Štićenici nemaju previše izbora, moraju se prilagoditi načinu na koji ustanova funkcionira što je vrlo često nagla i šokantna promjena, takvo razdoblje može biti stresno i turbulentno za pojedinca. Ustanova je autoritet, a od odgajnika se očekuje da poštuju odgajatelje i ostale djelatnike te se zahtijeva poslušnost, ne samo u ustanovi već se moraju primjereno ponašati i pri svojim izlascima iz ustanove.

Ustanova je organizirana do te mjere da je svim korisnicima dobro poznat dnevni raspored. Zna se kada se ustaje te koji je redoslijed dnevnih aktivnosti, koji dio dana je predviđen za učenje i ostale aktivnosti, a koji za odmor. To možemo uočiti elemente totalne ustanove jer je pojedincu oduzeta mogućnost samostalnog organiziranja svojih dnevnih aktivnosti, sve je vremenski određeno (spremanje, hranjenje, odmor, izlasci iz ustanove). Boravkom u ustanovi je određen i društveni život korisnika, druženja se uglavnom zbog tog ograničenja svode na to da se korisnici u ustanovi družu međusobno. Dozvoljeno im je napuštanje ustanove no pritom odgajatelji moraju znati gdje su, s kim su te određuju vrijeme do kojeg se moraju vratiti. Korisnici dijele isti prostor i jedu istu hranu, ograničeno im je korištenje računala kao i dati džeparac te moraju izvršavati svoje obaveze u skladu s kućnim redom (spremanje sobe, pranje odjeće...).

Tipično za totalne ustanove je oduzimanje prava izbora kojim se postupno štićenike udaljava od njihova identiteta. Udaljavanjem od identiteta, usmjeravanjem ka istim ciljevima i kontrolom odstupanja od pravila pojedinci postaju sve sličniji. Prihvatanjem i pokoravanjem pravila ustanove zapravo prihvaćaju i novi identitet koji im ustanova nameće, a prethodna

obilježja i neprimjereni oblici ponašanja blijede. Također domovi za preodgoj su često i fizički izolirani, a štićenici domova odlaze boraviti u domove u drugim gradovima i županijama kako bi bili udaljeni od okoline u kojoj se je njihovo neprimjereni ponašanje razvilo i koja ga potencira. Kao što je rečeno, izlasci iz ustanove su dozvoljeni no točno vremenski određeni u dogovoru s odgajateljem. Mladi ljudi, kao društvena bića i kao pojedincima koji su odrasli uglavnom u okolini bez reda i ograničenja teško podnose ograničene susrete s prijateljima i obitelji.

Teži se tome da štićenici što manje besposleno odmaraju, što su im dani više ispunjeni aktivnostima i obavezama manje su šanse da će se baviti neprimjerenim aktivnostima. Red, striktna organizacija i motivacija na rad karakteriziraju ustanove za korekciju bihevioralnih navika štićenika. Upravo takve metode se moraju primjenjivati kako bi se postigao određeni stupanj discipliniranosti, ponašanje u skladu s načelima ustanove, ispunjavanje obveza, odvikavanje od ovisnosti itd. Prilikom provođenja spomenutih ciljeva dakako da je uzeta u obzir i etička strana. Isto tako valja imati na umu i činjenicu da većina korisnika prije uključivanja u ustanovu nije iskusilo život u slozi, kontinuitet rada i život u skladu s ciljevima koje im postavlja autoritet već su vodili raskalašeni život bez kontrole. Možemo zaključiti da domovi za odgoj imaju neke odlike totalnih institucija što je neizbježno kako bi se postigli ciljevi kojima ustanova teži. Kroz brojne norme ustanova mora vršiti kontrolu i provoditi željene ciljeve.

15. Ograničenja istraživanja

Svakako valja imati na umu pri interpretaciji rezultata da utjecaj istraživačice nije zanemariv. Postoji šansa da su sugovornici davali društveno poželjne odgovore te da nisu bili potpuno iskreni. Iako je sugovornicima jasno da će podatci koje su dali ostati anonimni moguće je da unatoč tome ne žele iznijeti sve informacije. Iz tog razloga su korištene društvene mreže, a ne stupanje u kontakt uz pomoć djelatnika kako bi odgovori sugovornika bili što iskreniji, no dakako iskrenost sugovornika se ne može jamčiti.

Neke teme, poput obiteljskih problema, delinkventnog ponašanja koje uključuje skitnju, agresivne ispade, krađe, konzumaciju raznih tvari i slično su osjetljive te također postoji određena mogućnost da su sugovornici prikivali dio informacija. Neke situacije, poput obiteljskih problema mogu pobuditi negativne emocije i uznemiriti pojedince, iz tog razloga obrambeni mehanizam pojedinca može potisnuti takve informacije te podatci koji su prikupljeni možda ne oslikavaju dovoljno objektivno neka iskustva sugovornika. Sugovornici se osim toga mogu sramiti nekih svojih postupaka ili emocija koje su doživjeli.

Tijekom razgovora sa sugovornicima je utvrđeno kako su vrlo često bili stigmatizirani od okoline zato što su domci. Moguće je da, ne nužno ciljano i svjesno, ali da “uljepšavaju” situaciju i proživljena kako bi smanjili stigma s kojom se neprestano bore i prikazali sebe što sličnijim ostalim članovima društva.

16. Zaključak

Možemo utvrditi kako štićenici doma iskazuju slične probleme u ponašanju, tj. tipove delinkventnog ponašanja. Brojne nepravilike i traume koje su proživjeli rezultirale su životom u ustanovi. Uglavnom je riječ o pojedincima koji dolaze iz obitelji u kojima vlada neprimjerena atmosfera koja se uvelike odrazila na njih i njihovo ponašanje. Pri uključivanju u ustanovu najteži korak im je bio prihvaćanje način na koji je ustanova strukturirana i uloga koje su im dodijeljene kao članovima institucije. Tijekom procesa resocijalizacije ključnu ulogu imaju odgajatelji i odnos koji se formira između njih i štićenika.

Sve osobe koje su sudjelovale u istraživanju smatraju da je prisutno stigmatiziranje štićenika Centra Dugave. Stigmatizacija je učestalija kod starijih štićenika. Značajno ovisi i o školi koju pohađaju te koliko ustanova i njeni djelatnici izlaze u susret domu i štićenicima. Nastupa grupiranje domske populacije, štićenici se sve više počinju družiti međusobno. Diskriminacija se nastavlja i u kasnijim fazama života štićenika zbog čega u određenim situacijama skrivaju informaciju da su odrasli u domu. Osim toga ponekad okolina previše empatizira s njima te dolazi do drugog ekstrema koji također ne utječe povoljno na štićenike jer ih se i dalje ističe, izdvaja i drugačije doživljava. Stigmatizacija djevojaka koje pokazuju problem u ponašanju je više izražena.

Štićenici iskazuju znakove manjka samopouzdanja i otežane uspostave povjerenja u društvenim odnosima. Skloni su agresivnim ispadima te su često emocionalno labilni. Takve emocije i ponašanje vežemo uz brojna negativna, dramatična i traumatična iskustva koja su nizali godinama prije uključivanja u ustanovu. Svi štićenici su u obrazovnom aspektu postali uspješniji za vrijeme života u domu. Nakon napuštanja ustanove štićenici nastavljaju svoju "borbu", kako s okolinom od strane koje su stigmatizirani tako i s problemima svakodnevnog samostalnog života.

Potreban je veći broj programa koji bi osvijestili društvo o problematici stigmatizacije i njenom destruktivnom utjecaju na proces resocijalizacije. Aktivnost udruge Igra je promijenila brojne mlade živote. Kroz udругu mladi su usvojili brojna znanja i vještine, sklopili prijateljstva, naučili mnogo o sebi, napredovali na osobnom planu, neki su se povezali s poslodavcima itd. Programi poput ovog koji pruža udruga educiraju štićenike, pripremaju ih na izazove koje postavlja život, ali ujedno uključuje i okolinu te senzibilizira okolinu za

prihvat bivših štíćenika. Ono što bi osim takvih programa olakšalo život štíćenika bi bila veća mogućnost uključivanja u oblike organiziranog stanovanja. Zajednički boravak nekoliko štíćenika može biti idealan prijelazni oblik u potpuno samostalan život. Snižena razina kontrole od strane djelatnika te veći broj obaveza (zaposlenje, obavljanje kućanskih poslova...) mogu tada već bivšim štíćenicima omogućiti dovoljno vremena za usvajanje potrebnog iskustva.

Literatura

- Ajduković, D., Kulenović, A., Knežević, M., Ajduković, M., Jusupović, D., Prišlin, R. i Šakić, V. (1990). *Psihosocijalna klima u penalnim ustanovama*. Izvještaj znanstveno-istraživačkog projekta, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Bakić, D. (2001) Neke relacije ponašanja u ustanovi i postinstitucionalnog ponašanja maloljetnih počinitelja kaznenih djela. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 37(2), str. 203-209.
- Bongers, W. (1969) *Criminality and economic conditions*. Bloomington: Indiana University Press.
- Botchkovar, E., Marshall, I. H., Rocque, M. i Posick, C. (2015) The Importance of Parenting in the Development of Self-Control in Boys and Girls: Results from a Multinational Study of Youth. *Journal of Criminal Justice*, 43(2), str. 133-141.
- Bouillet, D. i Uzelac, S. (2007) *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bratanić, M. (1990) *Mikropedagogija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Buđanovac, A. (1993) Relacija nekih konativnih karakteristika osuđenih osoba i uspješnosti penološkog tretmana u ustanovi zatvorenog tipa. *Defektologija*, 29(2), str. 137-150.
- Buđanovac, A. i Tasić D. (1997) Uspješnost penološkog tretmana počinitelja razbojstva i razbojničkih krađa s obzirom na ranije manifestiranje asocijalnih oblika ponašanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 33(2), str. 153-164.
- Cajner Mraović, I., Kovčo Vukadin, I. i Singer M (2002) *Kriminologija-treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Chesney-Lind, M. (1997) *The female offender; girls, women and crime*. London: Sage Publications.
- Cowie, J. C., Cowie, V. i Slater, E. (1968) *Delinquency in girls*. London: Heinemann Educational Books.
- Dembo, R., Dertke, M., (1986) Work environment correlates of staff stress in a youth detention facility. *Criminal Justice and Behaviour*, 13, str. 328-344.
- Durkheim, E. (1996) *Obrazovanje i sociologija*. Zagreb: Societas.
- Glaser, D. (1974) *Handbook of criminology*. Chicago: Rand McNally College Publishing Company.
- Goffman, E. (2009) *Stigma*. Novi Sad: Mediterran.

- Goffman, E. (2011) *Azili*. Novi Sad: Mediterran.
- Gruden, Z. (1989) *Psihoterapijska pedagogija*. Zagreb: Školske novine.
- Gruden, Z. (1997) *Edukacija edukatora*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Gutmannova, K., Szanyi, J.M. i Cali, P.W. (2007) Internalizing and Externalizing Behavior Problem Scores, Cross-Ethnic and Longitudinal Measurement Invariance of the Behavior Problem Index, *Educational and Psychological Measurement*. 68(4) str. 676-694.
- Hrvatić, N. (2002) Domska pedagogija: od teorije do odgojne prakse. U: Rosić, V., ur. *Odnos pedagogijske teorije i pedagoške prakse*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, str. 190-202.
- Kokorić, B., Majdak, M. i Rumenović, T. (2011) Primjena odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima djela. *Kriminologija & socijalna integracija*, 19 (1), str. 99-110.
- Koller-Trbović, N. (1989) Teška djeca. *Defektologija*, 25 (1), str. 143-155.
- Konstantinović-Vilić, S. (1986) *Žene ubice*. Niš: Gradina.
- Kovačević, V. (1982) Resocijalizacija osoba s poremećajima u ponašanju. *Defektologija*, 18 (1-2), str. 247-254.
- Kusturin, S. (2003) Potrebe mladih u odgojnim domovima. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 9(2) str. 21-348.
- Lebedina Manzoni, M. (2007) *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lotar, M., Kamenov, Ž. i Lebedina-Manzoni, M. (2010) Spolne razlike u stigmatizaciji osuđenih počinitelja kaznenih djela. *Kriminologija & socijalna integracija*, 18 (2), str. 15-27.
- Maloić, S. (2006) Izvršavanje odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod: neka obilježja odgajanja i neke objektivne poteškoće u provođenju tretmana. *Kriminologija & socijalna integracija*, 14(1) str. 75-86.
- Mikšaj-Todorović, Lj, Butorac, K. (1993) Neke specifičnosti imovinskog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj, *Policija i sigurnost*, 2(1-2) str.17-33.
- Mikšaj-Todorović, Lj. i Singer, M. (1989) *Delinkvencija mladih*. Zagreb: Globus.
- Mikšaj-Todorović, Lj., Poldrugač, Z. i Singer, M. (1985). *Kriminalitet na štetu maloljetnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Milas, G. (2009) *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.

- Miliša, Z. i Tolić, M. (2005) Zadovoljstvo životom štićenika uključenih u program komuna i rehabilitacijskih centara. *Metodički ogledi*, 12 (1) str. 113-121.
- O'Connor, J. (1963) The Juvenile Offender. *Studies: An Irish Quarterly Review*, 52(205) str. 69-86.
- Petz, B. (1992) *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
- Pollak, O. (1950) *The criminality of women*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Potkonjak, N. i Šimleša, P. (1989) *Pedagoška enciklopedija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rosić, V. (1986) *Domski odgoj*. Pula: Istarska naklada.
- Sindik, J., Vučković Matić, M. i Žuvela I. (2016) Devijantno ponašanje maloljetnika i uloga obitelji. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, 12(47) str. 19-23.
- Tasić-Bouillet, D. (1997) Stupanj institucionalizacije odgojne mjere i vrijednosni sustav maloljetnih delinkvenata. *Kriminologija & socijalna integracija*, 5 (1/2) str. 21-29.
- Vuković, J., Živković, M. (1999) Izvršavanje odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod-specifičnosti ženske populacije. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 6(2) str. 789-817.
- Vulić-Prtorić, A., Cifrek-Kolarić, M. (2011) *Istraživanja u razvojnoj psihopatologiji*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Zvonarević, M. (1985) *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Živković, M. (1990) Neki praktični aspekti izvršavanja odgojne mjere upućivanja u dom za preodgoj maloljetnica i ponašanja maloljetica u postpenalnom razdoblju. *Penološke teme*, 1-2, str. 99-121.
- Žižak, A. i Bouillet, D. (2003) *Standardi programa prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Internetske stranice

- URL 1: <http://udrugaignra.hr/> (23.5.2019).
- URL 2: <http://www.czss-zagreb.hr/smjestaj-djece-i-maloljetnika> (23.5.2019).
- URL 3: <http://centar-dugave.hr/opcenito/> (23.5.2019).
- URL4:<http://www.udomiteljizadjecu.hr/wpcontent/uploads/documents/adrese/domovi%20za%20djecu%20s%20pup.pdf> (21.5.2019).
- URL 5:https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/08-04-02_01_2011.htm (21.5.2019).
- URL 6:https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/SI-1448.pdf (21.5.2019).
- URL 7: <https://drogeiovisnosti.gov.hr/ovisnosti-i-vezane-teme/podrucja-suzbijanja-ovisnosti/resocijalizacija-1008/1008> (6.10.2019).
- URL 8: <https://mdomsp.gov.hr/djelokrug-aktivnosti/zastita-djece/domovi-za-djecu/251> (15.7.2020).
- URL 9: <https://vukajlija.com/recidiv> (15.7.2020).
- URL 10: <https://www.usfm.hr/kolesaric-odgojno-djelovanje-u-ucenickom-domu/> (15.7.2020).

Ostalo:

- Petrić, Mirko (2016). Nastavni materijal s kolegija Kvalitativne metode istraživanja. (neobjavljeni nastavni materijal, Odjel za sociologiju, Sveučilište u Zadru).

Prilozi

Prilog 1

Protokol intervjua s bivšim štićenicima

1. Kada i kako si završio/la u domu? Koliko si vremena prove/la tamo?
2. Što ti je bio najveći problem kada si krenuo/la živjeti u domu? Na što je bilo najteže naviknuti se?
3. Je li ti nešto posebno nedostajalo iz života izvan ustanove?
4. Kako je tekao proces privikavanja na striktnu organizaciju i red koji vlada u domu?
5. Kako je izgledao odnos s prijateljima i obitelji nakon uključivanja u dom?
6. Smatraš li da su te članovi okoline (obitelj, vršnjaci, profesori..) gledali kroz prizmu *domca*?
7. Jesi li se osjećao/la diskriminirano od strane nekog zato što odrastaš u domu?
8. Kakav je bio odnos vršnjaka izvan ustanove prema tebi?
9. Jesi li se više družio/la s vršnjacima izvan doma ili s dečkima/curama s kojima si živio/la?
10. Kako su izgledala druženja s prijateljima?
11. Kako je činjenica da živiš u domu utjecala na tebe? Je li te sputavala, ako da, u čemu sve?
12. Kako si doživljavao/la sebe? Jesi li bio/la zadovoljan sobom?
13. Jesi li ikad imao/la potrebu skrivati informaciju da odrastaš u domu od okoline? Ako da o kakvim situacijama je riječ?
14. Kakvo je bilo tvoje emocionalno stanje? Kako si se u tom periodu svog života osjećao/la?
15. Kakav odnos si imao/la s odgajateljima?
16. Što se u tvom ponašanju promijenilo životom u domu?
17. Sada kao odrasla osoba koja gleda unazad na period odrastanja proveden u domu što misliš kako je sve dom utjecao na tebe?

18. Kako je izgledao tvoj povratak u „vanjski svijet“?
19. Koliko je bilo teško pronaći posao i osamostaliti se?
20. Imaš li za kraj neku anegdotu iz domskog života za istaknuti? Želiš li podijeliti ili nadodati nešto što nismo spomenuli?

Protokol intervjua s djelatnici Centra za odgoj Dugave i udruge Igra:

1. Koliko dugo se bavite mladima koji imaju problema u ponašanju?
2. Kakvo ponašanje obilježava mladu populaciju s kojom radite?
3. S kojim problemima u radu se susrećete prilikom uključivanja mladih u ustanovu/udrugu? Što mladima „najteže pada“ prilikom uključivanja u dom/udrugu?
4. Kakav je bio odnos mladih s okolinom prije uključivanja u ustanovu?

5. Smatrate li da su štíćenici doma izloženi stigmatizaciji i diskriminaciji od strane okoline? Ako da u čemu se to očituje?
6. Kakav je odnos vršnjaka izvan ustanove i štíćenika? Druže li se? Kako i gdje?
7. Kako činjenica da su štíćenici doma utječe na njihove međuljudske odnose? Koliko su uspješni u ostvarivanju kontakata?

8. Što možete reći o njihovoj samopercepciji.
9. Kakvo je njihovo emocionalno stanje tijekom procesa resocijalizacije?
10. Kako ih motivirate na promjene i osnažujete?
11. Poistovjećuju li se s etiketom domca?
12. Skrivaju li od članova okoline činjenicu da odrastaju u domu? Ako da u kojim situacijama?

13. Kakav je Vaš odnos sa štíćenicima?
14. Kako dopirete do njih? Koje metode rada su najuspješnije?
15. Kada kreću prvi vidljivi pomaci u ponašanju štíćenika?
16. Zamjećujete li razlike između djevojaka i mladića koji imaju problema u ponašanju?

17. Dostižu li štíćenici prilikom napuštanja doma dovoljnu razinu samostalnosti?
18. Kako se bivši štíćenici snalaze u životu nakon ustanove?
19. Jesu li uspješni u ostvarivanju radnog odnosa?
20. Imaš li za kraj neku anegdotu iz domskog života za istaknuti? Želiš li podijeliti ili nadodati nešto što nismo spomenuli?

Prilog 2

Tablica sugovornika:

BIVŠI ŠTIĆENICI (NAZVANI SUGOVORNICI ILI DJELATNICI)	SPOL	DOB	TRAJANJE INTERVJUA
SUGOVORNIK 1	Muško	20	55 minuta
SUGOVORNIK 2	Muško	21	45 minuta
SUGOVORNIK 3	Muško	22	1 sat i 10 minuta
SUGOVORNIK 4	Muško	22	50 minuta
SUGOVORNIK 5	Muško	23	36 minuta
SUGOVORNIK 6	Muško	26	47 minuta
ODGOJITELJ 1	Zenško	44	1 sat i 5 minuta
ODGOJITELJ 2	Zenško	36	1 sat
ODGOJITELJ 3	Zenško	47	50 minuta
ODGOJITELJ 4	Muško	38	1 sat i 15 minuta
ODGOJITELJ 5	Žensko	55	43 minute
ODGOJITELJ 6	Muško	45	54 minute
RAVNATELJ	Muško	60	1 sat i 50 minuta
VODITELJICA UDRUGE	Žensko	38	1 sat

Zagreb, 24. rujna 2020.

IZJAVA POVJERENSTVA ZA ETIČNOST U PEDAGOGIJSKIM ISTRAŽIVANJIMA

Povjerenstvo za etičnost u pedagojskim istraživanjima Odsjeka za pedagogiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u sastavu:

- doc. dr. sc. Ana Širanović
- doc. dr. sc. Sandra Car
- dr. sc. Zoran Horvat

na sastanku povjerenstva održanom 24. rujna 2020. godine donijelo je mišljenje da se niže navedeni prijedlog istraživanja može proglasiti valjanim sa stajališta etike istraživanja.

Naslov predloženoga istraživanja: Utjecaj stigme na proces resocijalizacije mladih s problemima u ponašanju

Program: Diplomski studij pedagogije

Mentori: doc. dr. sc. Marija Bartulović; doc. dr. sc. Tijana Trako Poljak

Voditeljica istraživanja: Marta Viduka

Doc. dr. sc. Ana Širanović

Predsjednica Povjerenstva za etičnost u pedagojskim istraživanjima

Prilog 4

OBAVIJEST O ISTRAŽIVANJU

Poštovani/a,

Pozvani ste sudjelovati u istraživanju za potrebe diplomskog rada na temu Uloga stigme u procesu resocijalizacije mladih s problemima u ponašanju. Diplomski rad je pod vodstvom mentorice dr. sc. Marija Bartulović, doc. na Odsjeku za pedagogiju i dr. sc. Tijana Trako Poljak, doc. na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Istraživanje je dobilo potrebnu dopusnicu Povjerenstva Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Cilj istraživanja je na primjeru štićenika i štićenica *Centra Dugave* utvrditi kako stigma oblikuje ponašanje mladih koji imaju problema u ponašanju. Istraživanjem će biti obuhvaćena djelatnici i bivših štićenika ustanove. U fokusu istraživanja će biti način funkcioniranja ustanove, tijek procesa resocijalizacije, metode rada štićenika/ca, načini suzbijanja nepoželjnog ponašanja itd. Težit će se stjecanju uvida u njihova specifična iskustva boravka u ustanovi, s posebnim naglaskom na ulogu stigme domca u njihovu samopoimanju, procesu resocijalizacije i životu po izlasku iz doma.

Intervju će se provoditi online putem aplikacije Skype, Facebook, WhatsApp ili Viber, putem video poziva, ili putem e-mail-a, ovisno o Vašim mogućnostima i željama. Intervju će trajati do sat vremena te će u slučaju da dozvolite razgovor biti sniman mobitelom i naknadno transkribiran. Dakako, moći ćete ga dobiti na uvid kako biste mogli utvrditi vjerodostojnost navedenih odgovora, ako to budete željeli. Također, možete dobiti i audio zapis provedenog intervjua. Podaci prikupljeni intervjuom bit će korišteni isključivo u svrhu ovog diplomskog rada.

Istraživanje je anonimno, dobrovoljno te u svakom trenutku imate slobodu odustati od istog kao i ne odgovoriti na određeno pitanje ako to ne želite. Vaš identitet i povjerljivost Vaših odgovora bit će u potpunosti zaštićeni. Vaš identitet će znati samo osoba koja provodi istraživanje. U bilo kojim pisanim materijalima koji će se temeljiti na razgovoru s Vama, bit ćete predstavljeni pod nazivom Sugovornik/ca te će se dodijeliti redni broj. Na Vaš zahtjev možete na uvid dobiti izvještaj istraživanja kao i sam diplomski rad.

Za bilo kakve upite možete me kontaktirati na broj mobitela: 095 8088 503 ili putem elektronske pošte: marta.viduka123@gmail.com.